

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΝΟΥ

ΚΕΙΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Gilbert Ryle: *Η έννοια του νου*

α. Κεφάλαιο πρώτο: Ο καρτεσιανός μύθος

β. Κεφάλαιο δέκατο: Ψυχολογία

U.T. Place: Η συνείδηση είναι εγκεφαλική διεργασία;

J.J.C. Smart: Αισθήματα και εγκεφαλικές διεργασίες

U.T. Place: Ο υλισμός ως επιστημονική υπόθεση

J.T. Stevenson: ‘Αισθήματα και εγκεφαλικές διεργασίες’:

Απάντηση στον J.J.C. Smart

J.J.C. Smart: Περαιτέρω επισημάνσεις για τα αισθήματα και τις
εγκεφαλικές διεργασίες

Απόδοση στην ελληνική: Γ. Μαραγκός

Gilbert Ryle, *The Concept of Mind* (Η έννοια του νου), 1949

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ο ΚΑΡΤΕΣΙΑΝΟΣ ΜΥΘΟΣ

(1) *Το επίσημο δόγμα*

Υπάρχει ένα δόγμα για τη φύση και για τη θέση του νου τόσο διαδεδομένο μεταξύ των θεωρητικών αλλά και των μη ειδικών ώστε αξίζει να χαρακτηριστεί ως η «επίσημη θεωρία». Οι περισσότεροι φιλόσοφοι, ψυχολόγοι και θρησκευτικοί διδάσκαλοι προσυπογράφουν, με μικρές επιφυλάξεις, τα κυριότερα άρθρα του και, ενώ παραδέχονται πως υπάρχουν σ' αυτό ορισμένες θεωρητικές δυσκολίες, έχουν την τάση να θεωρούν ότι οι δυσκολίες είναι δυνατόν να ξεπεραστούν χωρίς να γίνουν σοβαρές τροποποιήσεις στην αρχιτεκτονική της θεωρίας. Θα υποστηρίξω εδώ ότι οι αρχές όσες συνιστούν τον κεντρικό πυρήνα του δόγματος δεν είναι έγκυρες και έρχονται σε σύγκρουση με το σύνολο των όσων γνωρίζουμε για τον νου όταν δεν αποτελεί αντικείμενο των θεωρητικών στοχασμών μας.

Το επίσημο δόγμα, που ανάγεται κυρίως στον Καρτέσιο, είναι περίπου το εξής. Αν εξαιρεθούν, ως αμφίβολες περιπτώσεις, οι διανοητικώς υστερούντες και τα βρέφη, κάθε ανθρώπινο ον έχει σώμα και νου. Μερικοί ίσως προτιμούν να λένε ότι κάθε ανθρώπινο ον έχει και σώμα και νου. Το σώμα και ο νους συνδέονται συνήθως μεταξύ τους στενά, όμως μετά από το θάνατο του σώματος ο νους μπορεί να εξακολουθεί να υπάρχει και να λειτουργεί.

Τα ανθρώπινα σώματα είναι στο χώρο και υπόκεινται στους μηχανικούς νόμους που διέπουν όλα τα άλλα σώματα στο χώρο. Τις σωματικές διεργασίες και καταστάσεις μπορούν να τις εποπτεύσουν εξωτερικοί παρατηρητές. Έτσι, η σωματική ζωή ενός ανθρώπου είναι εξίσου δημόσια με τη ζωή των ζώων και των ερπετών ακόμη ή και με την εγκόσμια πορεία των δέντρων, των κρυστάλλων και των πλανητών.

Ο νους όμως δεν βρίσκεται στο χώρο, ούτε οι λειτουργίες του υπόκεινται στους μηχανικούς νόμους. Το τι κάνει ένας νους δεν μπορούν να το εποπτεύσουν άλλοι παρατηρητές· η πορεία του νου είναι ιδιωτική. Μόνον εγώ μπορώ να γνωρίζω άμεσα τις καταστάσεις και τις διεργασίες του νου μου. Ως εκ τούτου, ένα άτομο βιώνει δύο παράλληλες ιστορίες: η μία συνίσταται στο τι συμβαίνει και στο τι επισυμβαίνει στο σώμα του, η άλλη συνίσταται στο τι συμβαίνει και στο τι επισυμβαίνει στον νου του. Η πρώτη ιστορία είναι δημόσια, η δεύτερη ιδιωτική. Τα συμβάντα στην πρώτη ιστορία είναι συμβάντα στο φυσικό κόσμο, ενώ στη δεύτερη είναι συμβάντα στο νοητικό κόσμο.

Υπάρχει διαφωνία για το κατά πόσον ένα άτομο εποπτεύει ή μπορεί να εποπτεύσει με τρόπο άμεσο όλα ή μερικά μόνον από τα επεισόδια της ιδιωτικής ιστορίας του· σύμφωνα όμως με το επίσημο δόγμα, καθένας γνωρίζει με τρόπο άμεσο και αδιαμφισβήτητο μερικά τουλάχιστον από τα επεισόδια αυτά. Όταν έχει κανείς συνείδηση και αυτοσυνείδηση και κατά την ενδοσκόπηση γνωρίζει άμεσα και αυθεντικά τις εκάστοτε παρούσες καταστάσεις και λειτουργίες του νου του. Μπορεί κανείς να έχει μεγαλύτερη ή μικρότερη αβεβαιότητα όσον αφορά παράλληλα και γειτονικά επεισόδια στο φυσικό κόσμο, δεν μπορεί όμως να έχει την παραμικρή αμφιβολία όσον αφορά το τι εκάστοτε απασχολεί τον νου του.

Είθισται αυτός ο διχασμός του βίου και του κόσμου να εκφράζεται λέγοντας ότι τα πράγματα και τα συμβάντα όσα ανήκουν στο φυσικό κόσμο, όπου περιλαμβάνεται και το σώμα, είναι εξωτερικά, ενώ ο,τι γίνεται στον νου είναι εσωτερικό. Αυτή η αντίθεση ανάμεσα στο εξωτερικό και στο εσωτερικό εννοείται ότι πρέπει να λογίζεται μεταφορικώς, εφόσον ο νους δεν βρίσκεται στο χώρο και ως εκ τούτου θα ήταν αδύνατον να περιγραφεί σαν να βρίσκεται χωρικώς μέσα σε οτιδήποτε άλλο, ή σαν να συμβαίνει οτιδήποτε χωρικώς μέσα σ' αυτόν. Ωστόσο, είναι κάτι κοινό το να μην εκπληρώνεται αυτή η καλή πρόθεση και βρίσκονται θεωρητικοί να εξετάζουν θεωρησιακές υποθέσεις για το πώς ερεθίσματα

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

των οποίων η φυσική πηγή βρίσκεται μέτρα ή χιλιόμετρα έξω από το επιδερμικό περίβλημα ενός ατόμου μπορεί να παράγουν νοητικές αποκρίσεις εντός του κρανίου, ή για το πώς αποφάσεις σχηματιζόμενες ενδοκρανιακά είναι δυνατόν να προκαλούν κινήσεις των άκρων.

Ακόμη όμως και όταν ο λόγος για το «εσωτερικό» και για το «εξωτερικό» εκλαμβάνεται μεταφορικά, είναι παγκοίμως γνωστό ότι το πρόβλημα του πώς ο νους και το σώμα ενός ατόμου αλληλοεπηρεάζονται το βαρύνουν θεωρητικές δυσκολίες. Ο,τι βούλεται ο νους, τα πόδια, τα χέρια και η γλώσσα το εκτελούν· ο,τι επιδρά στο αυτί και στο μάτι σχετίζεται κάπως με το τι ο νους αντιλαμβάνεται· οι μορφασμοί και το χαμόγελο προδίδουν τις διαθέσεις του νου· η σωματική τιμωρία ελπίζεται πως οδηγεί σε ηθική βελτίωση. Όμως το πραγματικό «δούναι και λαβείν» ανάμεσα στα επεισόδια της ιδιωτικής ιστορίας και σ'εκείνα της δημόσιας ιστορίας παραμένει μυστηριώδες, αφού εξ ορισμού αυτή η συναλλαγή δεν είναι δυνατόν να ανήκει ούτε στη μία ούτε στην άλλη σειρά επεισοδίων. Δεν θα μπορούσε να καταχωριστεί ανάμεσα στα συμβάντα όσα περιγράφονται στην αυτοβιογραφική έκθεση του εσωτερικού βίου ενός ατόμου, ούτε όμως και ανάμεσα στα συμβάντα όσα περιγράφει ένας τρίτος, ένας βιογράφος όταν εξιστορεί την εμφανή, δημόσια πορεία του ατόμου. [Η αλληλεπίδραση ανάμεσα στα επεισόδια της ιδιωτικής και της δημόσιας ιστορίας] δεν μπορεί να εξεταστεί ούτε με ενδοσκόπηση ούτε με εργαστηριακά πειράματα. Πρόκειται για ένα θεωρητικό μπαλάκι που αενάως στέλνει ο φυσιολόγος στον ψυχολόγο και ο ψυχολόγος επιστρέφει στον φυσιολόγο.

Σ'αυτήν την εν μέρει μεταφορική παράσταση της διχοτομικής διάκρισης ανάμεσα στα δύο είδη βίου του ατόμου υπόκειται μια φαινομενικά βαθύτερη, φιλοσοφική παραδοχή. Αυτή είναι ότι υπάρχουν δύο διαφορετικά είδη ύπαρξης ή υπόστασης. Ο,τι υπάρχει ή συμβαίνει μπορεί να έχει την υπόσταση φυσικής ύπαρξης ή μπορεί να έχει την υπόσταση νοητικής ύπαρξης. Κάπως σαν τις όψεις των κερμάτων που άλλες είναι κορώνα, άλλες γράμματα, ή σαν τα ζωντανά πλάσματα που είναι άλλα αρσενικά, άλλα θηλυκά, κατά τον ίδιο τρόπο, υποτίθεται, ένα είδος ύπαρξης είναι φυσική ύπαρξη, ένα άλλο, νοητική ύπαρξη. Αναγκαίο χαρακτηριστικό των πραγμάτων που έχουν φυσική ύπαρξη είναι ότι βρίσκονται στο χώρο και στο χρόνο· αναγκαίο χαρακτηριστικό των πραγμάτων που έχουν νοητική ύπαρξη είναι ότι βρίσκονται στο χρόνο αλλά όχι στο χώρο. Ο,τι έχει φυσική ύπαρξη συνίσταται από ύλη ή είναι λειτουργία της ύλης· ο,τι έχει νοητική ύπαρξη συνίσταται από τη συνείδηση ή είναι λειτουργία της συνείδησης.

Υπάρχει έτσι ανάμεσα στον νου και στην ύλη μια αντιδιαμετρική αντίθεση που συχνά προβάλλεται ως εξής. Τα υλικά αντικείμενα έχουν θέση σε ένα κοινό πεδίο, γνωστό με το όνομα «χώρος», και ο,τι συμβαίνει σε ένα σώμα σε μια περιοχή του χώρου συνδέεται μηχανικά με ο,τι συμβαίνει σε άλλα σώματα σε άλλες περιοχές του χώρου. Από την άλλη, τα νοητικά συμβάντα εκδηλώνονται σε απομονωμένα πεδία, γνωστά με το όνομα «νους», και, αν εξαιρεθεί ίσως η τηλεπάθεια, δεν υπάρχει άμεση αιτιακή σύνδεση ανάμεσα σε ο,τι συμβαίνει σε έναν νου και σε ο,τι συμβαίνει σε έναν άλλο. Μόνο μέσω του δημόσιου φυσικού χώρου μπορεί ο νους ενός ατόμου να επηρεάσει τον νου ενός άλλου. Τόπος του νου είναι ο ίδιος ο νους και στον εσωτερικό βίο του ο καθένας από μας διάγει σαν φασματικός Ροβινσόν Κρούσος. Οι άνθρωποι μπορούν να δουν, να ακούσουν και να σπρώξουν ο ένας το σώμα του άλλου, είναι όμως ανεπανόρθωτα τυφλοί και κωφοί όσον αφορά το τι γίνεται στον νου των άλλων και αδυνατούν να δράσουν επ'αυτού.

Τι είδους ασφαλής γνώση μπορεί να αποκτηθεί για το τι γίνεται σε έναν νου; Από τη μια πλευρά, κατά την επίσημη θεωρία, ένα άτομο έχει άμεση γνώση, την καλύτερη δυνατή, του τι γίνεται μέσα στον νου του. Οι νοητικές καταστάσεις και λειτουργίες είναι (ή είναι υπό κανονικές συνθήκες) συνειδητές καταστάσεις και διεργασίες, και η συνείδηση που τις διαπερνά δεν μπορεί να γεννήσει ψευδαισθήσεις ούτε αφήνει περιθώρια αμφιβολίας. Οι εκάστοτε παρούσες σκέψεις ενός ατόμου, τα αισθήματα και οι βουλήσεις του, ο,τι αντιλαμβάνεται με τις αισθήσεις, ο,τι ανακαλεί στη μνήμη και ο,τι φαντάζεται, ολ'αυτά εγγενώς «φωσφορίζουν» η ύπαρξη και η φύση τους αποκαλύπτονται αναπόφευκτα στον κάτοχο τους. Ο εσωτερικός βίος είναι ένα συνειδησιακό ρεύμα τέτοιο ώστε θα ήταν παράλογο να

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

αφεθεί να εννοηθεί ότι ο νους του οποίου ο βίος είναι το εν λόγω ρεύμα θα μπορούσε να μην έχει επίγνωση του τι εκτυλίσσεται εντός του.

Αληθεύει βεβαίως πως τα τεκμήρια όσα προσφάτως προσκόμισε ο Φρόιντ μοιάζει να δείχνουν ότι στο περί ου ο λόγος ρεύμα συμβάλλουν ρυάκια που κυλούν κρυφά από τον κάτοχο τους. Τους ανθρώπους τούς θέτουν σε κίνηση ενορμήσεις που οι ίδιοι αρνούνται διαρρήδη· μερικές σκέψεις τους διαφέρουν από τις σκέψεις που αναγνωρίζουν· και μερικές πράξεις τις οποίες νομίζουν ότι τις επιτελούν εκουσίως, στην πραγματικότητα είναι ακούσιες. Τους παραπλανά η ίδια η υποκρισία τους και κατορθώνουν να αγνοούν γεγονότα σχετικά με το νοητικό βίο τους που, σύμφωνα με την επίσημη θεωρία, θα έπρεπε να τους είναι καταφανή. Ωστόσο, οι οπαδοί της επίσημης θεωρίας τείνουν να υποστηρίζουν ότι, εν πάση περιπτώσει, υπό κανονικές συνθήκες, ένα άτομο πρέπει να το διακατέχει άμεσα και αυθεντικά η εκάστοτε παρούσα κατάσταση και το τι εκάστοτε γίνεται στον νου του.

Εκτός του ότι ένα άτομο ανά πάσα στιγμή εφοδιάζεται μ'αυτά τα υποτιθέμενα άμεσα δεδομένα της συνείδησης, υποτίθεται επίσης εν γένει ότι είναι ικανό να ασκεί από καιρού εις καιρόν ένα ιδιαίτερο είδος αντίληψης, την εσωτερική λεγόμενη αντίληψη, ή άλλως ενδοσκόπηση. Μπορεί να ρίξει μια (μη οπτική) «ματιά» σε ο,τι συμβαίνει στον νου του. Όχι μόνο μπορεί το άτομο να δει και να εξετάσει ένα λουλούδι με την αίσθηση της όρασης και να ακούσει και να διακρίνει τον ήχο μιας καμπάνας με την αίσθηση της ακοής· μπορεί επίσης αναστοχαστικά ή ενδοσκοπικά να κοιτάξει, χωρίς οιοδήποτε σωματικό αισθητήριο όργανο, τα εκάστοτε τρέχοντα επεισόδια του εσωτερικού βίου του. Κοινή είναι η υπόθεση ότι η εν λόγω αυτοπαρατήρηση δεν υπόκειται σε ψευδαισθήσεις, σύγχυση ή αμφιβολία. Τα όσα ο νους εκθέτει για τα δικά του θέματα έχουν βεβαιότητα ανώτερη από τη βεβαιότητα των όσων αναφέρει για θέματα του φυσικού κόσμου. Η κατ'αίσθηση αντίληψη μπορεί να είναι εσφαλμένη ή συγκεχυμένη —αντίθετα από τη συνείδηση και την ενδοσκόπηση που είναι αδύνατον να έχουν ατέλειες.

Από την άλλη, κανείς δεν έχει οιοδήποτε είδους άμεση πρόσβαση στα συμβάντα του εσωτερικού βίου ενός άλλου ατόμου. Το πολύ πολύ μπορεί κανείς, από την παρατηρούμενη σωματική συμπεριφορά, να συνάγει προβληματικά συμπεράσματα για τις νοητικές καταστάσεις τρίτων, υποθέτοντας εν προκειμένω κατ'αναλογίαν προς τη δική του διαγωγή ότι η συμπεριφορά σηματοδοτεί νοητικές καταστάσεις. Η άμεση πρόσβαση στο τι γίνεται σε ένα νου αποτελεί προνόμιο του ίδιου του νου· ελλείψει τέτοιας προνομιακής πρόσβασης, το τι γίνεται σε έναν νου είναι αναπόφευκτα απόκρυφο για όλους τους άλλους. Κι αυτό γιατί είναι αδύνατον να επικυρωθούν με παρατήρηση τα υποτιθέμενα επιχειρήματα όπου, με αφετηρία σωματικές κινήσεις παρόμοιες με τις δικές μας, συνάγονται συμπεράσματα για νοητικά γεγονότα παρόμοια με τα δικά μας. Ως εκ τούτου, δεν είναι αφύσικο να δυσκολεύεται ένας οπαδός της επίσημης θεωρίας να αντισταθεί σ'αυτήν τη συνέπεια των προκειμένων του, ότι δηλαδή δεν έχει καλούς λόγους για να πιστεύει ότι υπάρχει άλλος νους εκτός από τον δικό του. Έστω και αν προτιμά να πιστεύει ότι με κάθε άλλο ανθρώπινο σώμα συνδέεται ένας νους που μοιάζει με τον δικό του, δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι είναι ικανός να ανακαλύψει τα ατομικά χαρακτηριστικά κάθε νου, ή τα επιμέρους πράγματα που κάθε νους υφίσταται και επιτελεί. Η απόλυτη μοναξιά είναι σύμφωνα με αυτή την έκθεση των πραγμάτων το αναπόδραστο πεπρωμένο της ψυχής. Μόνο τα σώματα μας μπορούν να συναντώνται.

Ως αναγκαίο επακόλουθο αυτού του γενικού σχήματος επιτάσσεται αδήλως ένας ειδικός τρόπος με τον οποίο νοούνται οι συνήθειες έννοιες των νοητικών δυνάμεων και δραστηριοτήτων. Τα ρήματα, τα ονόματα και τα επίθετα με τα οποία περιγράφονται στην καθημερινή ζωή την ευφυΐα, ο χαρακτήρας και οι ανώτερες επιδόσεις των ανθρώπων που συναναστρεφόμαστε, απαιτείται να εκλαμβάνονται ότι σημαίνουν είτε ειδικά επεισόδια στη μυστική ιστορία των ανθρώπων είτε τάσεις για την εμφάνιση τέτοιων επεισοδίων. Όταν λέγεται για κάποιον ότι γνωρίζει, πιστεύει ή μαντεύει το τάδε, ή ότι ελπίζει, φοβάται ή αποφεύγει το δεινά, ότι προτίθεται ή σχεδιάζει να πράξει το άλφα ή ότι το βήτα τον διασκεδάζει, υποτίθεται ότι τα ρήματα αυτά δηλώνουν την εμφάνιση ειδικών τροποποιήσεων στο (για μας) απόκρυφο συνειδησιακό ρεύμα του εκάστοτε ατόμου. Μόνον η δική του προνομιακή πρόσβαση

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

στο ρεύμα αυτό, με την άμεση επίγνωση και την ενδοσκόπηση θα μπορούσε να μαρτυρήσει αυθεντικά ότι τα εν λόγω ρήματα τα δηλωτικά νοητικής διαγωγής χρησιμοποιούνται ορθά ή εσφαλμένα. Ο θεατής —δάσκαλος, κριτικός, βιογράφος ή φίλος— δεν μπορεί ποτέ να είναι βέβαιος ότι τα δικά του σχόλια έχουν το παραμικρό ίχνος αλήθειας. Όμως στην πράξη όλοι γνωρίζουμε πώς να κάνουμε τέτοιου είδους σχόλια, και μάλιστα αυτά είναι εν γένει ορθά και όταν αποδεικνύονται συγκεχυμένα ή λανθασμένα τα διορθώνουμε. Γι αυτόν ακριβώς το λόγο, οι φιλόσοφοι θεώρησαν αναγκαίο να οικοδομήσουν τις θεωρίες τους για τη φύση και τη θέση του νου. Βρίσκοντας ότι οι έννοιες οι σχετικές με τη νοητική διαγωγή χρησιμοποιούνται κανονικά και αποτελεσματικά, οι φιλόσοφοι ορθά επιδίωξαν να προσδιορίσουν τη λογική γεωγραφία αυτών των εννοιών. Όμως η επισήμως συνιστώμενη λογική γεωγραφία έχει ως συνέπεια να είναι αδύνατον να χρησιμοποιούνται κανονικά και αποτελεσματικά οι έννοιες οι σχετικές με τη νοητική διαγωγή, όταν διατυπώνονται περιγραφές και εντολές με αντικείμενο τον νου των άλλων ανθρώπων.

2) *Ο παραλογισμός του επίσημου δόγματος*

Αυτή είναι σκιαγραφικά η επίσημη θεωρία. Θα αναφέρομαι συχνά σ' αυτήν με τον εσκεμμένα απαξιωτικό όρο «το δόγμα για το φάντασμα εντός της μηχανής». Ελπίζω να δείξω πως είναι τελείως ψευδής, ψευδής όχι μόνο σε λεπτομέρειες αλλά κατ' αρχήν. Δεν είναι απλώς συνονθύλευμα επιμέρους σφαλμάτων. Ολόκληρη η επίσημη θεωρία είναι ένα τεράστιο σφάλμα, και μάλιστα ένα ιδιαίτερο είδος σφάλματος. Συγκεκριμένα, πρόκειται για κατηγοριακό σφάλμα. Παρουσιάζει τα γεγονότα του νοητικού βίου σαν να ανήκαν σε ένα λογικό τύπο ή κατηγορία (ή σε ένα πεδίο τύπων ή κατηγοριών), ενώ στην πραγματικότητα ανήκουν σε άλλον. Άρα το δόγμα είναι φιλοσοφικός μύθος. Η απόπειρα μου να διαλύσω το μύθο πιθανώς θα εκληφθεί ως άρνηση παγκοίμως γνωστών γεγονότων σχετικών με το νοητικό βίο των ανθρώπων, και ο ισχυρισμός μου ότι στοχεύω μόνο να διορθώσω τη λογική των εννοιών που αναφέρονται στη νοητική αγωγή και τίποτε περισσότερο, πιθανώς θα απορριφθεί ως υπεκφυγή.

Πρώτα πρώτα πρέπει να υποδείξω τι εννοώ με τη φράση «κατηγοριακό σφάλμα». Προς τούτο θα παραθέσω μια σειρά από διευκρινιστικά παραδείγματα.

Ας πάρουμε ένα ξένο που επισκέπτεται για πρώτη του φορά την Οξφόρδη ή το Κέιμπριτζ, και στον οποίο δείχνουν διάφορα κολέγια, βιβλιοθήκες, γήπεδα αθλοπαιδιών, μουσεία, επιστημονικά τμήματα, γραφεία διοικητικών υπηρεσιών. Μετά την ξενάγηση, ο επισκέπτης ρωτά «Και το Πανεπιστήμιο; Πού είναι το Πανεπιστήμιο; Είδα πού ζουν τα μέλη των κολεγίων, πού εργάζεται ο γραμματέας του Πανεπιστημίου, πού διεξάγουν τα πειράματα τους οι επιστήμονες, και τα λοιπά. Όμως ακόμα να δω το Πανεπιστήμιο όπου ζουν και εργάζονται τα μέλη του Πανεπιστημίου σας.» Χρειάζεται τότε να του εξηγήσουν ότι το Πανεπιστήμιο δεν είναι ένα άλλο παράπλευρο ίδρυμα, κάτι επιπλέον, αντίστοιχο με τα κολέγια, τα εργαστήρια και τα γραφεία που είδε. Το Πανεπιστήμιο είναι απλώς ο τρόπος με τον οποίο είναι οργανωμένα όλα όσα έχει ήδη δει. Όποιος τα έχει δει όλ' αυτά και έχει κατανοήσει τη συνάρθρωση τους, έχει δει το Πανεπιστήμιο. Το σφάλμα του επισκέπτη έγκειται στην αθώα υπόθεση του ότι ήταν σωστό να γίνεται λόγος για την Εκκλησία του Χριστού, για τη Βοδλεϊανή Βιβλιοθήκη, για το Ασμολειανό Μουσείο και για το Πανεπιστήμιο, να γίνεται δηλαδή λόγος σαν «το Πανεπιστήμιο» να αντιπροσωπεύει ένα πρόσθετο μέλος της κλάσης όπου ανήκουν ως μέλη οι άλλες μονάδες. Ο επισκέπτης εσφαλμένα κατέταξε το Πανεπιστήμιο στην ίδια κατηγορία όπου ανήκουν τα άλλα ιδρύματα.

Το ίδιο σφάλμα θα έκανε ένα παιδί που, παρακολουθώντας την παρέλαση μιας μεραρχίας και που, όταν θα του είχαν δείξει τα διάφορα συντάγματα, τάγματα, λόχους, κλπ., θα ρωτούσε πότε θα εμφανιστεί η μεραρχία. Το παιδί θα υπέθετε στην περίπτωση αυτή ότι η μεραρχία ήταν κάτι αντίστοιχο με τις μονάδες που είχε ήδη δει, εν μέρει όμοια μ' αυτές και εν μέρει διαφορετική. Του παιδιού θα του υποδείκνυαν το σφάλμα του λέγοντας του πως όταν έβλεπε να παρελαύνουν τα συντάγματα, τα τάγματα και οι λόχοι έβλεπε να παρελαύνει η μεραρχία. Η παρέλαση δεν ήταν παρέλαση

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

συνταγμάτων, ταγμάτων, λόγων και μιας μεραρχίας ήταν παρέλαση συνταγμάτων, ταγμάτων, λόγων μιας μεραρχίας.

Ένα ακόμη διευκρινιστικό παράδειγμα. Ένας ξένος παρακολουθεί για πρώτη φορά στη ζωή του αγώνα μπάσκετ¹ και μαθαίνει ποια είναι η λειτουργία των κνηγών, του πλέι μέικερ, του πίβοτ, των αμυντικών, του διαιτητή, κλπ. Αφού ακούσει τις σχετικές εξηγήσεις, ο επισκέπτης λέει «Όλα καλά, κανείς όμως δεν υπάρχει στο γήπεδο που να ασχολείται μ' αυτό το σπουδαίο στοιχείο, το *ομαδικό πνεύμα*. Βλέπω ποιος κάνει τις πάσες, ποιος κάνει το λέι απ, ποιος κάνει το μαρκάρισμα: όμως δεν βλέπω ποιος κάνει το ομαδικό πνεύμα.» Και πάλι θα πρέπει να εξηγήσουν στον επισκέπτη ότι ψάχνει λάθος τύπο πράγματος. Το ομαδικό πνεύμα δεν είναι μια επιπλέον ενέργεια στο μπάσκετ συμπληρωματική όλων των άλλων ειδικών ενεργειών. Είναι, χοντρικά, η προθυμία που μ' αυτήν επιτελείται κάθε μια από τις ειδικές ενέργειες, και όποτε μια ενέργεια επιτελείται με προθυμία δεν επιτελούνται δύο ενέργειες. Βεβαίως η επίδειξη ομαδικού πνεύματος δεν είναι το ίδιο πράγμα με το λέι απ ή την πάσα, ούτε όμως είναι τρίτον τι τέτοιο ώστε να μπορούμε να πούμε ότι ο αμυντικός πρώτα μαρκάρει και μετά επιδεικνύει ομαδικό πνεύμα ή ότι ο κνηγός σε δεδομένη στιγμή είτε σουτάρει για τρίποντο είτε επιδεικνύει ομαδικό πνεύμα.

Τα ως άνω διευκρινιστικά παραδείγματα κατηγοριακών σφαλμάτων έχουν ένα αξιοσημείωτο κοινό στοιχείο. Ότι έσφαλαν άτομα που δεν γνώριζαν πώς να χρησιμοποιούν τις έννοιες *Πανεπιστήμιο*, *μεραρχία* και *ομαδικό πνεύμα*. Οι απορίες τους ανέκυπταν από το ότι δεν είχαν την ικανότητα να χρησιμοποιούν ορισμένα στοιχεία μιας ομιλούμενης γλώσσας.

Τα θεωρητικώς ενδιαφέροντα κατηγοριακά σφάλματα είναι όσα διαπράττονται από άτομα απολύτως ικανά να χρησιμοποιούν έννοιες, τουλάχιστον σε οικείες περιπτώσεις, που έχουν εντούτοις την τάση, όταν σκέφτονται αφαιρετικά, να κατατάσσουν τις έννοιες αυτές σε λογικούς τύπους στους οποίους δεν ανήκουν. Περίπτωση τέτοιου σφάλματος έχουμε στην ακόλουθη ιστορία. Ένας σπουδαστής της πολιτικής επιστήμης έχει μάθει τις κυριότερες διαφορές ανάμεσα στο βρετανικό, το γαλλικό και το αμερικανικό σύνταγμα, καθώς και τις διαφορές αλλά και τις συνδέσεις ανάμεσα στην κυβέρνηση, το κοινοβούλιο, τα διάφορα υπουργεία, τη δικαστική εξουσία και την εκκλησία της Αγγλίας. Όμως δυσκολεύεται όταν ερωτάται για τις σχέσεις ανάμεσα στην εκκλησία της Αγγλίας, το υπουργείο εσωτερικών και το βρετανικό σύνταγμα. Γιατί ενώ η εκκλησία της Αγγλίας και το υπουργείο εσωτερικών είναι θεσμοί, το βρετανικό σύνταγμα δεν είναι ένας ακόμη θεσμός, με την ίδια έννοια του όρου. Έτσι, ενώ είναι δυνατόν να βεβαιώσει κανείς ή να αρνηθεί ότι υπάρχουν διαθεσμικές σχέσεις ανάμεσα στην εκκλησία της Αγγλίας και στο υπουργείο εσωτερικών, δεν μπορεί να βεβαιώσει ή να αρνηθεί ότι υπάρχουν τέτοιου είδους σχέσεις ανάμεσα στον ένα ή στον άλλο θεσμό και στο βρετανικό σύνταγμα. Ο όρος «το βρετανικό σύνταγμα» δεν ανήκει στον ίδιο λογικό τύπο με τους όρους «υπουργείο εσωτερικών» και «εκκλησία της Αγγλίας». Κατά παρόμοιο εν μέρει τρόπο, ο Κώστας Παπαδόπουλος και ο Μήτσος Λαπαδόπουλος μπορεί να είναι συγγενείς, φίλοι, εχθροί ή άγνωστοι μεταξύ τους, κανείς τους όμως δεν μπορεί να έχει οιαδήποτε από αυτές τις σχέσεις με τον Μέσο Φορολογούμενο. Ο Παπαδόπουλος γνωρίζει πώς να μιλάει λογικά σε ορισμένες συζητήσεις για τον Μέσο Φορολογούμενο, δυσκολεύεται όμως να πει γιατί δεν θα μπορούσε να τον συναντήσει στο δρόμο όπως συναντάει τον Μήτσο Λαπαδόπουλο.

Έχει σημασία για το κύριο θέμα μας να παρατηρήσουμε ότι, όσο ο σπουδαστής της πολιτικής επιστήμης εξακολουθεί να σκέφτεται το βρετανικό σύνταγμα σαν κάτι το αντίστοιχο με τους άλλους θεσμούς, θα έχει την τάση να το χαρακτηρίζει σαν ένα μυστηριωδώς απόκρυφο θεσμό. Και όσο ο Κώστας Παπαδόπουλος εξακολουθεί να σκέφτεται τον Μέσο Φορολογούμενο σαν συμπολίτη, θα έχει την τάση να τον σκέφτεται σαν έναν άπιαστο άυλο άνθρωπο, σαν ένα φάντασμα που βρίσκεται παντού και πουθενά.

¹ [Στμ] Ο συγγραφέας φέρνει ως παράδειγμα το κρίκετ, όπου οι παίκτες — bowlers, batsmen, fielders— έχουν ρόλους αυστηρά καθορισμένους. Κατά τούτο το παράδειγμα του μπάσκετ δεν αντιστοιχεί ακριβώς στο παράδειγμα του πρωτοτύπου.

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

Ο αρνητικός σκοπός μου είναι να δείξω ότι στην πηγή της θεωρίας της διπλής ζωής βρίσκεται μια οικογένεια από ακραία κατηγοριακά σφάλματα. Από το επιχείρημα αυτό απορρέει η εικόνα ότι οι άνθρωποι είναι σαν φαντάσματα που μυστηριωδώς ενοικούν σε μηχανές. Το ότι ένας άνθρωπος νοεί, αισθάνεται και πράττει σκοπιμώς δεν μπορεί να περιγραφεί, αυτό είναι αλήθεια, μόνο με το ιδίωμα της φυσικής, της χημείας και της φυσιολογίας, και ως εκ τούτου πρέπει να περιγράφεται με άλλα, αντίστοιχα ιδιώματα. Όπως το ανθρώπινο σώμα είναι μια σύνθετη οργανωμένη μονάδα, έτσι και ο ανθρώπινος νους πρέπει να είναι μια άλλη οργανωμένη μονάδα, αν και φτιαγμένη από διαφορετική ουσία και με διαφορετικό είδος δομής. Ή πάλι, όπως το ανθρώπινο σώμα, σαν κάθε άλλο κομμάτι ύλης, είναι ένα πεδίο όπου εκδηλώνονται αίτια και αποτελέσματα, έτσι και ο νους πρέπει να είναι ένα άλλο πεδίο αιτίων και αποτελεσμάτων, αν και (δόξα τω θεώ) όχι μηχανικών αιτίων και αποτελεσμάτων.

(3) *Η προέλευση του κατηγοριακού σφάλματος*

Μια από τις κύριες διανοητικές πηγές αυτού που δεν έχω ακόμη αποδείξει ότι είναι το καρτεσιανό κατηγοριακό σφάλμα μοιάζει να είναι η ακόλουθη. Όταν ο Γαλιλαίος έδειξε ότι οι μέθοδοι του για την επιστημονική ανακάλυψη ήταν ικανές να προσφέρουν μια μηχανική θεωρία που μπορούσε να καλύψει ο,τι βρίσκεται μέσα στο χώρο, ο Καρτέσιος βρήκε εντός του δύο αλληλοσυγκρουόμενα κίνητρα. Ως άνθρωπος προικισμένος με επιστημονική ιδιοφυΐα δεν μπορούσε παρά να δεχτεί τις αξιώσεις της μηχανικής. Από την άλλη όμως, ως θρησκευόμενος και ως ηθικός άνθρωπος δεν μπορούσε να δεχτεί, αντίθετα από τον Χομπς που δεχόταν, το αποθαρρυντικό επακόλουθο αυτών των αξιώσεων, δηλαδή ότι η ανθρώπινη φύση μόνο ως προς το βαθμό πολυπλοκότητας διαφέρει από το μηχανισμό των ρολογιών. Το διανοητικό δεν μπορούσε να είναι απλώς μια ποικιλία του μηχανικού.

Ο Καρτέσιος και μεταγενέστεροι φιλόσοφοι, με φυσικό αλλά πλανημένο τρόπο, έδωσαν στον εαυτό τους την ακόλουθη οδό διαφυγής. Αφού οι λέξεις οι σχετικές με τη νοητική διαγωγή δεν πρέπει να εκλαμβάνονται ως σημαίνουσες την πραγμάτωση μηχανικών διεργασιών, πρέπει να εκλαμβάνονται ως σημαίνουσες την πραγμάτωση μη μηχανικών διεργασιών. Αφού οι μηχανικοί νόμοι εξηγούν τις χωρικές κινήσεις ως αποτελέσματα άλλων χωρικών κινήσεων, άλλοι νόμοι πρέπει να εξηγούν μερικές από τις μη χωρικές διεργασίες του νου ως αποτελέσματα άλλων μη χωρικών νοητικών διεργασιών. Η διαφορά ανάμεσα στην ανθρώπινη συμπεριφορά που χαρακτηρίζουμε ως νοήμονα και σ'εκείνη που χαρακτηρίζουμε ως μη νοήμονα πρέπει να είναι μια διαφορά σχετική με τα αντίστοιχα αίτια παραγωγής τους. Έτσι, ενώ μερικές κινήσεις της γλώσσας και των μελών των ανθρώπων είναι αποτέλεσμα μηχανικών αιτίων, άλλες πρέπει να είναι αποτέλεσμα μη μηχανικών αιτίων, μερικές δηλαδή προκύπτουν από την κίνηση υλικών σωματιών, ενώ άλλες, από το τι γίνεται στον νου.

Οι διαφορές ανάμεσα στο φυσικό και στο νοητικό παρουσιάζονταν έτσι ως διαφορές μέσα στο κοινό πλαίσιο των κατηγοριών «πράγμα», «ουσία», «ιδιότητα», «κατάσταση», «διεργασία», «αλλαγή», «αίτιο», και «αποτέλεσμα». Ο νους είναι πράγμα, αλλά διαφορετικού είδους πράγμα από το σώμα: οι νοητικές διεργασίες είναι αίτια και αποτελέσματα, αλλά διαφορετικού είδους αίτια και αποτελέσματα από τις σωματικές κινήσεις. Και ούτω καθ'εξής. Όπως ο ξένος επισκέπτης περίμενε να είναι το Πανεπιστήμιο ένα επιπλέον κτίριο, όμοιο εν μέρει με κολέγιο αλλά και σημαντικά διαφορετικό, έτσι και οι πολέμιοι του μηχανισμού παρουσίαζαν τον νου σαν ένα επιπλέον κέντρο αιτιακών διεργασιών, εν μέρει όμοιο με μηχανή αλλά και σημαντικά διαφορετικό. Η θεωρία τους ήταν μια παραμηχανική υπόθεση.

Το ότι αυτή η παραδοχή βρισκόταν στον πυρήνα του δόγματος το δείχνει το ότι εξ αρχής ήταν αισθητό πως υπήρχε μια κρίσιμη θεωρητική δυσκολία όσον αφορά την εξήγηση του πώς ο νους μπορεί να επηρεάσει το σώμα και να επηρεαστεί από αυτό. Πώς μπορεί μια νοητική διεργασία, όπως το βούλεσθαι, να είναι αίτιο χωρικών κινήσεων όπως των κινήσεων της γλώσσας; Πώς μπορεί μια φυσική αλλαγή στο οπτικό νεύρο να έχει ανάμεσα στα αποτελέσματα της το να αντιλαμβάνεται ο νους μια φωτεινή αναλαμπή; Αυτή η περιβόητη δυσκολία δείχνει αφ'εαυτής το λογικό καλούπι όπου ο

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα Μέρος δεύτερο

Καρτέσιος στρίμωξε τη θεωρία του περί νου. Ήταν το ακριβώς το ίδιο καλούπι όπου ο ίδιος και ο Γαλιλαίος είχαν βάλλει τη μηχανική. Ασυναισθήτως προσκολλημένος στη γραμματική της μηχανικής, ο Καρτέσιος προσπάθησε να αποτρέψει την καταστροφή περιγράφοντας τον νου με ένα λεξιλόγιο απλώς ανεστραμμένο. Το τι γίνεται στον νου έπρεπε να περιγράφεται απλώς με την άρνηση των ειδικών περιγραφών που αφορούν σώματα: το τι γίνεται στον νου δεν βρίσκεται στο χώρο, δεν είναι κίνηση, δεν είναι τροποποίηση της ύλης, δεν είναι προσιτό στη δημόσια παρατήρηση. Ο νους δεν είναι ένα σύνολο από μέρη μηχανισμού, είναι απλώς ένα σύνολο από μέρη μη μηχανισμού.

Θεωρούμενος κατ'αυτόν τον τρόπο, ο νους δεν είναι απλώς ένα φάντασμα δεμένο σε μια μηχανή, είναι ο ίδιος μια φασματική μηχανή και τίποτ'άλλο. Το ανθρώπινο σώμα μπορεί να είναι μηχανή, δεν είναι όμως μια οποιαδήποτε μηχανή, καθώς μέρος τουλάχιστον από το τι γίνεται σ'αυτό το κυβερνά μια άλλη μηχανή μέσα του —αυτή η εσωτερική μηχανή-κυβερνήτης είναι πολύ ιδιαίτερου είδους. Είναι άορατη, αθόρυβη, χωρίς μέγεθος και βάρος. Δεν μπορεί να αναλυθεί σε μέρη και την διέπουν νόμοι άγνωστοι στους συνηθισμένους μηχανικούς. Τίποτε δεν είναι γνωστό για το πώς κυβερνά τη σωματική μηχανή.

Μια δεύτερη κρίσιμη δυσκολία οδηγεί στο ίδιο δίδαγμα. Αφού, κατά το δόγμα, ο νους ανήκει στην ίδια κατηγορία με το σώμα και αφού το σώμα το κυβερνούν μηχανικοί νόμοι, σε πολλούς θεωρητικούς φαινόταν να συνάγεται εξ'αυτού ότι, τον νου παρομοίως τον κυβερνούν άκαμπτοι μη μηχανικοί νόμοι. Ο φυσικός κόσμος είναι αιτιοκρατικό σύστημα, άρα ο νοητικός κόσμος πρέπει κι αυτός να είναι αιτιοκρατικό σύστημα. Το σώμα δεν μπορεί να αποφύγει τις τροποποιήσεις όσες υφίσταται, άρα και ο νους δεν μπορεί να αποφύγει την πορεία που του είναι προδιαγεγραμμένη. Άρα, οι έννοιες *ευθύνη*, *επιλογή*, *αξία* και *απαξία* δεν είναι εφαρμόσιμες —εκτός εάν γίνει δεκτή η συμβιβαστική λύση να θεωρείται ότι οι νόμοι όσοι διέπουν τις νοητικές διεργασίες, αντίθετα από όσους διέπουν τις φυσικές διεργασίες, έχουν το ευχάριστο χαρακτηριστικό να μη είναι τελείως άκαμπτοι. Το πρόβλημα της ελευθερίας της βούλησης ήταν το εξής: πώς να συμβιβαστεί η υπόθεση ότι ο νους πρέπει να περιγράφεται με όρους αντλημένους από τις κατηγορίες της μηχανικής αφενός, με τη γνώση ότι η ανώτερης τάξης ανθρώπινη διαγωγή δεν είναι της ίδιας τάξης με τη συμπεριφορά των μηχανών αφετέρου.

Είναι ιστορικό αξιοπερίεργο ότι δεν έγινε αντιληπτό πως ολόκληρο αυτό το επιχείρημα είναι στρεβλό. Ορθά δέχονταν οι θεωρητικοί πως κάθε σώφρων άνθρωπος μπορούσε ήδη να αναγνωρίσει τις διαφορές ανάμεσα, λ.χ., στα έλλογα και στα μη έλλογα εκφωνήματα ή ανάμεσα στη σκόπιμη και στην αυτόματη συμπεριφορά. Διαφορετικά δεν θα υπήρχε τίποτε που να απαιτεί προστασία έναντι του μηχανισμού. Η εξήγηση όμως που δινόταν προϋπέθετε ότι ένα άτομο δεν μπορούσε, κατ'αρχήν, ποτέ να αναγνωρίσει τη διαφορά ανάμεσα στα έλλογα και στα μη έλλογα εκφωνήματα τα εκπεμπόμενα από άλλα ανθρώπινα σώματα, καθώς δεν θα μπορούσε να αποχτήσει πρόσβαση στα υποτιθέμενα άυλα αίτια μερικών τέτοιων εκφωνημάτων. Με την αμφίβολη εξαίρεση του εαυτού του, δεν θα μπορούσε ποτέ να πει ποια είναι η διαφορά ανάμεσα σε ένα άνθρωπο και σε ένα ρομπότ. Θα έπρεπε να παραδεχτούμε, π.χ., ότι, όσο μπορούμε να κρίνουμε, ο εσωτερικός βίος όσων κατατάσσονται στην κατηγορία των ολιγοφρενών ή των παραφρόνων είναι εξίσου ορθολογικός με τον εσωτερικό βίο οιαδήποτε άλλου ατόμου. Ίσως μόνον η έκδηλη συμπεριφορά τους είναι απογοητευτική· δηλαδή, ίσως οι «ολιγοφρενείς» να μην είναι πράγματι ολιγοφρενείς ή οι «παραφρονες» παράφρονες. Ίσως επίσης μερικοί από όσους ταξινομούνται ως «έχοντες σώας τας φρένας» να είναι στην πραγματικότητα ολιγοφρενείς. Κατά τη θεωρία, οι εξωτερικοί παρατηρητές δεν μπορούν ποτέ να γνωρίζουν πώς η έκδηλη συμπεριφορά των άλλων συσχετίζεται με τις νοητικές δυνάμεις και διεργασίες τους και άρα δεν μπορούν ποτέ να γνωρίζουν ούτε καν να κάνουν εικασίες για το αν εφαρμόζουν στους άλλους τις έννοιες τις σχετικές με τη νοητική διαγωγή ορθά ή εσφαλμένα. Θα ήταν παρακινδυνευμένο ή αδύνατον να ισχυρίζεται κάποιος ότι ο ίδιος έχει σώας τας φρένας ή ότι τον χαρακτηρίζει λογική συνέπεια, αφού θα ήταν αδύνατον να συγκρίνει τις επιδόσεις του με τις επιδόσεις των άλλων. Με δυο λόγια, θα ήταν αδύνατον να χαρακτηρίζουμε τους ανθρώπους και τις πράξεις τους ως νοήμονες, σώφρονες και

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

ενάρετους ή ως βλάκες, υποκριτές και δειλούς· άρα ουδέποτε θα ανέκυπτε το πρόβλημα του να προτείνουμε μιαν ειδική αιτιακή υπόθεση ως βάση τέτοιων διαγνώσεων. Το ερώτημα «Πώς διαφέρουν οι άνθρωποι από τις μηχανές;» ανέκυψε μόνο και μόνο επειδή ο καθένας ήδη γνώριζε να εφαρμόζει έννοιες σχετικές με τη νοητική διαγωγή πριν εισαχθεί η νέα αιτιακή υπόθεση. Επομένως, η αιτιακή υπόθεση δεν μπορεί να είναι πηγή των κριτηρίων εφαρμογής των εν λόγω εννοιών. Ούτε, βεβαίως, η αιτιακή υπόθεση βελτίωσε στο ελάχιστο τη χρήση των κριτηρίων. Εξακολουθούμε να διακρίνουμε την καλή από την κακή εκτέλεση αριθμητικών πράξεων, τη φρόνιμη από την άφρονα διαγωγή και τη γόνιμη από την άγονη φαντασία με τον τρόπο που ο ίδιος ο Καρτέσιος έκανε αυτές τις διακρίσεις προτού φανταστεί (αλλά και αφότου είχε φανταστεί) τις υποθέσεις του για το πώς η εφαρμοσιμότητα των κριτηρίων αυτών ήταν συμβατή με την αρχή της μηχανικής αιτιότητας.

Ο Καρτέσιος έσφαλε όσον αφορά τη λογική του προβλήματος του. Αντί να θέσει το ερώτημα με ποια κριτήρια διακρίνεται πράγματι η νοήμων συμπεριφορά από τη μη νοήμονα, το ερώτημα του ήταν «Δεδομένου ότι η αρχή της μηχανικής αιτιότητας δεν μας λέει τη διαφορά, ποια άλλη αιτιακή αρχή θα μας την πει;» Κατάλαβε ότι δεν επρόκειτο για πρόβλημα μηχανικής και υπέθετε ότι επομένως πρέπει να είναι πρόβλημα μιας θεωρίας αντίστοιχης της μηχανικής. Δεν είναι αφύσικο που αποδίδεται συχνά αυτός ακριβώς ο ρόλος στην ψυχολογία.

Όταν δύο όροι ανήκουν στην ίδια κατηγορία, δεν είναι λάθος να σχηματίζονται συμπλεκτικές προτάσεις όπου εμφανίζονται οι εκάστοτε όροι. Έτσι, μπορεί κάποιος να πει ότι αγόρασε ένα αριστερό γάντι, ένα δεξιό γάντι και ένα ζευγάρι γάντια. «Γύρισε σπίτι με δάκρυα στα μάτια και με τα πόδια» είναι γνωστό αστείο βασισμένο στο ότι παραλόγως συνδέονται μεταξύ τους όροι που ανήκουν σε διαφορετικούς τύπους. Θα ήταν εξίσου γελοίο να σχηματιστεί η διαζευκτική πρόταση «Γύρισε σπίτι με δάκρυα στα μάτια ή με τα πόδια». Αυτό ακριβώς γίνεται με το δόγμα του φαντάσματος που ενοικεί στη μηχανή. Κατά το δόγμα, υπάρχει και το σώμα και ο νους· συντελούνται και φυσικές και νοητικές διεργασίες· υπάρχουν μηχανικά αίτια σωματικών κινήσεων και νοητικά αίτια σωματικών κινήσεων. Θα υποστηρίξω ότι αυτές και άλλες ανάλογες συμπλεκτικές προτάσεις είναι παράλογες· ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί αυτό, το επιχείρημα δεν θα δείχνει ότι η μία ή η άλλη από τις αθέμιτα συμπλεκόμενες προτάσεις είναι παράλογη αυτή καθαυτήν. Δεν αρνούμαι, π.χ., ότι συντελούνται νοητικές διεργασίες. Η διαίρεση πολυψήφων αριθμών είναι νοητική διεργασία όπως και η επινόηση ενός αστείου. Λέω όμως ότι η φράση «συντελούνται νοητικές διεργασίες» δεν σημαίνει το ίδιο πράγμα με τη φράση «συντελούνται φυσικές διεργασίες», και ως εκ τούτου δεν έχει νόημα η σύμπλεξη ή η διάζευξη τους.

Αν το επιχείρημα μου είναι εύστοχο, θα έχει μερικές ενδιαφέρουσες συνέπειες. Πρώτον, η καθαγιασμένη αντίθεση ανάμεσα στον νου και στην ύλη θα διαλυθεί, όχι όμως με τη μία ή την άλλη από τις εξίσου καθαγιασμένες απορροφήσεις του νου από την ύλη ή της ύλης από τον νου, αλλά με έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο. Γιατί η φαινομενική αντίθεση ανάμεσα στον νου και στην ύλη θα δείχνει ότι είναι εξίσου αθέμιτη με την αντίθεση ανάμεσα στις φράσεις «γύρισε σπίτι με δάκρυα στα μάτια» και «γύρισε σπίτι με τα πόδια». Η πίστη ότι υπάρχει πλήρης αντίθεση ανάμεσα στον νου και στην ύλη ταυτίζεται με την πίστη ότι «νους» και «ύλη» είναι όροι του ίδιου λογικού τύπου.

Άλλη συνέπεια του επιχειρήματος μου θα είναι ότι και ο ιδεαλισμός και ο υλισμός είναι απαντήσεις σε λάθος ερώτηση. Η «αναγωγή του υλικού κόσμου» σε νοητικές καταστάσεις και διεργασίες, όσο και η «αναγωγή» νοητικών καταστάσεων και διεργασιών σε φυσικές καταστάσεις και διεργασίες, προϋποθέτει ως θεμιτή τη διάζευξη «Υπάρχει νους ή υπάρχει σώμα (αλλά όχι και τα δύο)». Σαν να λέγαμε «Αγόρασε ένα αριστερό και ένα δεξιό γάντι ή αγόρασε ένα ζευγάρι γάντια (αλλά όχι και τα δύο)».

Είναι απολύτως ορθό να λέμε, με τον ένα λογικό τόνο φωνής, ότι υπάρχει νους, και, με έναν άλλο λογικό τόνο φωνής, να λέμε ότι υπάρχει σώμα. Αυτές όμως οι δύο εκφράσεις δεν υποδεικνύουν δύο διαφορετικά είδη ύπαρξης, γιατί ο όρος «ύπαρξη» δεν είναι γενικός όπως οι όροι «χρωματιστός» ή «έχει φύλο». Οι όροι «νους» και «σώμα» υποδεικνύουν δύο διαφορετικές σημασίες του όρου

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

«υπάρχει», κάπως σαν τον όρο «ανεβαίνει» που έχει διαφορετικές σημασίες στις εκφράσεις «η παλίρροια ανεβαίνει», «ο διάθεση ανεβαίνει» και «το προσδόκιμο όριο επιβίωσης ανεβαίνει». Θα ήταν αποτυχημένο το αστείο ότι τώρα ανεβαίνουν τρία πράγματα, η παλίρροια, η διάθεση και το προσδόκιμο όριο επιβίωσης. Θα ήταν εξίσου αμφίβολο αστείο αν κάποιος έλεγε ότι υπάρχουν πρώτοι αριθμοί και Τετάρτες και κοινές γνώμες και πολεμικά ναυτικά: ή ότι υπάρχει και ο νους και το σώμα. [...]

(4) *Ιστορική σημείωση*

Δεν αληθεύει ότι η επίσημη θεωρία πηγάζει μόνο από τις θεωρίες του Καρτέσιου, ή ακόμη από μια ευρύτερη ανησυχία για τις επιπτώσεις της μηχανικής του 17ου αιώνα. Η σχολαστική θεολογία και η θεολογία της Μεταρρύθμισης είχαν επηρεάσει με τη διδασκαλία τους τη σκέψη των επιστημόνων όσο και τη σκέψη των απλών ανθρώπων, των φιλοσόφων και των κληρικών της εποχής εκείνης. Στο καλβινικό δόγμα περί αμαρτίας και θείας χάριτος είχαν ενσωματωθεί θεωρίες των στωικών και του Αυγουστίνου σχετικές με τη βούληση. Την ορθόδοξη διδασκαλία για την αθανασία της ψυχής την είχαν διαμορφώσει η πλατωνική και η αριστοτέλεια θεωρία για τη διάνοια. Ήδη κρατούντα θεολογικά δόγματα περί ψυχής ο Καρτέσιος τα αναδιατύπωνε σύμφωνα με τη νέα γαλιλαϊκή σύνταξη. Η ιδιωτικότητα της συνείδησης [conscience] κατά τους θεολόγους έγινε η ιδιωτικότητα της συνειδητότητας [consciousness], και ο,τι ήταν το φάσμα του απόλυτου προορισμού επανεμφανίστηκε ως φάσμα της αναγκαιοκρατίας.

Επίσης δεν θα ήταν αληθές αν λεγόταν ο μύθος των δύο κόσμων δεν έκανε κανένα θεωρητικό καλό. Ο μύθοι συχνά είναι θεωρητικώς ευεργετικοί, όσο είναι ακόμη νέοι. Ένα από τα ευεργετήματα του παραμηχανικού μύθου ήταν ότι εν μέρει κατέστησε παρωχημένο τον έως τότε κρατούντα παραπολιτικό μύθο. Ο νους και οι δυνάμεις του περιγράφονταν πρωτύτερα κατ'αναλογία προς την πολιτική ιεραρχία ηγετών και υπηκόων. Το χρησιμοποιούμενο ιδίωμα ήταν αυτό της εξουσίας, της υπακοής, της συνεργασίας και της ανταρσίας. Το ιδίωμα αυτό επιβίωνε και επιβιώνει ακόμη σε πολλές ηθικές και σε μερικές γνωσιολογικές συζητήσεις. Όπως στη φυσική ο νέος μύθος περί αποκρύφων δυνάμεων² συνιστούσε βελτίωση έναντι του παλαιού μύθου περί τελικών αιτίων, έτσι και στην ανθρωπολογική και στην ψυχολογική θεωρία, ο νέος μύθος περί αφανών λειτουργιών, ενορμήσεων και βουλήσεων συνιστούσε βελτίωση ως προς τον παλαιό μύθο περί διαταγών, εξαρτήσεων και εξεγέρσεων.

² [Στμ. Η δύναμη της βαρύτητας κατά Νεύτωνα «δρα εξ αποστάσεως» και κατά τούτο θεωρήθηκε τον 17ο αιώνα «απόκρυφη» ως πιο δυσνόητη από την έως τότε αποδεκτή «δράση εξ επαφής» κατά Καρτέσιο]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

(1) *Το πρόγραμμα της ψυχολογίας*

Στο ανά χείρας βιβλίο έχω ελάχιστα κάνει λόγο έως εδώ για την επιστήμη της ψυχολογίας. Η παράλειψη αυτή θα έχει φανεί ως ιδιαίτερος αφύσικη, αφ'ης στιγμής το βιβλίο ολόκληρο μπορεί να χαρακτηριστεί ως δοκίμιο, βεβαίως όχι επιστημονικής, αλλά φιλοσοφικής ψυχολογίας. Η παράλειψη εξηγείται εν μέρει εκ του ότι εξέτασα τη λογική συμπεριφορά ενός συνόλου από έννοιες που χρησιμοποιούνται συχνότατα από όλους. Έννοιες όπως *μαθαίνω*, *ασκούμε*, *προσπαθώ*, *προσέχω*³, *προσποιούμαι*, *θέλω*, *σταθμίζω*, *επιχειρηματολογώ*, *φυγοπνύω*, *κοιτάζω*, *βλέπω*, *ταράζομαι*, δεν είναι τεχνικές έννοιες. Όλοι χρειάζεται να μάθουμε και όντως μαθαίνουμε πώς να τις χρησιμοποιούμε. Οι ψυχολόγοι δεν τις χρησιμοποιούν διαφορετικά από τους μυθιστοριογράφους, τους βιογράφους, τους ιστορικούς, τους δασκάλους, τους δικαστές, τους λιμενοφύλακες, τους πολιτικούς, τους αστυνομικούς και τους «απλούς» ανθρώπους. Όμως το πράγμα δεν τελειώνει εδώ.

Όταν σκεφτόμαστε την επιστήμη ή τις επιστήμες της ψυχολογίας, έχουμε την τάση, και συχνά την ενθάρρυνση, να εξισώνουμε τα επισήμως εξαγγελόμενα προγράμματα της ψυχολογίας με τις έρευνες που πράγματι διεξάγουν οι ψυχολόγοι, το τι υπόσχονται δημόσια με το τι πράττουν στο εργαστήριο. Όταν πριν από διακόσια χρόνια πλάστηκε η λέξη «ψυχολογία» όλοι δέχονταν ότι ο θρόλος των δύο κόσμων αληθεύει. Ως εκ τούτου, γινόταν δεκτή και η υπόθεση ότι, εφόσον η νευτώνεια επιστήμη εξηγεί (όπως νομιζόταν εσφαλμένα) όλα όσα υπάρχουν και συμβαίνουν στο φυσικό κόσμο, θα μπορεί και θα πρέπει να υπάρχει επιπλέον μία αντίστοιχη επιστήμη που να εξηγεί ο,τι υπάρχει και συμβαίνει στον υποτιθέμενο μη φυσικό κόσμο. Αφού οι νευτώνειοι επιστήμονες μελετούσαν τα φαινόμενα του ενός πεδίου, έπρεπε να υπάρχουν οπωσδήποτε επιστήμονες που να μελετούν τα φαινόμενα του άλλου πεδίου. «Ψυχολογία» ήταν, κατά την υπόθεση, το όνομα της μιας, εμπειρικής μελέτης των «νοητικών φαινομένων». Επίσης, αφού οι νευτώνειοι επιστήμονες εύρισκαν και εξέταζαν τα δεδομένα τους στην οπτική, ακουστική και απτική αντίληψη, οι ψυχολόγοι θα εύρισκαν και θα εξέταζαν τα αντίστοιχα δεδομένα τους με αντίστοιχη μη οπτική, μη ακουστική, μη απτική αντίληψη.

Γινόταν βεβαίως δεκτό ότι υπήρχαν και μπορούσαν να υπάρξουν πολλές άλλες, συστηματικές και μη, μελέτες της ειδικής ανθρώπινης συμπεριφοράς. Εδώ και δύο χιλιάδες χρόνια, οι ιστορικοί μελετούσαν έργα και λόγους, γνώμες και σχέδια δράσης ανθρώπων —ατόμων και ομάδων. Φιλολόγοι, κριτικοί της λογοτεχνίας και λόγιοι μελετούν ανθρώπινα δημιουργήματα, τον προφορικό και τον γραπτό λόγο, την ποίηση και το δράμα, τη θρησκεία και τη φιλοσοφία. Από τη δική τους την πλευρά, οι δραματουργοί και οι μυθιστοριογράφοι, εικονίζοντας πώς δρούσαν και αντιδρούσαν τα πλάσματα της φαντασίας τους, έδειχναν δια του μύθου πώς θεωρούσαν ότι συμπεριφέρονται ή θα μπορούσαν να συμπεριφέρονται οι πραγματικοί άνθρωποι. Οι οικονομολόγοι μελετούν πραγματικές και υποθετικές συναλλαγές και προσδοκίες των ανθρώπων στην αγορά· οι στρατηγικοί αναλυτές μελετούν πραγματικές και ενδεχόμενες απορίες και αποφάσεις στρατηγών· οι δάσκαλοι μελετούν τις επιδόσεις των μαθητών τους· οι αστυνομικοί και οι σκακιστές μελετούν τις κινήσεις, τις έξεις, τα μειονεκτήματα και τα πλεονεκτήματα των αντιπάλων τους. Σύμφωνα όμως με το παρανευτώνειο πρόγραμμα, οι ψυχολόγοι θα μελετούσαν τα ανθρώπινα όντα με τελείως διαφορετικό τρόπο. Θα εύρισκαν και θα εξέταζαν δεδομένα απρόσιτα σε δασκάλους, αστυνομικούς, βιογράφους ή φίλους· και μάλιστα δεδομένα που δεν θα ήταν δυνατόν να παρασταθούν στη σκηνή ή στις σελίδες μυθιστορημάτων. Οι συνήθεις μελέτες με αντικείμενο τον άνθρωπο περιορίζονταν να εξετάζουν μόνον απέξω τα αντίσκηνα και τα κτίρια όπου ενοικούν οι πραγματικοί άνθρωποι. Η ψυχολογική μελέτη του ανθρώπου θα

³ [Στο πρωτότυπο, ο Ryle χρησιμοποιεί τη λέξη «heeding», ενεργητική μετοχή του ρήματος «to heed» «προσέχω», «μεριμνώ», «επιμελούμαι», «φροντίζω». Ο Ryle, στο πλαίσιο της θεωρίας του, «αναλύει» την έννοια «συνείδηση» ως στροφή της προσοχής σε ο,τι πράττει ή υφίσταται το άτομο σε δεδομένη στιγμή. Η πιο εύστοχη απόδοση, νομίζω, θα ήταν με το αρχαιοελληνικό ρήμα «κήδομαι», και του ουσιαστικού «heed», με το αντίστοιχο ουσιαστικό «κήδος» (στυμ).]

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα Μέρος δεύτερο

χρησιμοποιούσε την άμεση πρόσβαση στους ίδιους τους ενοίκους. Και μάλιστα, μέχρι να βρουν και να χρησιμοποιήσουν το κλειδί οι ψυχολόγοι, οι λοιποί σπουδαστές της ανθρώπινης σκέψης και συμπεριφοράς δεν μπορούν να ελπίζουν τίποτε περισσότερο παρά να κρούουν εις μάτην σε κατάκλειστες θύρες. Τα ορατά έργα και οι ακουστοί λόγοι των ανθρώπων δεν ήταν αυτά καθαυτά άσκηση των ιδιοτήτων του χαρακτήρα ή του νου τους αλλά μόνο τα εξωτερικά συμπτώματα των πραγματικών αλλά κρύφια ενεργημάτων τους.

Όταν εγκαταλειφθεί ο θρύλος των δύο κόσμων, εγκαταλείπεται και η ιδέα ότι υπάρχει μια κλειδωμένη πόρτα και ότι μένει να βρεθεί το κλειδί της. Οι ανθρώπινες δράσεις και αντιδράσεις, τα ηχηρά και τα άηχα εκφωνήματα, ο τόνος της φωνής, οι εκφράσεις του προσώπου και οι χειρονομίες, όλα όσα αποτελούσαν ανέκαθεν τα δεδομένα για όλους τους άλλους μελετητές των ανθρώπων, ήταν στο τέλος τέλος οι σωστές και οι μόνες εκδηλώσεις προς μελέτη. Σ' αυτές και μόνο σ' αυτές άξιζε να δοθεί, αλλά δυστυχώς δεν δόθηκε, ο μεγαλειώδης τίτλος «νοητικά φαινόμενα».

Το επίσημο πρόγραμμα της ψυχολογίας υποσχόταν ότι ως αντικείμενο των ερευνών της θα ήταν συμβάντα διαφορετικά κατ'είδος και κείμενα «πίσω» από αυτά τα δείγματα ανθρώπινης διαγωγής που είναι τα μόνα προσιτά στις λοιπές μελέτες με αντικείμενο τον άνθρωπο, οι πειραματικοί ψυχολόγοι στην καθημερινή πρακτική τους ήταν αναγκασμένοι να αθετήσουν την υπόσχεση τους. Ένας ερευνητής δεν μπορεί να γεμίσει ικανοποιητικά τη μέρα του παρατηρώντας ανύπαρκτες οντότητες και περιγράφοντας το μυθώδες. Οι ψυχολόγοι κατά την άσκηση του έργου τους βρέθηκαν να εξετάζουν τις πράξεις, τους μορφασμούς και τα εκφωνήματα φρενοβλαβών και ηλιθίων, ατόμων υπό την επίρροια οίνοπνεύματος, καμάτου, τρόμου και υπνώσεως, και θυμάτων εγκεφαλικών κακώσεων. Μελετούσαν την κατ'αίσθηση αντίληψη όπως οι οφθαλμίατροι, π.χ., μελετούν την κατ'αίσθηση αντίληψη, εν μέρει διεξάγοντας και εφαρμόζοντας πειράματα φυσιολογίας και εν μέρει αναλύοντας τις αντιδράσεις και τις λεκτικές αποκρίσεις των υποκειμένων στα πειράματα τους. Μελετούσαν τη νοημοσύνη παιδιών συλλέγοντας και συγκρίνοντας τη μία με την άλλη τις επιτυχίες και τις αποτυχίες τους σε διάφορα είδη τυποποιημένων δοκιμασιών. Απαριθμούσαν τα λάθη δακτυλογράφων σε διάφορα στάδια της ημερήσιας εργασίας τους· εξέταζαν την ποικίλουσα τάση των ανθρώπων να λησμονούν διάφορα είδη απομνημονευμένων συλλαβών και φράσεων, καταγράφοντας τις επιτυχίες και τις αποτυχίες τους κατά την απαγγελία μετά την παρέλευση ποικίλου χρόνου. Μελετούσαν τη συμπεριφορά ζώων σε λαβύρινθους και κοτόπουλων σε επωαστικές μηχανές. Ακόμη και η σαγηνευτική, ως «χημικού χαρακτήρα», αρχή του Συνειρμού των Ιδεών βρήκε την κυριότερη πρακτική εφαρμογή της στις πρόθυμες λεκτικές αποκρίσεις των υποκειμένων στις λέξεις δοκιμασίας που τους απηύθυνε ο πειραματιστής.

Δεν είναι παράξενη αυτή η διάσταση ανάμεσα στο πρόγραμμα και στην εκτέλεση. Η σοφία σχετικά με τα ερωτήματα και τις μεθόδους αποκτάται εκ των υστέρων. Αυτό είναι απολύτως αναμενόμενο. Το πώς οι φιλόσοφοι περιγράφουν τους στόχους και τις μεθόδους τους σπανίως αντιστοιχεί στα πραγματικά αποτελέσματα ή στον πραγματικό τρόπο εργασίας τους. Επί παραδείγματι, οι φιλόσοφοι έχουν υποσχεθεί να δώσουν έναν απολογισμό σχετικά με τον Κόσμο ως όλον, και να καταλήξουν εκεί με μια διεργασία συνοπτικής θεώρησης. Στην πράξη, επιδόθηκαν σε ένα ιδιότυπο παζάρι, και τα αποτελέσματα τους, αν και πολύ μεγαλύτερης αξίας απ'ο,τι θα μπορούσε να έχει το πανόραμα που είχαν υποσχεθεί, δεν έμοιαζαν ως προς κανένα εμφανές γνώρισμα με το πανόραμα αυτό.

Οι χημικοί κατέβαλαν κάποτε μεγάλες προσπάθειες να ανακαλύψουν τις ιδιότητες του φλογιστού· επειδή όμως ουδέποτε συνέλεξαν ούτε τόσο δα φλογιστόν, κατέληξαν στη συμβιβαστική λύση να μελετούν τις επιδράσεις και τις εξωτερικές εκδηλώσεις του. Στην πραγματικότητα, εξέταζαν τα φαινόμενα της καύσης και δεν άργησαν να εγκατέλειψουν το αίτημα ότι υπάρχει ένα μη παρατηρήσιμο θερμοστατικό. Η υπόθεση ότι υπάρχει ένα τέτοιο συστατικό ήταν κάτι σαν φλόγα μεθανίου, που ωθεί τους φίλους της περιπέτειας να εξερευνούν αχαρτογράφητα έλη και μετά, ως αγνώμονες, να τα αποτυπώνουν στο χάρτη χωρίς να μνημονεύουν τον ψευδή σηματοδότη. Το ψυχολογικό ερευνητικό

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

έργο δεν θα αποδειχτεί μάταιο, αν το αίτημα ότι υπάρχει ένα ειδικό νοητικό συστατικό έχει και αυτό την ίδια τύχη.

Οστόσο, το ερώτημα «Ποιο θα πρέπει να είναι το πρόγραμμα της ψυχολογίας;» μένει να απαντηθεί. Οι σχετικές απόπειρες βρίσκονται τώρα αντιμέτωπες με την εξής δυσκολία. Έχω υποστηρίξει πως ο,τι συμβαίνει στον νου των ανθρώπων το μελετούν με βάση τα ίδια είδη δεδομένων ψυχολόγοι και οικονομολόγοι, ανθρωπολόγοι, πολιτικοί επιστήμονες και κοινωνιολόγοι, δάσκαλοι, εξεταστές, αστυνομικοί, βιογράφοι, ιστορικοί και παίκτες, στρατηγικοί αναλυτές, πολιτικοί, εργοδότες, εξομολογητές, γονείς, εραστές και μυθιστοριογράφοι. Πώς λοιπόν θα πρέπει να επιλεγούν ορισμένες έρευνες για να χαρακτηριστούν ως «ψυχολογικές», ενώ οι υπόλοιπες δεν θα δικαιούνται τον ίδιο τίτλο; Με ποια κριτήρια θα λέμε ότι τα στατιστικά αποτελέσματα των σχολικών εξεταστικών επιτροπών δεν είναι προϊόντα ψυχολογικής έρευνας, ενώ τα αποτελέσματα των δοκιμασιών της νοημοσύνης είναι; Γιατί όταν ο ιστορικός εξετάζει τα κίνητρα, τις προθέσεις, το τάλαντο, και τις βλακειές του Ναπολέοντα, το έργο του δεν είναι ψυχολογική μελέτη, ενώ η έρευνα της Sally Beauchamp είναι ψυχολογική; Αν παραιτηθούμε από την ιδέα ότι η ψυχολογία αφορά κάτι που δεν αφορούν οι λοιπές ανθρωπολογικές μελέτες, και αν συνακόλουθα παραιτηθούμε από την ιδέα ότι οι ψυχολόγοι εργάζονται με δεδομένα στα οποία δεν έχουν πρόσβαση οι λοιπές μελέτες, ποια είναι η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στην ψυχολογία και στις λοιπές μελέτες;

Η απάντηση θα μπορούσε να είναι εν μέρει η ακόλουθη. Ο ταχυδρόμος του χωριού γνωρίζει την περιοχή σαν την παλάμη του χεριού του· γνωρίζει όλους τους δρόμους, όλα τα στενά, τα ρυάκια, τους λόφους και τους θαμνώνες· μπορεί να βρει το δρόμο του με όλους τους καιρούς, με ήλιο ή με φεγγάρι, σε κάθε εποχή του χρόνου. Όμως δεν είναι γεωγράφος. Δεν μπορεί να συντάξει χάρτη της περιοχής ή να πει πώς αυτή δένει με τις γειτονικές περιοχές· δεν γνωρίζει τα ακριβή σημεία προσανατολισμού, τις αποστάσεις ή το υψόμετρο από την επιφάνεια της θάλασσας κάθε σημείου που, με άλλο τρόπο, γνωρίζει τόσο καλά. Δεν διαθέτει ταξινομία των εδαφολογικών τύπων της περιοχής του, ούτε μπορεί να συνάγει, από τα χαρακτηριστικά της περιοχής του, συμπεράσματα για τα χαρακτηριστικά των γειτονικών περιοχών. Σε σχετικές συζητήσεις, ο ταχυδρόμος μνημονεύει όλα τα γνωρίσματα όσα θα μνημόνευε και ο γεωγράφος, αλλά δεν λέει γι αυτά ο,τι και ο γεωγράφος. Δεν εφαρμόζει γεωγραφικές γενικεύσεις, δεν χρησιμοποιεί γεωγραφικές μεθόδους μέτρησης, ούτε εφαρμόζει γενικές εξηγητικές και προγνωστικές θεωρίες. Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι, κατά παρόμοιο τρόπο, ο αστυνομικός, ο εξομολογητής, ο εξεταστής και ο μυθιστοριογράφος είναι ίσως απόλυτα εξοικειωμένοι, με πρακτικό τρόπο, με τα είδη δεδομένων που θα συνέλεγε ο ψυχολόγος, αλλά ο τρόπος που τα χειρίζονται δεν είναι επιστημονικός. Τα ίδια δεδομένα ο ψυχολόγος τα πραγματεύεται επιστημονικά. Εκείνων η γνώση θα αντιστοιχούσε στη δημόδη μετεωρολογία του βοσκού· η γνώση του ψυχολόγου, στη γνώση του μετεωρολόγου.

Οστόσο, αυτή η απάντηση δεν εδραιώνει καμιά διαφορά ανάμεσα στην ψυχολογία και στις άλλες επιστημονικές ή οιονεί επιστημονικές μελέτες της ανθρώπινης συμπεριφοράς, όπως είναι η οικονομική επιστήμη, η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία, η εγκληματολογία, και η φιλολογία. Ακόμη και οι βιβλιοθηκονόμοι στις δημόσιες βιβλιοθήκες μελετούν τις προτιμήσεις του κοινού με στατιστικές μεθόδους, παρότι όμως οι αναγνωστικές προτιμήσεις, χωρίς αμφιβολία, είναι νοητικά χαρακτηριστικά, αυτό το είδος μελέτης τους δεν συγκαταλέγεται στις ψυχολογικές μελέτες.

Η ορθή απάντηση στο ερώτημα μοιάζει να είναι η εξής. Η παραίτηση από το όνειρο ότι η ψυχολογία είναι αντίστοιχη της νευτώνειας επιστήμης (όπως αυτή ευλαβώς αλλά εσφαλμένα εκλαμβάνεται) συνυφίνεται με την παραίτηση από την ιδέα ότι «ψυχολογία» είναι το όνομα μιας ενιαίας έρευνας ή ενός συνεκτικού δέντρου από έρευνες. Εν πολλοίς, όπως ο όρος «ιατρική» κατονομάζει ένα κάπως αυθαίρετο άθροισμα από έρευνες και τεχνικές, κατά το μάλλον και ήττον χαλαρά συνδεδεμένες μεταξύ τους, ένα άθροισμα που δεν έχει ούτε χρειάζεται μια λογικώς τακτοποιημένη δήλωση προγράμματος, έτσι και ο όρος «ψυχολογία» μπορεί κάλλιστα να χρησιμοποιείται για να δηλώνει μιαν εν μέρει τυχαία συμπαράταξη από έρευνες και τεχνικές. Σε τελική ανάλυση, το όνειρο για μια παρανευτώνεια

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα Μέρος δεύτερο

επιστήμη, δεν πήγαζε μόνο από ένα μύθο, ήταν και ένα όνειρο κενό: ότι υπήρχε ή μπορούσε να υπάρξει μία και ενιαία —νευτώνεια— επιστήμη του «εξωτερικού κόσμου». Το πεπλανημένο δόγμα ότι υπήρχε χωριστό πεδίο από «νοητικά φαινόμενα» βασιζόταν σε μια αρχή που συνεπαγόταν επίσης ότι δεν υπάρχει χώρος για τις βιολογικές επιστήμες. Η νευτώνεια φυσική είχε ανακηρυχθεί ως η επιστήμη που περικλείει όλα όσα υπάρχουν στο χώρο. Στην καρτεσιανή εικόνα δεν υπήρχε θέση για τον Μέντελ ή για τον Δαρβίνο. Ο θρύλος των δύο κόσμων ήταν συνάμα ο θρύλος των δύο επιστημών, και η αναγνώριση του ότι υπάρχουν πολλές επιστήμες θα πρέπει να καθιστά πιο ανώδυνη την ιδέα ότι ο όρος «ψυχολογία» δεν κατονομάζει μία μόνο ομοιογενή θεωρία. Λίγα ονόματα επιστημών όντως δηλώνουν ενιαίες θεωρίες ή υπόσχονται κάτι τέτοιο. Ούτε η λέξη «χαρτιά» κατονομάζει ένα μόνο παιχνίδι ή ένα «δέντρο» παιχνιδιών.

Η αναλογία που άφησα να εννοηθεί πρωτίτερα ανάμεσα στην ψυχολογία και στην ιατρική ήταν παραπλανητική κατά τούτο: αρκετές από τις πιο προοδευτικές και χρήσιμες ψυχολογικές έρευνες ήταν αυτές καθαυτές ιατρικές έρευνες, με μια ευρεία έννοια του επιθετικού προσδιορισμού. Ανάμεσα και πάνω από όλες τις άλλες, οι έρευνες του μεγαλοφυούς ανδρός της ψυχολογίας, του Freud, δεν πρέπει να κατατάσσονται ανάμεσα στα μέλη μιας οικογένειας ερευνών, ανάλογης προς την οικογένεια των ιατρικών ερευνών —ανήκουν στις ιατρικές έρευνες. Πράγματι, τόσο επάξια βαθειά ήταν η επιρροή της φρουδϊκής διδασκαλίας και τόσο επιζήμια δημοφιλείς έχουν γίνει οι αλληγορίες της, ώστε είναι τώρα εμφανής η τάση να χρησιμοποιείται η λέξη «ψυχολόγος» σαν αυτή να δηλώνει μόνον όσους διερευνούν και θεραπεύουν νοητικά μειονεκτήματα. Για τους ίδιους λόγους, η λέξη «νοητικός», και τα παράγωγά του, χρησιμοποιείται κοινά με την έννοια «νοητικώς διαταραγμένος». Θα ήταν ίσως πρόσφορο όσον αφορά την ορολογία να είχε δοθεί εξ αρχής στη λέξη «ψυχολογία» αυτή η περιορισμένη σημασία· όμως ο ακαδημαϊκός κόσμος έχει τώρα πια εθιστεί στην πιο φιλόξενη και χωρίς εσωτερικές διακρίσεις χρήση της λέξης ώστε να μην είναι εφικτή ούτε επιθυμητή η σχετική σημασιολογική μεταρρύθμιση.

Πιθανώς, ορισμένοι θα έχουν την τάση να αντιτάξουν ότι υπάρχει μια γενική και διατυπώσιμη διάκριση ανάμεσα στις ψυχολογικές έρευνες και σε όλες τις άλλες έρευνες που έχουν ως αντικείμενο τον νου και το χαρακτήρα των ανθρώπων. Ακόμη και αν οι ψυχολόγοι δεν έχουν το προνόμιο να διαθέτουν αποκλειστικούς δικά τους δεδομένα για να θεμελιώσουν σ'αυτά τις θεωρίες τους, αυτές καθαυτές οι θεωρίες τους διαφέρουν κατ'είδος από τις θεωρίες που οικοδομούν φιλόλογοι, ειδήμονες σε θέματα παραλλαγής [καμουφλάζ], ανθρωπολόγοι και αστυνομικοί. Οι ψυχολογικές θεωρίες παρέχουν ή θα παράσχουν αιτιακές εξηγήσεις της ανθρώπινης διαγωγής. Δεδομένου ότι υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί τρόποι για να μελετηθούν όσα συμβαίνουν στον νου των ανθρώπων, η ψυχολογία διαφέρει από όλες τις άλλες μελέτες, κατά το ότι προσπαθεί να ανακαλύψει τα αίτια των συμβάντων αυτών.

Η λέξη «αίτιο» και η φράση «αιτιακή εξήγηση» είναι, βεβαίως, πολύ φορτισμένες. Μας φέρνουν στον νου αμέσως τις άηχες συγκρούσεις αοράτων σφαιριδίων που μάθαμε να φανταζόμαστε, εσφαλμένα, ότι συνιστούν τις γνήσιες επιστημονικές εξηγήσεις για ο,τι συμβαίνει στον κόσμο. Έτσι λοιπόν, όταν ακούμε την υπόσχεση μιας νέας επιστημονικής εξήγησης όσων λέμε και πράττουμε, περιμένουμε να ακούσουμε να γίνεται λόγος για κάτι αντίστοιχο προς τις συγκρούσεις αυτές, για δυνάμεις και βουλήσεις που εμείς ούτε να τις ονειρευτούμε μπορούμε και ασφαλώς ουδέποτε θα τις δούμε να επιτελούν το υπόγειο έργο τους. Όταν όμως η διανοητική κατάσταση μας είναι λιγότερο υποβόλιμη, βρίσκουμε να ενέχουν μια δόση απιθανότητας οι υποσχέσεις για μελλοντικές ανακαλύψεις σχετικές με τα αφανή αίτια των δράσεων και των αντιδράσεων μας. Γνωρίζουμε πολύ καλά για ποιαν αιτία ο αγρότης επέστρεψε από το παζάρι με τα γουρουνάκια του απούλητα. Βρήκε τις τιμές πολύ κατώτερες των προσδοκιών του. Γνωρίζουμε πολύ καλά για ποιαν αιτία ο Χ.Ψ. σκυθρώπασε και βρόντηξε πίσω του την πόρτα. Είχε προσβληθεί. Γνωρίζουμε πολύ καλά γιατί η ηρωίδα πήρε μια επιστολή από την πρωινή αλληλογραφία της για να τη διαβάσει στα κρυφά, επειδή ο μυθιστοριογράφος δίνει την απαιτούμενη αιτιακή εξήγηση. Η ηρωίδα αναγνώρισε πάνω στο φάκελο το γραφικό χαρακτήρα του

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

αγαπημένου της. Ο μαθητής γνωρίζει πολύ καλά τι τον έκανε να γράψει την απάντηση «225» όταν το ζητούμενο ήταν το τετράγωνο του 15. Κάθε πράξη που εκτελούσε τον οδηγούσε στην επόμενη.

Όπως θα δούμε, υπάρχουν πολλών ειδών πράξεις, κινήσεις και εκφωνήσεις που ο παραγωγός τους δεν μπορεί να πει τι τον έκανε να τις παραγάγει. Όμως οι δράσεις και αντιδράσεις όσες μπορεί να εξηγήσει ο παραγωγός τους δεν χρειάζονται περαιτέρω και διαφορετικό είδος εξήγησης. Όπου τα αίτια τους τα γνωρίζει ο δράστης και όλοι οι γνωστοί του, η υπόσχεση πως υπάρχουν εκπληκτικές νέες πληροφορίες για τα πραγματικά, αλλά αφανή, αίτια δεν μοιάζει απλώς με την υπόσχεση, είναι ειδική περίπτωση της υπόσχεσης ότι υπάρχουν νέες πληροφορίες για απόκρυφα αίτια μηχανικών συμβάντων των οποίων είναι πασίγνωστα τα συνήθη αίτια. Ο ποδηλάτης γνωρίζει τι κάνει τον πίσω τροχό του ποδηλάτου του να στρέφεται: η πίεση στα πεντάλ όπως μεταδίδεται μέσω της τεταμένης αλυσίδας. Τα ερωτήματα «Τι κάνει την πίεση της αλυσίδας να τεντώνει την αλυσίδα;» και «Τι κάνει το τεντωμα της αλυσίδας να κάνει τον πίσω τροχό να στρέφεται;» ο ποδηλάτης θα τα θεωρούσε εξωπραγματικά. Το ίδιο και το ερώτημα «Τι τον κάνει να προσπαθεί, ασκώντας πίεση στα πεντάλ, να κάνει τον πίσω τροχό να στρέφεται;»

Μ' αυτήν την καθημερινή έννοια, όλοι μπορούμε να δώσουμε «αιτιακές εξηγήσεις» για πολλές δράσεις και αντιδράσεις μας, και η μνεία των αιτιών δεν αποτελεί προνόμιο των ψυχολόγων. Ο οικονομολόγος, όταν κάνει λόγο για «απεργία των πωλητών», αναφέρεται με γενικούς όρους σε επεισόδια όπως εκείνο του αγρότη που φέρνει πίσω στο αγρόκτημα τα γουρουνάκια του, επειδή βρήκε τις τιμές πολύ χαμηλές. Ο κριτικός της λογοτεχνίας, όταν εξετάζει γιατί ο ποιητής χρησιμοποίησε ένα νέο ρυθμό σε ορισμένο στίχο, εξετάζει ποιο πρόβλημα σύνθεσης απασχολούσε τον ποιητή στη συγκεκριμένη φάση του έργου του. Όσο για το δάσκαλο, ούτε ν' ακούσει δεν θέλει για παρασκευιακά συμβάντα, προκειμένου να κατανοήσει τι έκανε το μαθητή να δώσει την ορθή απάντηση στο πρόβλημα πολλαπλασιασμού· γιατί ο ίδιος ήταν μάρτυρας όσων συνέβησαν στο προσκήνιο και οδήγησαν το μαθητή στη λύση.

Από την άλλη, πολλά είναι τα είδη συμπεριφοράς για τα οποία αδυνατούμε να δώσουμε τέτοιες εξηγήσεις. Δεν γνωρίζω γιατί «κατάπια τη γλώσσα μου» μπροστά στον τάδε γνωστό μου· γιατί είδα το συγκεκριμένο όνειρο χτες τη νύχτα· γιατί ξάφνου είδα «με τα μάτια του νου» μιαν αδιάφορη γωνιά μιας πόλης που γνωρίζω ελάχιστα· γιατί μιλάω πιο γρήγορα όταν ακούσω τη σειρήνα του συναγερμού· ή γιατί προσφώνησα ένα φίλο μου χρησιμοποιώντας λάθος όνομα. Αναγνωρίζουμε ότι ερωτήματα σαν κι αυτά είναι γνησίως ψυχολογικά ερωτήματα. Πιθανότατα, αν δεν είχα μερικές γνώσεις ψυχολογίας, δεν θα είχα ιδέα γιατί η κηπουρική μου είναι ασυνήθιστα ελκυστική, όταν στο γραφείο με περιμένει το δυσάρεστο καθήκον να συντάξω μιαν επιστολή. Το γιατί ο αγρότης δεν πουλάει τα γουρουνάκια του κάτω από ορισμένη τιμή δεν είναι ψυχολογικό αλλά οικονομολογικό ερώτημα· όμως το γιατί δεν τα πουλάει, ανεξαρτήτως τιμής, σε έναν πελάτη που έχει ορισμένο βλέμμα, είναι ίσως ψυχολογικό ερώτημα. Ακόμη και στα πεδία της κατ'αίσθηση αντίληψης και της μνήμης μοιάζει να ισχύει κάτι αντίστοιχο. Βάσει των γνώσεων μας, δεν μπορούμε να πούμε γιατί ένα ευθύγραμμο τμήμα φαίνεται καμπύλο όταν τέμνεται καταλλήλως από άλλα ευθύγραμμα τμήματα, ούτε γιατί οι συνομιλίες σε ξένη γλώσσα μοιάζει να διεξάγονται με ταχύτερο ρυθμό από συνομιλίες στη δική μας γλώσσα, και τέτοιου είδους ερωτήματα τα αναγνωρίζουμε ως ψυχολογικά. Ωστόσο, έχουμε το αίσθημα ότι πρόκειται για λάθος είδος υπόσχεση το να δίνονται ψυχολογικές εξηγήσεις αντίστοιχες προς όσες αφορούν τις ορθές εκτιμήσεις για το σχήμα, το μέγεθος, τη φωτεινότητα και την ταχύτητα. Ο ψυχολόγος ας μας πει γιατί σφάλουμε· όταν όμως δεν σφάλουμε, μπορούμε να πούμε στον εαυτό μας και στον ψυχολόγο το γιατί δεν σφάλουμε.

Η ταξινόμηση και η διάγνωση των περιστατικών όπου εκδηλώνονται τα νοητικά μειονεκτήματά μας απαιτούν εξειδικευμένες ερευνητικές μεθόδους. Η εξήγηση των νοητικών ικανοτήτων μας συχνά δεν απαιτεί τίποτε περισσότερο από τον συνήθη «κοινό νου» ή ίσως τις εξειδικευμένες μεθόδους όσες εφαρμόζουν οικομολόγοι, λόγιοι, στρατηγικοί αναλυτές και εξεταστές. Οι εξηγήσεις τους όμως δεν είναι επιταγές εκδιδόμενες επί ενός κεφαλαίου από ακόμη πιο θεμελιώδεις διαγνώσεις. Έτσι λοιπόν

δεν λογίζονται ως ψυχολογικές όλες, ούτε καν οι περισσότερες, αιτιακές εξηγήσεις των ανθρωπίνων δράσεων και αντιδράσεων. Επίσης όμως ούτε οι ψυχολογικές έρευνες είναι όλες αναζητήσεις αιτιακών εξηγήσεων. Πολλοί ψυχολόγοι ασχολούνται, περισσότερο ή λιγότερο αποτελεσματικά, με την επινόηση μεθόδων μέτρησης και με τη συλλογή των σχετικών μετρήσεων. Η προσδοκία εν προκειμένω είναι ότι οι μετρήσεις θα χρησιμεύσουν ώστε να εδραιωθούν επακριβείς λειτουργικές συσχετίσεις ή αιτιακοί νόμοι, το έργο όμως αυτό είναι, στην καλύτερη περίπτωση, απλώς προπαρασκευαστικό του απώτερου στόχου. Συνεπώς, αφού το έργο αυτό πρέπει να τιτλοφορείται «ψυχολογική έρευνα», η «ψυχολογική έρευνα» δεν μπορεί να ορίζεται ως αναζήτηση αιτιακών εξηγήσεων.

Θα πρέπει να έχει γίνει τώρα κατανοητό γιατί αναφέρθηκα τόσο λίγο στην ψυχολογία στο κυρίως σώμα αυτού εδώ του βιβλίου. Ο σκοπός του βιβλίου ήταν εν μέρει η έκθεση επιχειρημάτων κατά της ψευδούς ιδέας ότι η ψυχολογία είναι η μόνη εμπειρική μελέτη των δυνάμεων, των ροπών και των επιδόσεων των ανθρώπων, μαζί με το εξ αυτής συναγόμενο ψευδές πόρισμα ότι «ο νους» είναι ο,τι περιγράφεται ορθά μόνο με τους τεχνικούς όρους που ανήκουν αποκλειστικά στην ψυχολογική έρευνα. Την Αγγλία δεν μπορούμε να την περιγράψουμε μόνο με σεισμολογικούς όρους.

(2) *Ο συμπεριφορισμός*

Η γενική τάση αυτού του βιβλίου, χωρίς αμφιβολία, και χωρίς βλάβη, θα στιγματιστεί ως «συμπεριφοριστική». Δεν είναι λοιπόν εκτός θέματος μερικές επισημάνσεις περί συμπεριφορισμού. Ο συμπεριφορισμός ήταν, αρχικά, μια θεωρία για το ποιες μέθοδοι προσιδιάζουν στην επιστημονική ψυχολογία. Δεχόταν ότι οι ψυχολόγοι, αντίθετα από πριν, οφείλουν να ακολουθήσουν το παράδειγμα των άλλων προοδευτικών επιστημών· οι θεωρίες τους θα πρέπει να βασίζονται σε επαναλήψιμες και δημοσίως ελέγξιμες παρατηρήσεις και πειράματα. Οι φημιολογούμενες όμως αποφάνσεις της συνείδησης και της ενδοσκόπησης δεν είναι δημοσίως ελέγξιμες. Μόνον η εμφανής συμπεριφορά μπορεί να παρατηρηθεί από πολλούς μάρτυρες, να μετρηθεί και να καταγραφεί με μηχανικά μέσα. Οι πρώτοι οπαδοί αυτού του μεθοδολογικού προγράμματος μοιάζει να διακατέχονται από αμφιθυμία αν θα πρέπει να βεβαιώσουν ότι τα δεδομένα της συνείδησης και της ενδοσκόπησης είναι μυθώδη ή να βεβαιώσουν μόνον ότι δεν επιδέχονται επιστημονική εξήγηση. Δεν ήταν σαφές αν ασπάζονταν ένα μάλλον απλοϊκό μηχανιστικό δόγμα, όπως εκείνα των Χομπς [Hobbes] και Γκασσαντί [Gassendi], ή αν ήταν ακόμη προσκολλημένοι στην καρτεσιανή παραμηχανική θεωρία, περιορίζοντας όμως τις ερευνητικές διαδικασίες τους σε όσες είχαν κληρονομήσει από τον Γαλιλαίο· αν, π.χ., θεωρούσαν ότι η σκέψη συνίσταται απλώς σε ορισμένους πολύπλοκους ήχους και κινήσεις ή αν θεωρούσαν ότι οι κινήσεις και οι ήχοι μπορεί να συνδέονται με διεργασίες του «εσωτερικού βίου», αλλά ότι κινήσεις και ήχοι είναι τα μόνα εργαστηριακά φαινόμενα.

Δεν έχει όμως σημασία αν οι πρώτοι συμπεριφοριστές δέχονταν μια μηχανιστική ή μια παραμηχανιστική θεωρία. Και στις δύο περιπτώσεις έσφαλλαν. Το σημαντικό είναι ότι με το να περιγράφονται τα ειδικώς ανθρώπινα έργα σύμφωνα με την προκρινόμενη μεθοδολογία έκανε τους ψυχολόγους να δουν σαφώς πόσο σκιώδη ήταν τα υποτιθέμενα συμβάντα του «εσωτερικού βίου» τα οποία οι συμπεριφοριστές, σύμφωνα με τις αρχικές εις βάρος τους επικρίσεις, παραγνώριζαν ή αρνούσαν. Οι ψυχολογικές θεωρίες όσες δεν μνημόνευαν τα μαρτυρούμενα από την «εσωτερική αντίληψη» παρομοιάζονταν αρχικά με τον *Άμλετ* χωρίς τον πρίγκηπα της Δανίας. Ο έκπτωτος όμως ήρωας σύντομα φάνηκε να είναι τόσο αναίμικτο και ασπόνδυλο ον που ακόμη και οι αντίπαλοι των θεωριών αυτών άρχισαν να ντρέπονται που είχαν αποθέσει τόσο βαρύ θεωρητικό φορτίο στους φασματικούς ώμους του.

Οι μυθιστοριογράφοι, οι δραματουργοί και οι βιογράφοι θεωρούσαν ανέκαθεν ότι εκθέτουν τα κίνητρα, τις σκέψεις, τις διαταραχές και τις εξεις των ανθρώπων περιγράφοντας τα όσα έπρατταν, έλεγαν ή φαντάζονταν, τους μορφασμούς, τις χειρονομίες και τον τόνο της φωνής τους. Εστιάζοντας την προσοχή σε ο,τι εστίαζε η Jane Austen, οι ψυχολόγοι άρχισαν να βρίσκουν ότι αυτά ήταν, σε

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

τελική ανάλυση, τα συστατικά, και όχι απλώς τα εξωτερικά στολίδια, των υποκειμένων τους. Βεβαίως εξακολουθήσαν να υποφέρουν από περιττές κρίσεις ανησυχίας μήπως αυτή η παρέκκλιση της ψυχολογίας από το έργο της περιγραφής του φασματικού την καθλώσει στο έργο της περιγραφής του απλώς μηχανικού. Όμως η επιρροή του μηχανιστικού φόβητρου εδώ και έναν αιώνα φθίνει, καθώς στην περίοδο αυτήν οι βιολογικές επιστήμες εδραίσωσαν τον τίτλο τους ως «επιστήμες». Το νευτώνειο σύστημα δεν είναι πλέον το μοναδικό παράδειγμα φυσικής επιστήμης. Ο άνθρωπος δεν εκπίπτει κατ'ανάγκην στο επίπεδο μηχανής αν δεν θεωρήσουμε ότι είναι φάντασμα που ενοικεί σε μηχανή. Θα μπορεί κάλλιστα, σε τελική ανάλυση, να είναι ένα είδος ζώου, εν προκειμένω ένα ανώτερο θηλαστικό. Μένει ακόμη να διακινδυνεύσουμε το παράτολμο άλμα έως την υπόθεση ότι ίσως είναι άνθρωπος.

Το μεθοδολογικό πρόγραμμα των συμπεριφοριστών είχε επαναστατική σημασία για το πρόγραμμα της ψυχολογίας. Επιπλέον όμως υπήρξε μια από τις κυριότερες πηγές τις φιλοσοφικής υπόνοιας ότι η ιστορία περί δύο κόσμων είναι μύθος. Έχει σχετικά μικρή σημασία ότι οι υπέρμαχοι αυτής της μεθοδολογικής αρχής είχαν την τάση να ασπάζονται και ένα είδος χομπσιανής θεωρίας, ακόμη και να φαντάζονται πως η αλήθεια της μηχανιστικής θεωρίας προκύπτει λογικά από την αλήθεια της θεωρίας τους για τη μέθοδο επιστημονικής έρευνας στην ψυχολογία.

Δεν είμαι αρμόδιος να πω σε ποιο βαθμό οι συγκεκριμένες ερευνητικές διεργασίες των μαχόμενων ψυχολόγων έχουν επηρεαστεί από τη μακρόχρονη προσκόλληση τους στο μύθο των δύο κόσμων ή σε ποιο βαθμό η συμπεριφοριστική εξέγερση οδήγησε σε τροποποιήσεις των μεθόδων τους. Εξ όσων γνωρίζω, τα θετικά αποτελέσματα του μύθου ενδέχεται, στον τελικό ισολογισμό, να υπερβαίνουν τα αρνητικά, και η συμπεριφοριστική εξέγερση κατά του μύθου ενδέχεται να έχει οδηγήσει σε τροποποιήσεις πιο πολύ ονομαστικές παρά πραγματικές. Οι μύθοι δεν είναι πάντοτε επιζήμιοι όσον αφορά την πρόοδο των θεωριών. Στα αρχικά στάδια μάλιστα, η αξία τους είναι συχνά ανεκτίμητη. Τους πρωτοπόρους συχνά τους ενισχύει το όνειρο ότι ο Νέος Κόσμος είναι, πίσω από την ανοικεία όψη του, ένα είδος αντίγραφο του Παλαιού Κόσμου· ένα ξένο σπίτι δεν προκαλεί στο παιδί ανησυχία, αρκεί τα κάγκελα της σκάλας, όπου και αν το οδηγούν, να είναι στην αφή όπως εκείνα του σπιτιού του.

Ωστόσο, δεν ήταν μέρος του αντικειμένου του ανά χείρας βιβλίου να προαγάγει τη μεθοδολογία της ψυχολογίας ούτε να εξετάσει σε βάθος τις ειδικές υποθέσεις της α ή της β επιστήμης. Το αντικείμενο του ήταν να δείξει ότι η ιστορία περί των δύο κόσμων είναι φιλοσοφικός μύθος, αν και όχι παραμύθι. Δείχνοντας το αυτό, το βιβλίο στοχεύει να αρχίσει την αποκατάσταση της βλάβης που ο μύθος αυτός από μακρού προκαλεί εντός της φιλοσοφίας. Προσπάθησα να εδραιώσω το σημείο αυτό, όχι εισφέροντας τεκμήρια αναφορικά με τα προβλήματα των ψυχολόγων, αλλά υποστηρίζοντας ότι οι φιλόσοφοι έχουν πιστώσει τις βασικές νοητικές έννοιες με εσφαλμένους τύπους λογικής συμπεριφοράς. Αν έχουν κάποια ισχύ τα επιχειρήματά μου, τότε οι εν λόγω έννοιες έχουν ταξινομηθεί εσφαλμένα με τον ίδιο γενικό τρόπο, αν και με αντιτιθέμενους επιμέρους τρόπους, τόσο από τους μηχανιστές όσο και από τους παραμηχανιστές —και από τον Χομπς και από τον Καρτέσιο.

Εν κατακλείδι, αν προσπαθήσουμε να συγκρίνουμε τη θεωρητική γονιμότητα της αφήγησης για τον νου κατά Χομπς και Γκασαντί με την αντίστοιχη των καρτεσιανών, πρέπει αναμφίβολα να παραδεχτούμε ότι η καρτεσιανή ιστορία ήταν η πιο παραγωγική. Την αντίθεση τους μπορούμε να την περιγράψουμε με την ακόλουθη εικόνα. Ένας λόχος από υπερασπιστές της χώρας εγκαθίσταται σε ένα φρούριο. Οι στρατιώτες ενός δεύτερου λόχου αντιλαμβάνονται ότι η τάφρος δεν έχει νερό, οι πύλες λείπουν και τα τείχη καταρρέουν. Αποποιούμενοι την προστασία ενός τόσο σαθρού φρουρίου, πιστεύοντας όμως ακόμη στην ιδέα ότι μόνο από φρούρια σαν κι αυτό είναι υπερασπίσιμη η χώρα, εγκαθίστανται σε ο,τι, απ'όλα όσα βλέπουν, μοιάζει περισσότερο με φρούριο, εν προκειμένω στη σκιά του ερειπωμένου φρουρίου. Ούτε η μία ούτε η άλλη θέση είναι υπερασπίσιμη· και προφανώς, το σκιώδες μετερίζι είναι εξίσου ευάλωτο με το πέτρινο φρούριο, με μερικά, δικά του, αδύνατα σημεία παραπάνω. Όμως, από μian άποψη, όσοι επέλεξαν το σκιώδες φρούριο έδειξαν πως είναι καλύτεροι στρατιώτες, αφού έχουν δει τις αδυναμίες του πέτρινου φρουρίου, έστω και αν είναι αρκετά ανόητοι ώστε να φαντάζονται τους εαυτούς τους ασφαλείς σε ένα κάστρο χωρίς καθόλου πέτρες. Οι οιωνοί δεν

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

είναι καλοί για τη νίκη τους, οι στρατιώτες αυτοί όμως έχουν δώσει τεκμήρια ευμάθειας. Έχουν ασκήσει ένα υποκατάστατο στρατηγικής λογικής: συνειδητοποίησαν ότι το πέτρινο φρούριο με τα ερειπωμένα τείχη δεν είναι οχυρό. Το ότι η σκιά ενός τέτοιου φρουρίου δεν είναι ούτε αυτή οχυρή είναι το επόμενο μάθημα που ίσως κάποτε μάθουν.

Μπορούμε να εφαρμόσουμε την εικόνα αυτή σε ένα από τα κεντρικά θέματα μας. Σύμφωνα με μια άποψη, το νοείν ταυτίζεται με το λέγειν. Οι οπαδοί της αντίπαλης άποψης ορθά απορρίπτουν την ταύτιση, η απόρριψη τους όμως παίρνει τη φυσική αλλά εσφαλμένη μορφή ότι άλλο πράγμα είναι το λέγειν και άλλο το νοείν. Οι νοητικές ενέργειες είναι αριθμητικώς διάφορες των λεκτικών ενεργειών, και ελέγχουν τις λεκτικές από θέση διαφορετική από τη θέση όπου συντελούνται οι λεκτικές ενέργειες. Όμως ούτε αυτό είναι σωστό, και για τους ίδιους λόγους που έδειξαν τα μειονεκτήματα της ταύτισης του νοείν απλώς με το λέγειν. Το απείθαρχο και απρόσεκτο λέγειν δεν είναι νοείν αλλά ψελλίζει· με τον ίδιον ακριβώς τρόπο οι όποιες σκιάδεις ενέργειες κι αν υποτεθεί ότι συντελούνται στην άλλη θέση μπορεί κι αυτές να εκτυλίσσονται εκεί απείθαρχα και απρόσεκτα· και τότε ούτε αυτές θα ήταν το νοείν. Δίνοντας έστω και μια εσφαλμένη περιγραφή του τι διαφοροποιεί την απρόσεκτη και απείθαρχη φλυαρία από το νοείν αναγνωρίζουμε μια κεφαλαιώδη διάκριση. Ο καρτεσιανός μύθος επανορθώνει τα ελαττώματα του χομπσιανού μύθου απλώς αντιγράφοντας τον. Ακόμη όμως και η θεωρητική ομοιοπαθητική προϋποθέτει την αναγνώριση διαταραχών.

U.T. Place: Is consciousness a brain process?

(Η συνείδηση είναι εγκεφαλική διεργασία;)

The British Journal of Psychology, 1956

Η θέση ότι η συνείδηση είναι εγκεφαλική διεργασία προτείνεται εδώ ως μια εύλογη επιστημονική υπόθεση, μια υπόθεση που δεν είναι απορρίψιμη μόνο βάσει της λογικής. Θα εξετάσουμε με ποιούς όρους δύο σύνολα παρατηρήσεων εκλαμβάνονται ως παρατηρήσεις της ίδιας διεργασίας και όχι ως παρατηρήσεις δύο ανεξάρτητων μεταξύ τους, συσχετισμένων διεργασιών. Η προτεινόμενη υπόθεση είναι ότι μπορούμε να ταυτίσουμε τη συνείδηση με ένα δεδομένο σχήμα οργάνωσης της εγκεφαλικής δραστηριότητας, αν μπορούμε να εξηγήσουμε τις ενδοσκοπικές παρατηρήσεις του εκάστοτε υποκειμένου με αναφορά στις εγκεφαλικές διεργασίες με τις οποίες συσχετίζονται οι παρατηρήσεις αυτές. Υποστηρίζεται ότι το «φαινομενολογικό σφάλμα», δηλαδή η εσφαλμένη ιδέα ότι οι περιγραφές της φαινόμενης όψης των πραγμάτων είναι περιγραφές της πραγματικής κατάστασης πραγμάτων σε ένα μυστηριώδες εσωτερικό περιβάλλον, κάνει την εξήγηση των ενδοσκοπικών παρατηρήσεων μέσω της φυσιολογίας να μοιάζει πρόβλημα δυσκολότερο απ' ό,τι πράγματι είναι.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η άποψη ότι υπάρχει μια χωριστή κλάση συμβάντων, τα νοητικά συμβάντα, που δεν είναι δυνατόν να περιγραφούν με αναφορά σε στις έννοιες που χρησιμοποιούν οι φυσικές επιστήμες δεν επιβάλλει πια την καθολική και αδιαμφισβήτητη αποδοχή στις τάξεις των φιλοσόφων και των ψυχολόγων όπως κάποτε. Ωστόσο, η σύγχρονη φυσικοκρατική θεώρηση, αντίθετα από τον υλισμό του 17ου και του 18ου αιώνα, είναι συμπεριφοριστική. Σύμφωνα με την άποψη αυτήν, η συνείδηση είτε είναι ειδικός τύπος συμπεριφοράς — «δειγματοληπτική» συμπεριφορά ή «παλινδρομική» συμπεριφορά κατά τον Tolman⁴— είτε είναι διάθεση [τάση (disposition)] των υποκειμένων να συμπεριφέρονται με ορισμένο τρόπο· π.χ., το αίσθημα «φαγούρας» είναι μια παροδική ροπή για «ξύσιμο». Όταν πρόκειται για γνωσιακές έννοιες, λ.χ., «γνωρίζω», «πιστεύω», «κατανοώ», «θυμάμαι», και για βουλευτικές έννοιες, λ.χ., «θέλω», «προτίθεμαι», δεν υπάρχει, νομίζω, αμφιβολία ότι μια ανάλυση με αναφορά σε συμπεριφορικές διαθέσεις [ή τάσεις] είναι κατά βάση ορθή.⁵ Από την άλλη, μοιάζει να μένει ένα δυσανάλυτο υπόλοιπο εννοιών εστιασμένων γύρω από ιδέες όπως είναι η συνείδηση, η εμπειρία, η αίσθηση και η νοητική εξεικόνιση, όπου είναι αναπόφευκτη κάποιου είδους αναφορά σε εσωτερική διεργασία.⁶ Ενδέχεται βεβαίως να βρεθεί εν τέλει ένας ικανοποιητικός συμπεριφορικός απολογισμός γι' αυτό το εννοιακό κατάλοιπο. Επί του παρόντος όμως θα δεχτώ εδώ ως υπόθεση ότι κάτι τέτοιο δεν μπορεί να γίνει και ότι δηλώσεις σχετικές με πόνους και «σουβλιές», για το πώς τα πράγματα φαίνονται ή ακούγονται και για το τι αισθήματα προκαλούν, για τα πράγματα όσα βλέπουμε στα όνειρα ή εικονίζουμε με τον νου, τέτοιου είδους δηλώσεις αναφέρονται σε συμβάντα και σε διεργασίες που είναι κατά μίαν έννοια ιδιωτικά ή εσωτερικά στο άτομο περί του οποίου κατηγορούνται [στο οποίο αποδίδονται]. Θέτω λοιπόν εδώ το ερώτημα αν δεχόμενοι την υπόθεση αυτήν, δεσμευόμαστε αναπόφευκτα σε μια δυϊστική θέση κατά την οποία τα αισθήματα και οι νοερές εικόνες συνιστούν χωριστή κατηγορία διεργασιών εκτός και υπεράνω των φυσικών [physical] και φυσιολογικών [physiological] διεργασιών με τις οποίες είναι γνωστό ότι συσχετίζονται. Θα προβάλλω επιχειρήματα υπέρ της άποψης α) ότι η αποδοχή εσωτερικών διεργασιών δεν έχει ως αναγκαία λογική συνέπεια τον δυϊσμό, και β) ότι η θέση πως η συνείδηση είναι εγκεφαλική διεργασία δεν μπορεί να απορριφθεί βάσει της λογικής.

4 E.C. Tolman, *Purposive Behaviour in Animals and Men* (Berkeley 1932).

5 L. Wittgenstein, *Philosophical Investigations* (Oxford 1953)· G. Ryle, *The Concept of Mind* (1949)

6 Place, 'The Concept of Mind', *British Journal of Psychology*, XLV (1954), 243-55.

2. ΤΟ «ΕΙΝΑΙ» ΤΟΥ ΟΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟ «ΕΙΝΑΙ» ΤΗΣ ΣΥΣΤΑΣΗΣ

Θέλω να τονίσω εξ αρχής ότι υπερασπίζοντας τη θέση ότι η συνείδηση είναι εγκεφαλική διεργασία, δεν προσπαθώ να επιχειρηματολογήσω υπέρ της άποψης πως όταν περιγράψουμε τα όνειρα, τις φαντασιώσεις και τα αισθήματα μας κάνουμε λόγο για διεργασίες συντελούμενες μέσα στον εγκέφαλο μας. Δηλαδή δεν ισχυρίζομαι ότι οι δηλώσεις οι σχετικές με αισθήματα και νοερές εικόνες είναι δυνατόν να αναχθούν ή να αναλυθούν σε δηλώσεις σχετικές με εγκεφαλικές διεργασίες, με τον ίδιο τρόπο που οι «γνωσιακές δηλώσεις» είναι αναλύσιμες σε δηλώσεις σχετικές με τη συμπεριφορά. Το να πούμε ότι οι δηλώσεις οι σχετικές με τη συνείδηση είναι δηλώσεις σχετικές με εγκεφαλικές διεργασίες είναι καταφανώς ψευδές. Αυτό το δείχνει α) το γεγονός ότι μπορείτε να περιγράψετε τα αισθήματα και τις νοερές εικόνες σας χωρίς να γνωρίζεται το παραμικρό για τις εγκεφαλικές διεργασίες σας ούτε καν ότι υπάρχουν τέτοιες διεργασίες, β) το γεγονός ότι οι δηλώσεις οι σχετικές με τη συνείδηση ενός ατόμου και οι δηλώσεις οι σχετικές με τις εγκεφαλικές διεργασίες του επαληθεύονται με τελείως διαφορετικό τρόπο οι μεν από τις δε, και γ) το γεγονός ότι η δήλωση «ο Χ έχει έναν πόνο αλλά δεν συμβαίνει τίποτε στον εγκέφαλο του» δεν ενέχει κανενός είδους αντίφαση. Από την άλλη όμως, υποστηρίζω ότι η δήλωση «Η συνείδηση είναι εγκεφαλική διεργασία», μολονότι δεν είναι κατ'ανάγκην αληθής, δεν είναι κατ'ανάγκην ψευδής. Η πρόταση «Η συνείδηση είναι εγκεφαλική διεργασία», κατ'εμέ, δεν είναι ούτε αντιφατική ούτε προφανής· πρόκειται για μια εύλογη επιστημονική υπόθεση, ακριβώς όπως η πρόταση «Ο κεραυνός είναι κίνηση ηλεκτρικών φορτίων» είναι μια εύλογη επιστημονική υπόθεση.

Η σχεδόν καθολικής αποδοχής άποψη πως η βεβαίωση ότι η συνείδηση ταυτίζεται με εγκεφαλικές διεργασίες μπορεί να απορριφθεί μόνο βάσει της λογικής πηγάζει, υπονοιάζομαι, από το ότι παραγνωρίζεται η διάκριση ανάμεσα σε ο,τι θα ονομάζαμε το «είναι» του ορισμού και στο «είναι» της σύστασης. Έχω εδώ κατά νουν τη διαφορά ανάμεσα στο πώς λειτουργεί η λέξη «είναι» σε προτάσεις όπως «Το τετράγωνο είναι ισόπλευρο ορθογώνιο παραλληλόγραμμο», «Το κόκκινο είναι χρώμα», «Το να κατανοείς μιαν οδηγία είναι το να είσαι ικανός να πράττεις καταλλήλως στις κατάλληλες συνθήκες», και στο πώς λειτουργεί σε προτάσεις όπως «Το τραπέζι του είναι ένα παλιό κιβώτιο», «Το καπέλο της είναι ένα μάτσο άχυρο δεμένο με σπάγκο», «Τα σύννεφα είναι μια μάζα από υδροσταγονίδια ή άλλα αιωρούμενα σωματίδια». Αυτοί οι δύο τύποι δηλώσεων όπου εμφανίζεται η λέξη «είναι» έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό. Και στις δύο περιπτώσεις έχει νόημα η πρόταση που προκύπτει αν προστεθεί η φράση «και τίποτε άλλο». Κατά τούτο διαφέρουν από τις δηλώσεις όπου το «είναι» είναι το «είναι» της κατηγορήσεως [δηλαδή το συνδεδετικό «είναι»]. Επί παραδείγματι, οι δηλώσεις «Ο Κωστάκης είναι οχτώ χρονών και τίποτε άλλο», «Το καπέλο της είναι κόκκινο και τίποτε άλλο», «Οι καμηλοπαρδάλεις είναι ψηλές και τίποτε άλλο» δεν έχουν νόημα. Αυτό το λογικό γνώρισμα μπορούμε να το περιγράψουμε λέγοντας ότι και στις δύο περιπτώσεις το γραμματικό υποκείμενο και το γραμματικό κατηγορημα είναι εκφράσεις που χαρακτηρίζουν επαρκώς την κατάσταση πραγμάτων στην οποία αναφέρονται και τα δύο.

Ως προς ένα άλλο γνώρισμα όμως, οι δύο ομάδες δηλώσεων διαφέρουν εντυπωσιακά η μία από την άλλη. Δηλώσεις όπως «Το τετράγωνο είναι ισόπλευρο ορθογώνιο παραλληλόγραμμο» ή «Το κόκκινο είναι χρώμα» είναι αναγκαίες, ως αληθείς εξ ορισμού. Από την άλλη, δηλώσεις όπως «Το τραπέζι του είναι ένα παλιό κιβώτιο» είναι κατά συμβεβηκός, επαληθεύσιμες με παρατήρηση. Στην περίπτωση δηλώσεων όπως «Το τετράγωνο είναι ισόπλευρο ορθογώνιο παραλληλόγραμμο» ή «Το κόκκινο είναι χρώμα» υπάρχει μια σχέση ανάμεσα στο νόημα της έκφρασης που αποτελεί το γραμματικό κατηγορημα και στο νόημα της έκφρασης που αποτελεί το γραμματικό υποκείμενο τέτοια ώστε όποτε χρησιμοποιείται δόκιμα η έκφραση-υποκείμενο, αποδίδεται σ' αυτήν εξίσου δόκιμα το κατηγορημα. Αν μπορείτε να πείτε ότι ένα πράγμα είναι κόκκινο, τότε πρέπει να μπορείτε επίσης να πείτε ότι το πράγμα είναι χρωματιστό. Όταν όμως πρόκειται για δηλώσεις όπως, λ.χ., «Το τραπέζι του είναι ένα παλιό κιβώτιο», δεν υπάρχει τέτοιου είδους σχέση ανάμεσα στο νόημα των εκφράσεων «Το τραπέζι του» και «ένα παλιό κιβώτιο». Απλώς τυχαίνει στη συγκεκριμένη περίπτωση να χρησιμοποιούνται και οι δύο

εκφράσεις και να χαρακτηρίζουν επαρκώς το ίδιο αντικείμενο. Όσοι ισχυρίζονται ότι η δήλωση «Η συνείδηση είναι εγκεφαλική διεργασία» είναι λογικώς αδόκιμη, βασίζονται, υποψιάζομαι, το ισχυρισμό τους στην εσφαλμένη παραδοχή ότι αν τα αντίστοιχα νοήματα δύο δηλώσεων ή δύο εκφράσεων δεν συνδέονται μεταξύ τους, δεν είναι δυνατόν και χαρακτηρίζουν και οι δύο επαρκώς το ίδιο αντικείμενο ή την ίδια κατάσταση πραγμάτων. Σύμφωνα με αυτήν την παραδοχή, αν κάτι είναι κατάσταση της συνείδησης, δεν μπορεί να είναι εγκεφαλική διεργασία, εφόσον δεν ενέχει αντίφαση η υπόθεση ότι κάποιος αισθάνεται πόνο όταν τίποτε δεν συμβαίνει μέσα στο κρανίο του. Με το ίδιο σκεπτικό θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι ένα τραπέζι δεν μπορεί να είναι ένα παλιό κιβώτιο, αφ'ής στιγμής δεν ενέχεται κανενός είδους αντίφαση στην υπόθεση ότι ο Χ έχει ένα τραπέζι, αλλά δεν έχει ένα παλιό κιβώτιο.

3. ΛΟΓΙΚΩΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΕΣ ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΩΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΕΣ ΟΝΤΟΤΗΤΕΣ

Ασφαλώς οι περιπτώσεις «τραπέζι/παλιό κιβώτιο» αφενός και «συνείδηση/εγκεφαλική διεργασία» αφετέρου διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους κατά το ότι η δήλωση «Το τραπέζι του είναι ένα παλιό κιβώτιο» είναι μία επιμέρους πρόταση αναφερόμενη μόνο σε μια επιμέρους περίπτωση, ενώ η δήλωση «Η συνείδηση είναι εγκεφαλική διεργασία» είναι γενική ή καθολική πρόταση αναφερόμενη σε οιαδήποτε συνειδησιακή κατάσταση. Είναι αρκετά σαφές, νομίζω, ότι αν ζούσαμε σε έναν κόσμο όπου όλα ανεξαιρέτως τα τραπέζια ήταν κιβώτια, τότε στη γλώσσα μας οι έννοιες «τραπέζι» και «κιβώτιο» δεν θα είχαν την παρούσα λογικώς ανεξάρτητη θέση. Σε έναν τέτοιο κόσμο ένα τραπέζι θα ήταν είδος κιβωτίου εν πολλοίς όπως το κόκκινο είναι είδος χρώματος. Μοιάζει να είναι κανόνας της γλώσσας ότι όποτε ορισμένη ποικιλία από αντικείμενα ή καταστάσεις πραγμάτων έχει δύο χαρακτηριστικά ή σύνολα από χαρακτηριστικά, ένα από τα οποία ανήκει μοναδικά στην εκάστοτε ποικιλία από αντικείμενα ή καταστάσεις πραγμάτων, η έκφραση που αναφέρεται στο χαρακτηριστικό ή στο σύνολο από χαρακτηριστικά όσα ορίζουν την ποικιλία από αντικείμενα ή καταστάσεις πραγμάτων, συνεπάγεται πάντοτε λογικά την έκφραση που αναφέρεται στο άλλο χαρακτηριστικό ή σύνολο από χαρακτηριστικά. Αν αυτός ο κανόνας δεν επιδέχεται εξαιρέσεις, έπεται ότι οιαδήποτε έκφραση λογικώς ανεξάρτητη από μιαν άλλη έκφραση που χαρακτηρίζει με τρόπο μοναδικό δεδομένη ποικιλία από αντικείμενα ή καταστάσεις πραγμάτων πρέπει να αναφέρεται σε ένα χαρακτηριστικό ή σε ένα σύνολο από χαρακτηριστικά που δεν συσχετίζεται, κανονικά ή κατ'ανάγκην, με το εκάστοτε αντικείμενο ή κατάσταση πραγμάτων. Η ιδέα μου είναι πως επειδή αυτός ο κανόνας ισχύει σχεδόν καθολικά, δικαιολογημένα, σε κανονικές συνθήκες, συνάγουμε εκ του ότι οι δύο εκφράσεις είναι λογικώς ανεξάρτητες μεταξύ τους ότι οι καταστάσεις πραγμάτων όπου αναφέρονται οι εν λόγω εκφράσεις είναι οντολογικώς ανεξάρτητες μεταξύ τους. Αυτό θα εξηγούσε και την αδιαμφισβήτητη δύναμη του επιχειρήματος ότι η συνείδηση και οι εγκεφαλικές διεργασίες πρέπει να είναι οντότητες ανεξάρτητες μεταξύ τους, επειδή οι εκφράσεις όσες αναφέρονται στη συνείδηση και στις εγκεφαλικές διεργασίες είναι λογικώς ανεξάρτητες μεταξύ τους. Αυτό θα εξηγούσε, γενικά, το παράξενο φαινόμενο όπου ερωτήματα σχετικά με το τι υπάρχει στο σύμπαν συχνά γίνονται αντικείμενο αντιπαράθεσης, και όχι σπάνια κρίνονται, μόνο βάσει της λογικής.

Το επιχείρημα με το οποίο συνάγεται από το ότι δύο εκφράσεις είναι λογικώς ανεξάρτητες μεταξύ τους, ότι οι οντότητες στις οποίες αναφέρονται οι εκάστοτε εκφράσεις είναι οντολογικώς ανεξάρτητες μεταξύ τους δεν ισχύει, πιστεύω, στην περίπτωση των εγκεφαλικών διεργασιών και της συνείδησης, επειδή πρόκειται για μιαν από τις ολιγάριθμες περιπτώσεις όπου ο ως άνω κανόνας δεν ισχύει. Οι εξαιρέσεις αυτές αφορούν περιπτώσεις όπου οι ενέργειες όσες πρέπει να τελεστούν για να επαληθευτεί αν είναι παρόντα τα δύο σύνολα εγγενών χαρακτηριστικών του εκάστοτε αντικειμένου ή της εκάστοτε κατάστασης πραγμάτων σπανίως είναι δυνατόν, αν είναι ποτέ δυνατόν, να τελεστούν ταυτόχρονα. Καλό παράδειγμα εν προκειμένω είναι το σύννεφο και η μάζα από υδροσταγονίδια ή άλλα αιωρούμενα σωματίδια. Τα σύννεφα είναι μεγάλου όγκου ημιδιαφανείς μάζες, με «βαμβακώδη» υφή, αιωρούμενες στην ατμόσφαιρα, το σχήμα των οποίων υπόκειται σε διαρκείς και μεγάλες αλλαγές. Ωστόσο, αν τα

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

παρατηρήσουμε εκ του σύνεγγυς, βρίσκουμε ότι συνίστανται από μια μάζα μικροσκοπικών σωματιδίων, συνήθως υδροσταγονιδίων, σε συνεχή κίνηση. Με βάση αυτήν τη δεύτερη παρατήρηση, συμπεραίνουμε ότι τα σύννεφα είναι μάζες από αιωρούμενα σωματίδια και τίποτε άλλο. Δεν υπάρχει όμως στη γλώσσα μας λογική σύνδεση ανάμεσα στα σύννεφα και στις μάζες σωματιδίων· δεν είναι διόλου αντιφατικό το να κάνουμε λόγο για ένα σύννεφο που δεν αποτελείται από αιωρούμενα σωματίδια. Και μάλιστα η έλλειψη αντίφασης μοιάζει να προϋποτίθεται σε πολλές λειτουργίες από όσες επιτελούν τα σύννεφα σε παραμύθια και στη μυθολογία. Είναι σαφές εξ αυτού ότι οι όροι «σύννεφο» και «μάζα αιωρούμενων σωματιδίων» σημαίνουν πολύ διαφορετικά πράγματα. Ωστόσο, δεν συνάγουμε εξ αυτού ότι πρέπει να υπάρχουν δύο πράγματα, η μάζα των αιωρούμενων σωματιδίων και το σύννεφο. Ο λόγος εν προκειμένω είναι, κατ'εμέ, ότι αν και το χαρακτηριστικό του να είναι κάτι σύννεφο και το χαρακτηριστικό του να είναι μάζα αιωρούμενων σωματιδίων συσχετίζονται μονίμως το ένα με το άλλο, ποτέ δεν εκτελούμε την ίδια στιγμή τις παρατηρήσεις όσες είναι αναγκαίες για να επαληθεύσουμε τη δήλωση «Αυτό είναι ένα σύννεφο» και όσες είναι αναγκαίες για να επαληθεύσουμε τη δήλωση «Αυτή είναι μια μάζα αιωρούμενων σωματιδίων». Μπορούμε να παρατηρήσουμε τη μικροδομή ενός σύννεφου μόνον όταν μας περιβάλλει, κι αυτή η κατάσταση μας εμποδίζει να παρατηρήσουμε όσα χαρακτηριστικά μας οδηγούν να το περιγράψουμε από μακριά ως σύννεφο. Πράγματι, τόσο πολύ διαφέρουν μεταξύ τους αυτές οι δύο εμπειρίες ώστε για να τις περιγράψουμε χρησιμοποιούμε διαφορετικές λέξεις. Ο,τι είναι σύννεφο όταν το παρατηρούμε από μακριά γίνεται ομίχλη ή καταχνιά όταν μας περιβάλλει.

4. ΠΟΤΕ ΔΥΟ ΣΥΝΟΛΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΩΝ ΕΙΝΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΣΥΜΒΑΝΤΟΣ;

Το παράδειγμα με το σύννεφο και τη μάζα των αιωρούμενων σωματιδίων το επέλεξα επειδή είναι μια από τις ολιγάριθμες περιπτώσεις γενικής πρότασης όπου εμφανίζεται ο,τι ονόμασα το «είναι» της σύστασης, χωρίς να μας εμπλέκει σε τεχνικά επιστημονικά ζητήματα. Είναι χρήσιμο επειδή αναδεικνύει τη σύνδεση ανάμεσα στις συνηθισμένες, καθημερινές περιπτώσεις του «είναι» της σύστασης, όπως στο παράδειγμα «τραπέζι/κιβώτιο» και στις πιο τεχνικές περιπτώσεις, όπως «Ο κεραυνός είναι κίνηση ηλεκτρικών φορτίων», όπου είναι πολύ σαφής η αναλογία με την περίπτωση «συνείδηση/ εγκεφαλική διεργασία». Ο περιορισμός στην περίπτωση «σύννεφο/αιωρούμενα σωματίδια» είναι ότι δεν φανερώνει με αρκετή σαφήνεια τα κρίσιμα προβλήματα του πώς επιτυγχάνεται η ταύτιση των καταστάσεων πραγμάτων στις οποίες αναφέρονται οι δύο εκφράσεις. Το γεγονός ότι κάτι είναι σύννεφο και το γεγονός ότι κάτι είναι μάζα αιωρούμενων σωματιδίων επαληθεύονται και τα δύο με τη συνηθισμένη διεργασία της οπτικής παρατήρησης. Επιπλέον, μπορεί να υποστηριχτεί ότι η ταύτιση των δύο οντοτήτων στις οποίες αναφέρονται οι δύο εκφράσεις εδραιώνεται δυνάμει της συνέχειας ανάμεσα στα δύο σύνολα παρατηρήσεων καθώς ο παρατηρητής πλησιάζει το σύννεφο ή απομακρύνεται από αυτό. Στην περίπτωση όμως των εγκεφαλικών διεργασιών και της συνείδησης δεν υπάρχει τέτοιου είδους συνέχεια ανάμεσα στα δύο σύνολα παρατηρήσεων. Μια πιο στενή ενδοσκοπική διερεύνηση ποτέ δεν θα αποκαλύψει τη διέλευση νευρικών ώσεων από χιλιάδες συνάψεις, ενώ μια πιο στενή διερεύνηση είναι ικανή να αποκαλύψει ότι το σύννεφο είναι μια μάζα από αιωρούμενα σωματίδια. Οι ενέργειες όσες απαιτούνται για να επαληθευτούν προτάσεις αναφερόμενες στη συνείδηση και προτάσεις αναφερόμενες σε εγκεφαλικές διεργασίες έχουν θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ τους.

Για να βρούμε έναν παραλληλισμό γι αυτό το γνώρισμα πρέπει να εξετάσουμε άλλες περιπτώσεις όπου η ταύτιση βεβαιώνεται ανάμεσα σε κάτι του οποίου η πραγμάτωση επαληθεύεται με τις συνηθισμένες διεργασίες παρατήρησης και σε κάτι του οποίου η πραγμάτωση διαπιστώνεται με ειδικές διαδικασίες. Προς τούτο επέλεξα την περίπτωση όπου λέγεται ότι ο κεραυνός είναι κίνηση ηλεκτρικών φορτίων. Όπως στην περίπτωση της συνείδησης, όσο και να διερευνήσουμε εκ του σύνεγγυς τον κεραυνό δεν θα μπορέσουμε ποτέ να παρατηρήσουμε τα ηλεκτρικά φορτία. Ακριβώς όπως οι ενέργειες όσες γίνονται για να προσδιοριστεί η συνειδησιακή κατάσταση ενός ατόμου διαφέρουν ριζικά από όσες γίνονται για

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

να προσδιοριστεί η φύση των εγκεφαλικών διεργασιών του, έτσι και οι ενέργειες όσες γίνονται για να προσδιοριστεί η εκδήλωση κεραυνού διαφέρουν ριζικά από όσες γίνονται για να διαπιστωθεί ότι υπάρχει κίνηση ηλεκτρικών φορτίων. Τι λοιπόν μας οδηγεί να πούμε ότι τα δύο σύνολα παρατηρήσεων είναι παρατηρήσεις του ίδιου συμβάντος; Δεν μπορεί να είναι μόνο το γεγονός ότι τα δύο σύνολα παρατηρήσεων συσχετίζονται συστηματικά μεταξύ τους έτσι ώστε όποτε υπάρχει κεραυνός υπάρχει πάντοτε κίνηση ηλεκτρικών φορτίων. Υπάρχουν αναρίθμητες περιπτώσεις όπου δεν έχουμε τον παραμικρό πειρασμό να πούμε ότι δύο σύνολα παρατηρήσεων είναι παρατηρήσεις του ίδιου συμβάντος. Υπάρχει, π.χ., συστηματική συσχέτιση ανάμεσα στην παλιρροϊκή κίνηση κι στις φάσεις της σελήνης, αυτό όμως δεν μας οδηγεί να πούμε ότι οι καταγραφές της στάθμης της παλίρροιας είναι καταγραφές των σεληνιακών φάσεων ή αντιστρόφως. Κάνουμε τότε λόγο μάλλον για αιτιακή σύνδεση ανάμεσα σε δύο ανεξάρτητα μεταξύ τους συμβάντα ή διεργασίες.

Η απάντηση εδώ μοιάζει να είναι ότι αντιμετωπίζουμε τα δύο σύνολα παρατηρήσεων ως παρατηρήσεις του ίδιου συμβάντος σε όσες περιπτώσεις οι τεχνικές επιστημονικές παρατηρήσεις τοποθετημένες στο πλαίσιο κατάλληλης επιστημονικής θεωρίας παρέχουν άμεση εξήγηση των παρατηρήσεων που κάνει ο μη ειδικός. Έτσι συμπεραίνουμε ότι ο κεραυνός δεν είναι τίποτε περισσότερο από κίνηση ηλεκτρικών φορτίων, επειδή γνωρίζουμε ότι η κίνηση ηλεκτρικών φορτίων στην ατμόσφαιρα, όπως αυτή που συμβαίνει όταν αναφέρεται εκδήλωση κεραυνού, προκαλεί εκείνον τον τύπο οπτικής διέγερσης που οδηγεί έναν παρατηρητή να αναφέρει τη λάμψη κεραυνού. Από την άλλη, στην περίπτωση της σελήνης και της παλίρροιας, δεν υπάρχει τέτοιου είδους άμεση αιτιακή σύνδεση ανάμεσα στις σεληνιακές φάσεις και στις παρατηρήσεις του ανθρώπου που μετρά το ύψος της παλίρροιας. Αιτιακή σύνδεση υπάρχει ανάμεσα στη σελήνη και στην παλίρροια, όχι ανάμεσα στη σελήνη και στη μέτρηση της παλίρροιας.

5. Η ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΔΟΣΚΟΠΗΣΗΣ ΚΑΙ
ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΚΟ ΣΦΑΛΜΑ

Αν αυτός ο απολογισμός είναι ορθός, θα πρέπει να έπεται εξ αυτού ότι προκειμένου να εδραιώσουμε την ταύτιση της συνείδησης και ορισμένων εγκεφαλικών διεργασιών, θα είναι αναγκαίο να δείξουμε ότι οι ενδοσκοπικές παρατηρήσεις όσες αναφέρει το υποκείμενο μπορεί να εξηγηθούν με αναφορά σε διεργασίες που είναι γνωστό ότι συνέβησαν στον εγκέφαλο του. Στο φως αυτής της ιδέας, είναι εξαιρετικά ενδιαφέρονσα η διαπίστωση πως όταν ένας φυσιολόγος, όχι φιλόσοφος, δυσκολεύεται να δει πώς η συνείδηση μπορεί να είναι εγκεφαλική διεργασία, αυτό που τον προβληματίζει δεν είναι κάποιου είδους αντίφαση συνυφασμένη με μια τέτοια παραδοχή, αλλά το ότι κατά τα φαινόμενα είναι αδύνατον να δοθεί ένας απολογισμός των όσων εκθέτει το υποκείμενο για τις συνειδητές διεργασίες του με αναφορά στις γνωστές ιδιότητες του κεντρικού νευρικού συστήματος. Ο Sir Charles Sherrington έθεσε το ζήτημα ως εξής:

Η αλληλουχία συμβάντων που εκτείνεται από την είσοδο της ηλιακής ακτινοβολίας στο μάτι έως τη συστολή των μυών της κόρης αφενός και τις ηλεκτρικές διαταραχές στον εγκεφαλικό φλοιό αφετέρου, είναι απλά και άμεσα βήματα σε μίαν ακολουθία από φυσικά «αίτια και αποτελέσματα», που χάρη στην επιστήμη είναι κατανοητά. Αλλά στη δεύτερη σειραϊκή αλληλουχία, το στάδιο της αντίδρασης του εγκεφαλικού φλοιού το ακολουθεί ή συνυπάρχει μ' αυτό ένα συμβάν ή ένα σύνολο από συμβάντα που μας είναι εντελώς ανεξήγητα. Για τα εν λόγω συμβάντα τόσο αυτά καθαυτά όσο και ως προς την αιτιακή σύνδεση ανάμεσα σ' αυτά και σε ο,τι προηγείται αυτών η επιστήμη δεν μας βοηθά. Πρόκειται για συμβάντα που μοιάζει να μην έχουν τίποτε κοινό με οιοδήποτε από τα συμβάντα που οδηγούν σ' αυτά. Ο εαυτός «βλέπει» τον ήλιο· αισθάνεται έναν δισδιάστατο φωτεινό δίσκο, ευρισκόμενο στον «ουρανό», εν προκειμένω σε ένα υπερκείμενο πεδίο μικρότερης φωτεινότητας με σχήμα κάπως πεπλατυσμένου θόλου που καλύπτει τον εαυτό και εκατοντάδες άλλα ορατά πράγματα. Δεν υπάρχει η παραμικρή ένδειξη ότι όλ' αυτά είναι μέσα στο κεφάλι. Η όραση είναι κορεσμένη μ' αυτήν την παράξενη ιδιότητα που ονομάζεται «προβολή», το αυτονόητο

συμπέρασμα πως ο,τι βλέπει βρίσκεται σε «απόσταση» από τον θεατή «εαυτό». Έχουν λεχθεί αρκετά για να τονιστεί ότι στην ακολουθία συμβάντων φτάνει ένα βήμα όπου η φυσική κατάσταση στον εγκέφαλο οδηγεί σε μια ψυχική κατάσταση, η οποία όμως δεν περιέχει την παραμικρή νύξη για τον εγκέφαλο ή για οιοδήποτε άλλο μέρος του σώματος ... Η ενδεδειγμένη υπόθεση εν προκειμένω μοιάζει να είναι ότι υπάρχουν δύο συνεχείς σειρές από συμβάντα, η μία φυσικοχημική, και η άλλη ψυχική, και ότι ενίοτε υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ τους.⁷

Όπως ο φυσιολόγος είναι απίθανο να εντυπωσιαστεί από τον ισχυρισμό του φιλοσόφου ότι ενυπάρχει κάποια αντίφαση στην υπόθεση ότι η συνείδηση είναι εγκεφαλική διεργασία, έτσι και ο φιλόσοφος είναι απίθανο να εντυπωσιαστεί από τις θεωρήσεις που οδήγησαν τον Sherrington στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν δύο σύνολα από συμβάντα, το ένα φυσικο-χημικό και το άλλο ψυχικό. Το επιχείρημα του Sherrington, παρότι είναι συναισθηματικά ελκυστικό, εξαρτάται από ένα μάλλον απλό λογικό σφάλμα, που δυστυχώς διαπράττουν πολύ συχνά ψυχολόγοι και φυσιολόγοι, και όχι σπάνια στο παρελθόν οι ίδιοι οι φιλόσοφοι. Το εν λόγω λογικό σφάλμα, θα το ονομάζω «φαινομενολογικό σφάλμα», έγκειται στην υπόθεση πως όταν το υποκείμενο περιγράφει την εμπειρία του, όταν περιγράφει το πώς φαίνονται και πώς ηχούν τα πράγματα, το τι οσμή και τι γεύση έχουν, το πώς τα αισθάνεται, περιγράφει κυριολεκτικά τις ιδιότητες των αντικειμένων και των συμβάντων σε ένα ιδιαίτερο είδος εσωτερικής κινηματογραφικής ή τηλεοπτικής οθόνης, ο,τι συνήθως ονομάζεται στη σύγχρονη ψυχολογική γραμματεία «φαινόμενο πεδίο». Αν δεχτούμε, λ.χ., πως όταν ένα υποκείμενο αναφέρει ένα πράσινο μετείκασμα βεβαιώνει ότι εμφανίστηκε εντός του ένα αντικείμενο κυριολεκτικά πράσινο, είναι σαφές ότι έχουμε να κάνουμε με μια οντότητα για την οποία δεν υπάρχει θέση στον κόσμο της φυσικής. Στην περίπτωση του πράσινου μετεικάσματος δεν υπάρχει στο περιβάλλον του υποκειμένου πράσινο αντικείμενο που να αντιστοιχεί στην περιγραφή που δίνει το υποκείμενο. Ούτε υπάρχει κάτι πράσινο στον εγκέφαλο του· ασφαλώς δεν υπάρχει κάτι που να μπορούσε να έχει αναδυθεί όταν το υποκείμενο ανέφερε ότι εμφανίστηκε το πράσινο μετείκασμα. Οι εγκεφαλικές διεργασίες δεν είναι το είδος πραγμάτων στα οποία δοκίμως εφαρμόζονται οι χρωματικές έννοιες.

Το φαινομενολογικό σφάλμα όπου βασίζεται το ως άνω επιχείρημα εξαρτάται από την εσφαλμένη παραδοχή ότι επειδή η ικανότητα μας να περιγράψουμε πράγματα του περιβάλλοντος μας εξαρτάται από τη συνειδητή επίγνωση που έχουμε των εκάστοτε πραγμάτων, οι περιγραφές των πραγμάτων είναι κατά πρώτο λόγο περιγραφές της συνειδητής εμπειρίας μας και μόνο κατά δεύτερο λόγο, έμμεσα και συναγωγικά, περιγραφές των αντικειμένων και των συμβάντων του περιβάλλοντος. Γίνεται δεκτό ότι επειδή αναγνωρίζουμε τα πράγματα του περιβάλλοντος μας με την όψη, τον ήχο, την οσμή, τη γεύση, την αφή τους, εκκινούμε περιγράφοντας τις φαινόμενες ιδιότητες τους, δηλαδή τις ιδιότητες των οπτικών, ακουστικών, οσφρητικών, γευστικών και απτικών αισθημάτων που μας προκαλούν και συνάγουμε τις πραγματικές ιδιότητες τους από τις φαινόμενες. Στην πραγματικότητα, ισχύει το αντίστροφο. Εκκινούμε μαθαίνοντας να αναγνωρίζουμε τις πραγματικές ιδιότητες των πραγμάτων του περιβάλλοντος μας. Μαθαίνουμε, βεβαίως, να τα αναγνωρίζουμε από την όψη, τον ήχο, την οσμή, τη γεύση και την αφή τους. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι πρέπει να μάθουμε να περιγράψουμε την όψη, τον ήχο, την οσμή, τη γεύση και την αφή των πραγμάτων προτού μάθουμε να περιγράψουμε τα ίδια τα πράγματα. Στην πραγματικότητα, μόνον αφού έχουμε μάθει να περιγράψουμε τα πράγματα του περιβάλλοντος μας, μαθαίνουμε να περιγράψουμε τη συνείδηση που έχουμε αυτών των πραγμάτων. Περιγράφουμε τη συνειδητή εμπειρία μας όχι με αναφορά στις μυθολογικές «φαινόμενες ιδιότητες» που υποτίθεται ότι ενυπάρχουν στα μυθολογικά «αντικείμενα» όσα βρίσκονται στο μυθολογικό «φαινόμενο πεδίο», αλλά με αναφορά στις πραγματικές φυσικές ιδιότητες των συγκεκριμένων φυσικών αντικειμένων, συμβάντων και διεργασιών, που υπό κανονικές συνθήκες, αν και ίσως όχι την παρούσα στιγμή, προκαλούν το είδος συνειδητής εμπειρίας που προσπαθούμε να περιγράψουμε. Με

⁷ Sir Charles Sherrington, *The Integrative Action of the Nervous System* (Cambridge 1947), σσ. xx-xxi.

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

άλλα λόγια, όταν περιγράφουμε το μετείκασμα ως πράσινο, δεν λέμε ότι υπάρχει κάτι, το μετείκασμα, που είναι πράσινο. Λέμε ότι έχουμε το είδος εμπειρίας που υπό κανονικές συνθήκες έχουμε, όταν κοιτάζουμε μια πράσινη φωτεινή κηλίδα, και έχουμε μάθει να περιγράφουμε σαν τέτοια.

Όταν απαλλαγούμε από το φαινομενολογικό σφάλμα συνειδητοποιούμε ότι το πρόβλημα του να εξηγήσουμε τις ενδοσκοπικές παρατηρήσεις με αναφορά σε εγκεφαλικές διεργασίες πόρρω απέχει από το να συνιστά ανυπέρβλητο εμπόδιο. Συνειδητοποιούμε ότι τίποτε απ'ο,τι λέει το ενδοσκοπούμενο υποκείμενο για τις συνειδητές εμπειρίες του δεν έρχεται σε αντίφαση με οτιδήποτε θα ήθελε να πει ο φυσιολόγος για τις εγκεφαλικές διεργασίες όσες είναι το αίτιο του ότι το υποκείμενο περιγράφει το περιβάλλον και τη συνείδηση που έχει του περιβάλλοντος με τον τρόπο που τα περιγράφει. Όταν το υποκείμενο περιγράφει την εμπειρία του λέγοντας ότι ένα φως που είναι στην πραγματικότητα ακίνητο φαίνεται να κινείται, το μόνο που έχει να κάνει ο φυσιολόγος ή ο φυσιολογικός ψυχολόγος [physiological psychologist] για να εξηγήσει τις ενδοσκοπικές παρατηρήσεις του υποκειμένου είναι να δείξει ότι η εγκεφαλική διεργασία που είναι το αίτιο του ότι το υποκείμενο περιγράφει την εμπειρία του κατά τον τρόπο αυτό είναι το είδος διεργασίας που υπό κανονικές συνθήκες συντελείται όταν το υποκείμενο παρατηρεί ένα όντως κινούμενο αντικείμενο, το οποίο επομένως όντως είναι αίτιο του ότι το υποκείμενο αναφέρει ότι ένα αντικείμενο του περιβάλλοντος του κινείται. Άπαξ και γίνει κατανοητό με ποιο μηχανισμό το άτομο περιγράφει τ τι συμβαίνει στο περιβάλλον του, το μόνο που απαιτείται για να εξηγηθεί η ικανότητα του ατόμου να κάνει ενδοσκοπικές παρατηρήσεις είναι μια εξήγηση της ικανότητας του να διακρίνει ανάμεσα στις περιπτώσεις όπου οι κανονικές έξεις του όσον αφορά τη λεκτική περιγραφή είναι οι αρμόζουσες στην εκάστοτε κατάσταση ερεθισμού, και σε όσες καταστάσεις η περιγραφή δεν αρμόζει, καθώς και μια εξήγηση του πώς και γιατί στις περιπτώσεις όπου η καταλληλότητα των κανονικών λεκτικών έξεων του τίθεται εν αμφιβόλω, μαθαίνει να εκφέρει τα συνήθη περιγραφικά πρωτόκολα του προτάσσοντας μια μετριαστική φράση, όπως «φαίνεται», «μοιάζει», κλπ. [...]

J.J.C. Smart: Sensations and brain processes

(Αισθήματα και εγκεφαλικές διεργασίες, LXVIII, 1959¹; Chappell, V.G., *The Philosophy of Mind* (N.J. 1962²))

Το παρόν άρθρο⁸ έχει ως αφητηρία το άρθρο του U.T. Place, 'Is consciousness a brain process?'⁹ Είχα την ευκαιρία να συζητήσω επωφελώς για μένα τη θέση του Place σε πολλά πανεπιστήμια της Αυστραλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών, και ελπίζω το ανά χειράς άρθρο να απαντά σε ενστάσεις κατά της θέσης του Place με τις οποίες δεν ασχολήθηκε ο ίδιος. Ελπίζω επίσης το κείμενο μου να παρουσιάζει τη θέση του Place με μορφή λιγότερο ανοιχτή σε ενστάσεις. [...]10.

Έστω ότι αναφέρω πως τη στιγμή αυτή έχω ένα στρογγυλόσχημο μετείκασμα με ασαφή όρια, υποκίτρινο προς την περιφέρεια και πορτοκαλόχρωμο προς το κέντρο. Τι ακριβώς αναφέρω; Μια απάντηση σ' αυτό το ερώτημα θα μπορούσε να είναι ότι δεν αναφέρω τίποτε, πως όταν λέω ότι μου φαίνεται σαν να υπάρχει μια στρογγυλόσχημη, κίτρινο-πορτοκαλόχρωμη φωτεινή κηλίδα στον τοίχο εκφράζω ενός είδους πειρασμό, τον πειρασμό να πω ότι υπάρχει μια στρογγυλόσχημη, κίτρινο-πορτοκαλόχρωμη φωτεινή κηλίδα στον τοίχο (μολονότι γνωρίζω ότι δεν υπάρχει μια τέτοια κηλίδα στον τοίχο). Αυτή είναι ίσως η άποψη του Wittgenstein στις *Φιλοσοφικές Έρευνες* (τμήματα 367, 370). Παρομοίως, όταν «αναφέρω» έναν πόνο, στην πραγματικότητα δεν αναφέρω τίποτε (ή, αν προτιμάτε, αναφέρω με μια παράξενη σημασία του όρου «αναφέρω»), αλλά κάνω ένα περισπούδαστο είδος μορφασμού. (Πρβλ. *Φιλ. Έρ.*, τμήμα 244: «H λεκτική έκφραση πόνου αντικαθιστά το κλάμα και δεν τον περιγράφει». Ούτε κάτι άλλο περιγράφει;)11 Θα ασχοληθώ κυρίως με το μετείκασμα παρά με τον πόνο, κι αυτό το προτιμώ επειδή η λέξη «πόνος» εισάγει κάτι που δεν έχει καθοριστική σχέση με το σκοπό μου: την έννοια «υποφέρω». Νομίζω ότι η πρόταση «αισθάνεται πόνο» συνεπάγεται λογικά την πρόταση «υποφέρει», δηλαδή ότι το άτομο βρίσκεται σε ορισμένη κατάσταση ταραχής.12 Παρομοίως, λέγοντας «αισθάνομαι πόνο» μπορεί να κάνω κάτι περισσότερο από το «να υποκαθιστώ τη συμπεριφορά πόνου»: αυτό μπορεί εν μέρει να είναι ότι αναφέρω κάτι, όμως δεν πρόκειται για κάτι μυστηριώδες, αφού είναι μια κατάσταση ταραχής, και άρα επιδέχεται συμπεριφοριστική ανάλυση. Θα ήθελα, κατά το δυνατόν, να αποφύγω μιαν άλλη ιδέα, ότι δηλαδή η φράση «αισθάνομαι πόνο» έχει γνησίως αναφορικό περιεχόμενο και ότι αυτό είναι μη αναγωγίμως ψυχικό. Τέλος, θέλω επίσης να αποκρούσω και την ιδέα ότι λέγοντας «έχω ένα υποκίτρινο-πορτοκαλόχρωμο μετείκασμα» αναφέρω κάτι το μη αναγωγίμως ψυχικό.

Γιατί προβάλλω αντίσταση στην ιδέα αυτή; Ο κύριος λόγος είναι το ξυράφι του Όκαμ. Μου φαίνεται ότι η επιστήμη συνεχώς διευρύνει μια προοπτική όπου οι οργανισμοί είναι δυνατόν να θεωρούνται ως φυσικοχημικοί μηχανισμοί:13 φαίνεται ότι ακόμη και η συμπεριφορά του ίδιου του ανθρώπου θα μπορεί μια μέρα να εξηγηθεί με μηχανιστικούς όρους. Από τη σκοπιά της επιστήμης μοιάζει να μην υπάρχει τίποτε άλλο στον κόσμο παρά συνδυασμοί φυσικών συστατικών, διαρκώς αυξανόμενης

8 [Βιβλιογραφικές πληροφορίες]

9 *British Journal of Psychology*, XLVII (1956) σσ. 44-50.

10 [Μνημονεύεται η μελέτη του Herbert Feigl, 'The "mental" and the "physical"', *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, II, 370-497.

11 Μερικοί γνωστοί μου φιλόσοφοι που βρίσκονται σε πλεονεκτικότερη θέση από μένα έχοντας γνωρίσει τον Wittgenstein, θα έλεγαν ότι αυτή η ερμηνεία των απόψεων του παραείναι συμπεριφοριστική. Ωστόσο, μου φαίνεται μια πολύ φυσική ερμηνεία των δημοσιευμένων λόγων του, και ανεξάρτητα από το αν είναι η πραγματική άποψη του Wittgenstein, είναι οπωσδήποτε ενδιαφέρουσα και σημαντική. Θέλω εδώ να την εξετάσω ως υπολογίσιμη εναλλακτική λύση ως προς της θέση περί εγκεφαλικών διεργασιών και τον απροκάλυπτο παλαιού τύπου δυϊσμό.

12 Βλ. Ryle, *The Concept of Mind*, 93.

13 Επ' αυτού βλ. Paul Oppenheim και Hilary Putnam, 'Unity of Science as a Working Hypothesis', *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, II, 3-36.

πολυπλοκότητας. Αυτό μοιάζει να ισχύει παντού, με μια εξαίρεση: τη συνείδηση. Δηλαδή, σε μια πλήρη περιγραφή του τι συντελείται σε έναν άνθρωπο θα πρέπει να μνημονεύονται, εκτός από τις φυσικές διεργασίες στους ιστούς, στους αδένες, στο νευρικό σύστημα, κ.ο.κ., και οι καταστάσεις της συνείδησης του: τα οπτικά, τα ακουστικά και τα απτικά αισθήματα του, οι συνεχείς και οι παροδικοί πόνοι του. Το ότι όλ' αυτά θα πρέπει να *συσχετίζονται* με εγκεφαλικές διεργασίες δεν βοηθάει, γιατί λέγοντας ότι *συσχετίζονται* λέμε ότι είναι «εκτός και υπεράνω». Δεν μπορείς να συσχετίσεις κάτι με τον εαυτό του. Συσχετίζεις ίχνη παπουτσιών με διαρρήκτες, όχι όμως το διαρρήκτη Κ. με το διαρρήκτη Κ. Έτσι, τα αισθήματα, οι συνειδησιακές καταστάσεις, όντως μοιάζει να είναι ένα είδος πράγματος που μένει εκτός της φυσικοκρατικής εικόνας. Για διάφορους λόγους, αυτό δεν μπορώ να το πιστέψω. Το ότι τα πάντα θα πρέπει να είναι εξηγήσιμα με αναφορά στη φυσική (μαζί βεβαίως με περιγραφές του πώς συντίθενται τα μέρη —μιλώντας αδρά, η βιολογία ως προς τη φυσική είναι όπως η ραδιοτεχνία ως προς τον ηλεκτρομαγνητισμό), τα πάντα εκτός από τα αισθήματα, μού φαίνεται, ειλικρινά, απίστευτο. Τέτοιου είδους αισθήματα θα ήταν «νομολογικά κρεμαστάρια», κατά την έκφραση του Feigl.¹⁴ Δεν γίνεται συχνά κατανοητό πόσο παράξενοι θα ήταν οι νόμοι απ' όπου θα κρέμονταν αυτά τα νομολογικά κρεμαστάρια. Ενίοτε τίθεται το ερώτημα «Γιατί αποκλείεται να υπάρχουν νέου είδους ψυχοφυσικοί νόμοι, όπως οι νόμοι του ηλεκτρισμού και του μαγνητισμού που, από τη σκοπιά της νευτώνειας μηχανικής, ήταν κάτι νέο;» Οπωσδήποτε, είμαστε βέβαιοι ότι στο μέλλον θα βρούμε νέους, νέου τύπου, θεμελιώδεις νόμους, όμως πιστεύω ότι θα συνδέουν μεταξύ τους απλά συστατικά, π.χ., τα θεωρούμενα, τότε, ως στοιχειώδη σωματίδια. Δεν μπορώ να πιστέψω πως οι έσχατοι νόμοι της φύσης μπορούν να συσχετίζονται μεταξύ τους απλά συστατικά σε οργανωμένα σχήματα αποτελούμενα ίσως από δισεκατομμύρια νευρώνες (και ένας θεός ξέρει από πόσα δισεκατομμύρια δισεκατομμυρίων στοιχειώδη σωματίδια), όλα συναρθρωμένα σε όλον τον κόσμο σαν να είχαν ως κύριο σκοπό τους στη ζωή να αποτελούν ένα πολύπλοκο μηχανισμό αρνητικής ανάδρασης. Τέτοιου είδους έσχατοι νόμοι δεν θα έμοιαζαν με τίποτε απ' ό,τι είναι μέχρι τούδε γνωστό στην επιστήμη. Αναδίδουν ένα παράξενο «άρωμα». Απλώς αδυνατώ να πιστέψω σ' αυτά καθ'αυτά τα νομολογικά κρεμαστάρια ή στους νόμους απ' όπου θα κρέμονταν. Αν υπήρχαν φιλοσοφικά επιχειρήματα που θα έμοιαζε να μας αναγκάζουν να πιστέψουμε σε τέτοιου είδους πράγματα, θα είχα την υπόνοια ότι είναι κάπου εσφαλμένα. Εν πάση περιπτώσει, το ανά χείρας άρθρο στοχεύει να δείξει ότι δεν υπάρχουν φιλοσοφικά επιχειρήματα που να μας αναγκάζουν να είμαστε δυϊστές.

Τα παραπάνω είναι εν πολλοίς ομολογία πίστεως, όμως εξηγούν γιατί βρίσκω την τοποθέτηση του Wittgenstein (όπως εγώ την κατανοώ) τόσο οικεία. Γιατί σύμφωνα μ' αυτήν, δεν υπάρχουν, κατά μίαν έννοια, αισθήματα. Ο άνθρωπος είναι ένας τεράστιος συνδυασμός φυσικών σωματιδίων, εκτός όμως και υπεράνω αυτού του συνδυασμού, δεν υπάρχουν αισθήματα ή συνειδησιακές καταστάσεις. Υπάρχουν απλώς συμπεριφορικά γεγονότα σχετικά με αυτόν τον τεράστιο μηχανισμό, όπως ότι έχει ένα πειρασμό (συμπεριφορική διάθεση <disposition>) να πει «Υπάρχει μια κιτρινο-πορτοκαλόχρωμη κηλίδα στον τοίχο» ή να κάνει ένα περίπλοκο είδος μορφασμού, δηλαδή να πει «αισθάνομαι πόνο». Ομολογουμένως, ο Wittgenstein λέει ότι το αίσθημα ίσως «δεν είναι κάτι», ωστόσο «δεν είναι και τίποτε» (Φιλ. Έρ., τμ. 304). Τι σημαίνει αυτό; Απλώς ότι η λέξη «πόνος» βρίσκεται σε χρήση. Ο πόνος είναι πράγμα, όμως μόνο με την αθώα σημασία που ο απλός άνθρωπος, στην πρώτη παράγραφο από τα *Θεμέλια της Αριθμητικής* του Frege, απαντά στο ερώτημα «Τι είναι ο αριθμός ένα;», λέγοντας «Πράγμα». Σημειώστε πως λέγοντας ότι με τη δήλωση «Έχω ένα κιτρινο-πορτοκαλόχρωμο μετείκασμα» εκφράζω τον πειρασμό να βεβαιώσω, αναφορικά με φυσικά αντικείμενα, «Υπάρχει μια κιτρινο-πορτοκαλόχρωμη κηλίδα στον τοίχο», εννοώ ότι η δήλωση «Έχω ένα κιτρινο-

¹⁴ Feigl, ό.π., 428. Ο Feigl χρησιμοποιεί την έκφραση «νομολογικά κρεμαστάρια» [nomological danglers] για τους νόμους απ' όπου κρέμονται οι οντότητες· εγώ χρησιμοποιώ την έκφραση αναφερόμενος στις ίδιες τις οντότητες που κρέμονται.

πορτοκαλόχρωμο μετείκασμα» είναι (εν μέρει) πραγμάτωση της διάθεσης¹⁵ που συνιστά τον πειρασμό. Δεν αναφέρω ότι έχω τον πειρασμό. Όπως όταν λέω «Σ' αγαπώ» κανονικά δεν αναφέρω ότι αγαπώ κάποιον. Το να πω «Σ' αγαπώ» αποτελεί απλώς μέρος της συμπεριφοράς που συνιστά την πραγμάτωση της διάθεσης να αγαπώ κάποιον.

Για λόγους που ήδη εξέθεσα διάκειμαι θετικά προς αυτόν τον «εκφραστικό» απολογισμό των δηλώσεων που αναφέρονται σε αισθήματα, όμως δεν νομίζω ότι είναι επαρκής. Ίσως αυτό οφείλεται στο ότι δεν εξέτασα τα πράγματα σε βάθος, μου φαίνεται όμως πως όταν ο Χ. λέει «Έχω ένα μετείκασμα» είναι σαν όντως να κάνει μια γνήσια αναφορά, και όταν λέει «Έχω έναν πόνο», όντως κάνει κάτι περισσότερο από το να «υποκαθιστά τη συμπεριφορά πόνου», και αυτό το «περισσότερο» δεν είναι μόνο ότι υποφέρει. Δεν είμαι όμως εξίσου βέβαιος ότι έτσι δεχόμαστε ότι υπάρχουν μη φυσικά σύστημα των εγκεφαλικών διεργασιών. Γιατί τα αισθήματα να μην είναι απλώς εγκεφαλικές διεργασίες ορισμένου είδους; Βεβαίως υπάρχουν πολύ γνωστές (αλλά και λιγότερο γνωστές) φιλοσοφικές ενστάσεις κατά της άποψης ότι οι αναφορές αισθημάτων είναι αναφορές εγκεφαλικών διεργασιών, θα προσπαθήσω όμως να υποστηρίξω ότι αυτά τα επιχειρήματα κατά κανέναν τρόπο δεν είναι τόσο ισχυρά όσο θεωρούνται συνήθως.

Ας μου επιτραπεί πρώτα πρώτα να διατυπώσω με μεγαλύτερη ακρίβεια τη θέση ότι τα αισθήματα είναι εγκεφαλικές διεργασίες. Δεν πρόκειται για τη θέση ότι, π.χ., οι όροι «μετείκασμα» ή «πόνος» σημαίνουν ο,τι και η φράση «εγκεφαλική διεργασία του είδους Χ» (όπου το «Χ» αντικαθίσταται από την περιγραφή εγκεφαλικής διεργασίας ορισμένου είδους). Πρόκειται για το εξής: αν οι όροι «μετείκασμα» ή «πόνος» είναι αναφορές διεργασίας, είναι αναφορές μιας διεργασίας που *συμβαίνει να είναι* εγκεφαλική διεργασία. Εξ αυτού έπεται ότι η θέση δεν συνίσταται στον ισχυρισμό ότι οι δηλώσεις οι αναφερόμενες σε αισθήματα μπορούν να μεταφραστούν σε δηλώσεις αναφερόμενες σε εγκεφαλικές διεργασίες.¹⁶ Ούτε συνίσταται στον ισχυρισμό ότι η λογική των δηλώσεων για αισθήματα είναι η ίδια με τη λογική των δηλώσεων για εγκεφαλικές διεργασίες. Συνίσταται απλώς στον ισχυρισμό ότι αν μια δήλωση αναφερόμενη σε αίσθημα είναι αναφορά με περιεχόμενο, αυτό το περιεχόμενο στην πραγματικότητα είναι μια εγκεφαλική διεργασία. Τα αισθήματα δεν είναι τίποτε εκτός και υπεράνω των εγκεφαλικών διεργασιών. Τα έθνη δεν είναι τίποτε «εκτός και υπεράνω» των πολιτών, αυτό όμως δεν εμποδίζει να είναι η λογική των δηλώσεων που αναφέρονται σε έθνη πολύ διαφορετική από τη λογική των δηλώσεων που αναφέρονται σε πολίτες, και δεν διασφαλίζει τη μεταφρασσιμότητα των δηλώσεων που αναφέρονται σε έθνη σε δηλώσεις που αναφέρονται σε πολίτες. (Δεν θέλω όμως να πω ότι η σχέση των δηλώσεων που αναφέρονται σε αισθήματα με τις δηλώσεις που αναφέρονται σε εγκεφαλικές διεργασίες έχει μεγάλες ομοιότητες με τη λογική των προτάσεων που αναφέρονται σε έθνη και των δηλώσεων που αναφέρονται σε πολίτες. Τα έθνη, π.χ., δεν *συμβαίνει* απλώς να μην είναι τίποτε εκτός και υπεράνω των πολιτών. Φέρνω το παράδειγμα των εθνών μόνο και μόνο για να κάνω μian αρνητική επισήμανση: το γεγονός ότι η λογική των δηλώσεων που αναφέρονται στα Α είναι διαφορετική από τη λογική των δηλώσεων που αναφέρονται στα Β δεν διασφαλίζει ότι τα Α είναι κάτι εκτός και υπεράνω των Β.)

ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΤΑΥΤΙΣΗ

¹⁵ Του Wittgenstein δεν του άρεσε η λέξη «διάθεση». Τη χρησιμοποιώ για να συμπυκνώσω (ενδεχομένως ανακριβώς) την άποψη που εγώ αποδίδω στον Wittgenstein. Επαναλαμβάνω: δεν ισχυρίζομαι ότι είναι ορθή η ερμηνεία μου του Wittgenstein. Μερικοί απ'όσους τον γνώριζαν δεν τον ερμηνεύουν όπως εγώ. Πρόκειται απλώς για μian άποψη που βρίσκω τον εαυτό μου να αντλεί από τους δημοσιευμένους λόγους του και που νομίζω ότι είναι σημαντική και άξια μελέτης αυτή καθαυτήν.

¹⁶ Βλ. Place, 'Η συνείδηση ...,' σ. · και Feigl, ό.π., 390.

Όταν λέω ότι ένα αίσθημα είναι εγκεφαλική διεργασία ή ότι ο κεραυνός είναι ηλεκτρική εκκένωση, χρησιμοποιώ τη λέξη «είναι» με τη σημασία της απόλυτης ταύτισης. (Ακριβώς όπως στην —αναγκαία— πρόταση «Το 7 ταυτίζεται με τον ελάχιστο πρώτο αριθμό μεγαλύτερο του 5».) Όταν λέω ότι ένα αίσθημα είναι εγκεφαλική διεργασία ή ότι ο κεραυνός είναι ηλεκτρική εκκένωση, δεν εννοώ απλώς ότι το αίσθημα είναι κατά κάποιον τρόπο χωρικός ή χρονικός συνεχές με την εγκεφαλική διεργασία ή ότι ο κεραυνός είναι απλώς χωρικός ή χρονικός συνεχής με την εκκένωση. Από την άλλη, όταν λέω ότι ο ένδοξος στρατηγός είναι το ίδιο άτομο με το παιδί που έκλεβε μήλα εννοώ μόνο ότι ο ένδοξος στρατηγός που βλέπω τώρα να στέκεται εμπρός μου είναι ένα χρονικό στιγμιότυπο¹⁷ του ίδιου τετραδιάστατου αντικείμενου του οποίου πρότερο χρονικό στιγμιότυπο είναι το παιδί που έκλεβε μήλα. Ωστόσο, το τετραδιάστατο αντικείμενο που έχει τον στρατηγό-που βλέπω να στέκεται-εμπρός μου ως ύστερο χρονικό στιγμιότυπο ταυτίζεται με την απόλυτη σημασία του όρου με το τετραδιάστατο αντικείμενο που έχει το παιδί-που έκλεβε-μήλα ως πρότερο χρονικό στιγμιότυπο. Διακρίνω μεταξύ τους αυτές τις δύο σημασίες της φράσης «ταυτίζεται με», επειδή θέλω να καταστήσω σαφές ότι η θέση περί εγκεφαλικών διεργασιών βεβαιώνει την ταύτιση με την *απόλυτη* σημασία. Θα εξετάσω τώρα ποικίλες ενστάσεις κατά της άποψης ότι οι διεργασίες όσες αναφέρουν οι δηλώσεις περί αισθημάτων είναι στην πραγματικότητα εγκεφαλικές διεργασίες. Οι περισσότεροι έχουμε συναντήσει μερικές από τις ενστάσεις αυτές ως πρωτοετείς φοιτητές φιλοσοφίας, άρα έχουμε καλό λόγο να τις εξετάσουμε προσεκτικά. Άλλες ενστάσεις είναι πιο δυσνόητες και πιο λεπτές.

Ένσταση 1.

Ο πρώτος τυχόν αναλφάβητος χωρικός μπορεί να μιλάει άριστα για τα μετεϊκίσματα του, για το πώς του φαίνονται, οπτικά ή απτικά, τα πράγματα ή για τους παροδικούς και τους μόνιμους πόνους του, και όμως ενδέχεται να μην έχει την παραμικρή γνώση περί νευροφυσιολογίας. Μπορεί κάποιος να πιστεύει, όπως ο Αριστοτέλης, ότι ο εγκέφαλος είναι ψυκτικό όργανο του σώματος, χωρίς να παραβιάζεται η ικανότητα του να κάνει αληθείς δηλώσεις για τα αισθήματα του. Άρα, τα πράγματα για τα οποία κάνουμε λόγο όταν περιγράφουμε τα αισθήματα μας δεν μπορεί να είναι εγκεφαλικές διεργασίες.

Απάντηση

Θα μπορούσε τότε εξίσου να πει κανείς ότι μια φυλή από χουζουρλήδες που δεν είχαν δει ποτέ τους τον Αυγερινό και αγνοούσαν την ύπαρξη του ή δεν είχαν σκεφτεί ποτέ τους την έκφραση «Αυγερινός», που όμως χρησιμοποιούσαν απολύτως δόκιμα την έκφραση «Αποσπερίτης», δεν θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν την έκφραση αυτή για να αναφερθούν στην ίδια οντότητα στην οποία αναφερόμαστε εμείς (και την περιγράφουμε) με την έκφραση «Αυγερινός».¹⁸

Μπορεί να υπάρξει η ένσταση ότι ο Αυγερινός δεν είναι, κατά μίαν έννοια, ακριβώς το ίδιο πράγμα με τον Αποσπερίτη, αλλά μόνο κάτι το χωροχρονικός συνεχές με αυτόν. Δηλαδή μπορεί κανείς να πει ότι ο Αυγερινός δεν είναι ο Αποσπερίτης με την απόλυτη σημασία της «ταύτισης» που διέκρινα πρωτότερα.

Υπάρχει όμως πιο εύστοχο παράδειγμα. Ας πάρουμε τον κεραυνό.¹⁹ Η σύγχρονη φυσική επιστήμη λέει ότι ο κεραυνός είναι ορισμένο είδος ηλεκτρικής εκκένωσης οφειλόμενη σε ιονισμένα νέφη υδρατμών στην ατμόσφαιρα. Αυτή, πιστεύεται τώρα, είναι η αληθής φύση του κεραυνού. Σημειώστε ότι δεν υπάρχουν δύο πράγματα, η λάμψη του κεραυνού και η ηλεκτρική εκκένωση. Υπάρχει μόνον

¹⁷ Βλ. J.H. Woodger, *Theory of Construction*, International Encyclopedia of Unified Science, II, No 5 (Chicago, 1939), 38. Δεν εκφράζομαι εδώ με αυστηρότητα.

Επισημάνσεις για το πώς αυτός ο τρόπος του λέγειν ενδέχεται να οδηγήσει σε σφάλματα, βλ. στο άρθρο μου 'Spatialising Time', *Mind*, LXIV (1955), 239-41.

¹⁸ Πρβλ. Feigl, *ό.π.*, 439.

¹⁹ Βλ. Place, 'Η συνείδηση ...' σ. · και Feigl, *ό.π.*, 438.

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

ένα, η λάμψη του κεραυνού που περιγράφεται επιστημονικά ως ηλεκτρική εκκένωση προς τη γη από ένα νέφος ιονισμένων μορίων νερού. Η περίπτωση αυτή δεν μοιάζει καθόλου με την εξήγηση του αποτυπώματος με αναφορά στον διαρρήκτη. Λέμε τι πράγματι είναι ο κεραυνός, ποια είναι η αληθής φύση του, όπως την αποκαλύπτει η επιστήμη: μια ηλεκτρική εκκένωση. (Δεν είναι η αληθής φύση του αποτυπώματος να είναι διαρρήκτης.)

Για να προλάβω άσχετες ενστάσεις, θα ήθελα να καταστήσω σαφές ότι με τον όρο «κεραυνός» εννοώ το δημοσίως παρατηρήσιμο φυσικό αντικείμενο, τον κεραυνό, όχι ένα οπτικό κατ'αίσθηση δεδομένο κεραυνού. Λέω ότι το δημοσίως παρατηρήσιμο φυσικό αντικείμενο κεραυνός είναι στην πραγματικότητα η ηλεκτρική εκκένωση, όχι απλώς ένα σύστοιχο του. Το κατ'αίσθηση δεδομένο, ή μάλλον το να έχει κάποιος το κατ'αίσθηση δεδομένο, η «όψη» του κεραυνού, μπορεί κάλλιστα, κατ'εμέ, να είναι ένα σύστοιχο της ηλεκτρικής εκκένωσης. Γιατί, κατά την άποψη μου, είναι εγκεφαλικά κατάσταση της οποίας το *αίτιο* είναι ο κεραυνός. Όμως δεν πρέπει να συγχέουμε τα αισθήματα από τον κεραυνό με τον ίδιο τον κεραυνό, όπως δεν πρέπει να συγχέουμε τα αισθήματα από ένα τραπέζι με το ίδιο το τραπέζι.

Με δυο λόγια, η απάντηση στην Ένσταση 1 είναι ότι μπορεί να υπάρχουν δηλώσεις κατά συμβεβηκός της μορφής «το Α ταυτίζεται με το Β», και ένα άτομο μπορεί κάλλιστα να γνωρίζει ότι κάτι είναι Α χωρίς να γνωρίζει ότι είναι Β. Ένας αναλφάβητος χωρικός μπορεί κάλλιστα να είναι ικανός να μιλάει για το τι αισθάνεται χωρίς να έχει γνώση των εγκεφαλικών διεργασιών του, ακριβώς όπως μπορεί να μιλάει για κεραυνούς χωρίς να έχει την παραμικρή γνώση περί ηλεκτρισμού.

Ένσταση 2.

Είναι γεγονός κατά συμβεβηκός (αν είναι γεγονός) ότι όταν έχουμε ορισμένου είδους αισθήματα, υπάρχουν ορισμένου είδους εγκεφαλικές διεργασίες. Στην πραγματικότητα, είναι δυνατόν, αν και ελάχιστα πιθανό, οι τρέχουσες φυσιολογικές θεωρίες μας να είναι κάποτε τόσο παρωχημένες όσο και η θεωρία των αρχαίων που συνέδεε τις νοητικές διεργασίες με το τι γίνεται στην καρδιά. Εξ αυτού έπεται πως όταν αναφέρουμε ένα αίσθημα δεν αναφέρουμε μίαν εγκεφαλική διεργασία.

Απάντηση

Η ένσταση, βεβαίως, αποδεικνύει πως όταν λέμε «Έχω ένα μετείκασμα» δεν μπορεί να εννοούμε κάτι της μορφής «Έχω την α ή τη β εγκεφαλική διεργασία». Αυτό όμως δεν δείχνει πως ο,τι αναφέρουμε (εν προκειμένω το ότι έχουμε ένα μετείκασμα), στην πραγματικότητα δεν είναι εγκεφαλική διεργασία. Η δήλωση «Βλέπω έναν κεραυνό» δεν σημαίνει «Βλέπω μια ηλεκτρική εκκένωση». Πράγματι, είναι λογικά δυνατόν (αν και πολύ απίθανο) να εγκαταλειφθεί κάποτε ο απολογισμός του κεραυνού με αναφορά στην ηλεκτρική εκκένωση. Πάλι, η δήλωση «Βλέπω τον Αποσπερίτη» δεν σημαίνει το ίδιο με τη δήλωση «Βλέπω τον Αυγερινό»: όμως η πρόταση «Ο Αποσπερίτης και ο Αυγερινός είναι ένα και το αυτό» είναι κατά συμβεβηκός. Ίσως η Ένσταση 2 αντλεί κάποιαν από τη φαινομενική ισχύ της από μια θεωρία νοήματος του τύπου «Πιστός»-Πιστός. Αν το νόημα μιας έκφρασης ήταν το τι κατονομάζει η έκφραση, τότε ασφαλώς το γεγονός ότι οι εκφράσεις «αίσθημα» και «εγκεφαλική διεργασία» δεν έχουν το ίδιο νόημα *θα είχε* ως συνέπεια ότι δεν μπορεί να κατονομάζουν το ίδιο αντικείμενο.

Ένσταση 3.20

Ακόμη και αν οι Ενστάσεις 1 και 2 δεν αποδεικνύουν ότι τα αισθήματα είναι κάτι εκτός και υπεράνω των εγκεφαλικών διεργασιών, ωστόσο αποδεικνύουν ότι οι ποιότητες των αισθημάτων είναι κάτι εκτός και υπεράνω των ποιοτήτων των εγκεφαλικών διεργασιών. Δηλαδή είναι ίσως δυνατόν να αποφύγουμε να βεβαιώσουμε ότι υπάρχουν μη αναγωγίμως ψυχικές διεργασίες, αλλά δεν μπορούμε να αποφύγουμε να βεβαιώσουμε ότι υπάρχουν μη αναγωγίμως ψυχικές ιδιότητες. Γιατί έστω πως ταυτίζουμε τον

²⁰ Νομίζω ότι την ένσταση αυτή για πρώτη φορά μου την απηύθυνε ο καθηγητής Max Black. Νομίζω ότι είναι η λεπτότερη από όσες με έχουν απασχολήσει και συγκριτικά με τις άλλες δεν είμαι τόσο βέβαιος ότι την έχω αντιμετωπίσει ικανοποιητικά.

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

Αυγερινό με τον Αποσπερίτη. Πρέπει τότε να υπάρχουν μερικές ιδιότητες που συνεπάγονται λογικά την ιδιότητα του να είναι το πράγμα ο Αυγερινός, και μερικές ιδιότητες, σαφώς διακριτές από τις πρώτες, που συνεπάγονται λογικά την ιδιότητα του να είναι το πράγμα ο Αποσπερίτης. Πάλι, πρέπει να υπάρχουν μερικές ιδιότητες (π.χ., η ιδιότητα του να είναι κάτι μια κίτρινη λάμψη) που είναι λογικώς διακριτές από τις ιδιότητες όσες μνημονεύονται σε ένα φυσικοκρατικό σενάριο.

Πράγματι, μπορεί να θεωρηθεί ότι η ένσταση επιτυγχάνει το στόχο της με την πρώτη. Γιατί ασ πάρουμε την ιδιότητα «είναι μια κίτρινη λάμψη». Θα φαινόταν ίσως ότι η ιδιότητα αυτή βρίσκεται αναπόφευκτα εκτός του φυσικοκρατικού πλαισίου όπου προσπαθώ να εργαστώ (είτε αν το «κίτρινο» είναι αντικειμενική αναδύομενη ιδιότητα των φυσικών αντικειμένων, είτε αν είναι δύναμη ικανή να παράγει ένα κίτρινο κατ'αίσθηση δεδομένο, όπου «κίτρινο», με τη δεύτερη σημασία της λέξης, αναφέρεται σε μια αμιγώς φαινόμενη ή ενδοσκοπικώς προσπελάσιμη ποιότητα.) Γι αυτό πρέπει να κάνω εδώ μια σύντομη παρέκβαση και να υποδείξω πώς αντιμετωπίζω τις δευτερεύουσες ιδιότητες. Θα εστιάσω στο χρώμα.

Πρώτα πρώτα, θα εισαγάγω την έννοια «άτομο με κανονική αντίληψη» [normal percipient]. Ο Α είναι άτομο με πιο κανονική αντίληψη από τον Β, αν μπορεί να διακρίνει χρώματα που δεν διακρίνει ο Β. Αν, π.χ., ο Α μπορεί να ξεχωρίσει ένα μαρουλόφυλλο σε ένα σωρό λαχανόφυλλα, ενώ ο Β δεν μπορεί, αν και είναι ικανός να ξεχωρίσει ένα μαρουλόφυλλο σε ένα σωρό παντζαρόφυλλα, τότε λέω ότι ο Α είναι άτομο με πιο κανονική αντίληψη από τον Β. (Υποθέτω ότι δεν δίνεται χρόνος στον Α και στον Β να διακρίνουν τα διάφορα είδη φύλλων από τις μικρές διαφορές του σχήματος τους, κ.ο.κ.) Με αφετηρία την έννοια «πιο κανονική από» εύκολα βλέπουμε πώς μπορούμε να εισαγάγουμε την έννοια «κανονική». Βεβαίως, οι Εσκιμώοι ίσως κάνουν τις λεπτότερες διακρίσεις προς το κυανό άκρο του φάσματος, και οι Οττεντότοι προς το ερυθρό. Στην περίπτωση αυτή, η έννοια του ατόμου με πιο κανονική αντίληψη είναι κάπως εξιδανικευμένη, περίπου όπως η έννοια «μέσος ήλιος» στην αστρονομική χρονομετρία. Δεν είναι ανάγκη να υπεισέλθουμε σε τέτοιες λεπτομέρειες τώρα. Λέω ότι η φράση «Αυτό είναι κόκκινο» σημαίνει περίπου «Ένα άτομο με κανονική αντίληψη δεν θα το ξεχώριζε αυτό εύκολα σε ένα σωρό με πέταλα από γεράνι, ενώ θα το ξεχώριζε σε ένα σωρό μαρουλόφυλλα». Ασφαλώς δεν σημαίνει ακριβώς αυτό· θα μπορούσε κανείς να γνωρίζει το νόημα της λέξης «κόκκινο» χωρίς να γνωρίζει τίποτε για γεράνια, ίσως ούτε για άτομα με κανονική αντίληψη. Το βασικό όμως εν προκειμένω είναι ότι ένα άτομο μπορεί να ασκηθεί να λέει τη φράση «Αυτό είναι κόκκινο» αναφορικά με αντικείμενα που ένα άτομο με κανονική αντίληψη δεν θα το ξεχώριζε εύκολα σε ένα σωρό με πέταλα από γεράνι, κ.ο.κ. (Σημειώστε ότι ακόμη και ένα άτομο με αχρωματοπία μπορεί ελλόγως να βεβαιώσει ότι κάτι είναι κόκκινο, αν και χρειάζεται ασφαλώς έναν άλλο άνθρωπο, όχι μόνο τον εαυτό του, ως «χρωματομέτρο».) Αυτός ο απολογισμός των δευτερευουσών ιδιοτήτων εξηγεί γιατί αυτές δεν είναι σημαντικές στη φυσική. Γιατί προφανώς οι διακρίσεις όσες κάνει και όσες δεν κάνει ένας πολυπλοκότερος νευροφυσιολογικός μηχανισμός είναι πολύ απίθανο να αντιστοιχούν σε απλές και όχι αυθαίρετες διακρίσεις που υπάρχουν στη φύση.

Ως εκ τούτου, εννοώ τα χρώματα ως δυνάμεις, με τη σημασία που έδινε στον όρο ο Locke, ικανές να διεγείρουν στους ανθρώπους ορισμένα είδη αποκρίσεων διάκρισης. Βεβαίως τα χρώματα είναι επίσης δυνάμεις που έχουν ως αιτιακό αποτέλεσμα την παραγωγή αισθημάτων στους ανθρώπους (αυτός ο απολογισμός προσεγγίζει ακόμη περισσότερο αυτόν του Locke). Όμως αυτά τα αισθήματα, διατείνονται, ταυτίζονται με εγκεφαλικές διεργασίες.

Τώρα, πώς απαντώ στην ένσταση ότι ένα αίσθημα μπορεί να ταυτίζεται με εγκεφαλική διεργασία μόνο αν έχει μια φαινόμενη ιδιότητα, την οποία δεν έχει η εγκεφαλική διεργασία και μέσω της οποίας η ταύτιση μπορεί κατά το ήμισυ να προσδιοριστεί;

Απάντηση

Η ιδέα μου είναι η εξής. Όταν ο Α λέει «Βλέπω ένα κίτρινωπό-πορτοκαλόχρωμο μετείκασμα», λέει κάτι σαν «Συμβαίνει κάτι που μοιάζει σαν κι αυτό που συμβαίνει όταν έχω τα μάτια ανοιχτά, είμαι σε εγρήγορση, και υπάρχει μπροστά μου ένα πορτοκάλι σε συνθήκες καλού φωτισμού, όταν δηλαδή

βλέπω πράγματι ένα πορτοκάλι.» (Δεν υπάρχει λόγος να μη μπορεί ο Α. να πει το ίδιο πράγμα όταν έχει ένα αληθινό κατ'αίσθηση δεδομένο, αρκεί το «μοιάζει» στην ως άνω πρόταση να νοείται έτσι ώστε κάτι να μπορεί να μοιάζει με τον εαυτό του.) Σημειώστε ότι οι υπογραμμισμένες λέξεις «Συμβαίνει κάτι που μοιάζει σαν κι αυτό που συμβαίνει όταν», είναι οιονεί λογικές ή θεματικές ουδέτερες λέξεις. Αυτό εξηγεί γιατί οι αναφορές του αρχαίου Έλληνα χωρικού για τα αισθήματα του ήταν ουδέτερες ως προς τη δυϊστική και ως προς τη δική μου υλιστική μεταφυσική. Εξηγεί πώς τα αισθήματα μπορεί να είναι εγκεφαλικές διεργασίες, χωρίς να πρέπει όποιος αναφέρει τα αισθήματα του να έχει οιαδήποτε γνώση περί εγκεφαλικών διεργασιών. Κι αυτό γιατί αναφέρει τα αισθήματα με τρόπο πολύ αφηρημένο ως «κάτι που μοιάζει σαν κι αυτό που συμβαίνει όταν ...». Παρομοίως, ο Β. μπορεί να πει «κάποιος είναι στο δωμάτιο», αναφέροντας αληθώς ότι ο γιατρός είναι στο δωμάτιο, χωρίς να έχει ακούσει το παραμικρό περί γιατρών. (Δεν υπάρχουν δύο άτομα στο δωμάτιο, ο «κάποιος» και ο γιατρός.) Αυτός ο απολογισμός των κατ'αίσθηση δηλώσεων εξηγεί επίσης τον μοναδικά φευγαλέο χαρακτήρα των «ακατέργαστων αισθημάτων», το γιατί κανείς δεν μοιάζει ικανός να τους αποδώσει καθορισμένες ιδιότητες.²¹ Τα ακατέργαστα αισθήματα είναι, κατ'εμέ, άχρωμα για τον ίδιο ακριβώς λόγο που είναι άχρωμη η λέξη *κάτι*. Αυτό δεν σημαίνει ότι τα αισθήματα δεν έχουν πλήθος ιδιοτήτων, γιατί αν είναι εγκεφαλικές διεργασίες, ασφαλώς έχουν πολλές νευρολογικές ιδιότητες. Σημαίνει μόνο ότι λέγοντας πως μοιάζουν ή δεν μοιάζουν μεταξύ τους δεν είναι ανάγκη να γνωρίζουμε ή να μνημονεύουμε τις ιδιότητες αυτές.

Αυτά θα μπορούσα να απαντήσω στην Ένσταση 3. Η δύναμη της απάντησης μου εξαρτάται από τη δυνατότητα να μπορούμε να αναφέρουμε ότι ένα πράγμα μοιάζει με ένα άλλο, χωρίς να μπορούμε να πούμε ως προς τι μοιάζουν. Δεν βλέπω γιατί να μην έχουν έτσι τα πράγματα. Αν σκεφτούμε το νευρικό σύστημα με όρους της κυβερνητικής μπορούμε να το θεωρήσουμε ως ικανό να αποκρίνεται σε ορισμένες ομοιότητες ανάμεσα στις εσωτερικές διεργασίες του, χωρίς να μπορεί να κάνει κάτι περισσότερο. Το να κατασκευαστεί μια μηχανή ικανή να λέει, λ.χ. σε μια διάτρητη ταινία, αν δύο αντικείμενα είναι ή δεν είναι όμοια μεταξύ τους, θα ήταν ευκολότερο από το να κατασκευαστεί μια μηχανή ικανή να αναφέρει σε το ακριβώς συνίστανται οι ομοιότητες.

Ένσταση 4.

Το μετείκασμα δεν βρίσκεται στο φυσικό χώρο. Η εγκεφαλική διεργασία βρίσκεται στο φυσικό χώρο. Άρα το μετείκασμα δεν είναι εγκεφαλική διεργασία.

Απάντηση

Πρόκειται για *ignoratio elenchi*. Δεν υποστηρίζω ότι το μετείκασμα είναι εγκεφαλική διεργασία, αλλά ότι εγκεφαλική διεργασία είναι η εμπειρία του να έχουμε ένα μετείκασμα. Η ενδοσκοπική αναφορά αναφέρει την εμπειρία. Παρομοίως, στην ένσταση ότι το μετείκασμα είναι κιτρινωπό-πορτοκαλόχρωμο, απαντώ πως ο,τι περιγράφεται είναι η εμπειρία του «να βλέπεις κιτρινωπό-πορτοκαλόχρωμο», και ότι η εμπειρία αυτή δεν είναι κάτι κιτρινωπό-πορτοκαλόχρωμο. Έτσι όταν λέμε ότι μια εγκεφαλική διεργασία δεν μπορεί να είναι κιτρινωπή-πορτοκαλόχρωμη, δεν λέμε ότι μια εγκεφαλική διεργασία δεν μπορεί πράγματι να είναι η εμπειρία του να έχεις ένα κιτρινωπό-πορτοκαλόχρωμο μετείκασμα. Κατά μίαν έννοια, δεν υπάρχουν μετεικάσματα ή δεδομένα των αισθήσεων, αλλά υπάρχει η εμπειρία του να έχεις μίαν εικόνα, και η εμπειρία αυτή περιγράφεται εμμέσως στη γλώσσα των υλικών αντικειμένων, όχι σε φαινόμενη γλώσσα, γιατί δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα.²² Την εμπειρία την περιγράφουμε λέγοντας, πράγματι, ότι είναι σαν την εμπειρία που έχουμε

²¹ Βλ. Β.Α. Farrell, 'Experience', *Mind*, LIX (1950) 170-98, ιδίως σ. 174.

²² Ο Δρ. J.R. Smythies ισχυρίζεται ότι μια γλώσσα των κατ'αίσθηση δεδομένων θα μπορούσε να διδαχτεί ανεξάρτητα από τη γλώσσα των υλικών αντικειμένων ('A Note on the Fallacy of "Phenomenological"', *British Journal of Psychology*, XLVIII (1957) 141-4). Δεν είμαι βέβαιος γι'αυτό: πρέπει να υπάρχουν μερικά δημόσια κριτήρια για το πότε ένα άτομο νοεί έναν κανόνα εσφαλμένα πριν να μπορούμε να του διδάξουμε τον κανόνα. Υποθέτω ότι κάποιος θα μπορούσε ίσως να μάθει *κατά τύχην* τις χρωματικές λέξεις με τη μέθοδο του Δρ.

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

όταν, π.χ., όντως βλέπουμε μια κιτρινωπή-πορτοκαλόχρωμη κηλίδα στον τοίχο. Τα δέντρα και η ταπετσαρία μπορεί να είναι πράσινα, όχι όμως και η εμπειρία του να βλέπεις ή να φαντάζεσαι το δέντρο ή την ταπετσαρία. (Η αν περιγράφονται ως πράσινα ή κίτρινα αυτό μπορεί να συμβαίνει μόνο με μια δευτερογενή σημασία.)

Ένσταση 5.

Θα είχε νόημα να λεχθεί ότι μια κίνηση μορίων στον εγκέφαλο είναι ταχεία ή βραδεία, ευθύγραμμη ή κυκλική, αλλά δεν έχει νόημα να λεχθεί το ίδιο και για την εμπειρία του να βλέπεις κάτι κίτρινο.

Απάντηση

Δεν έχουμε έως εδώ εφοδιάσει με νόημα εκφράσεις που μ'αυτές οι εμπειρίες χαρακτηρίζονται ως ταχείες ή βραδείες, ως ευθύγραμμες ή κυκλικές. Δεν ισχυρίζομαι όμως ότι οι όροι «εμπειρία» και «εγκεφαλική διεργασία» έχουν το ίδιο νόημα ούτε καν ότι έχουν την ίδια λογική. Οι λέξεις «κάποιος» και «γιατρός» δεν έχουν την ίδια λογική, αυτό όμως δεν μας ωθεί να υποθέσουμε πως όταν λέμε ότι κάποιος τηλεφωνεί κάνουμε λόγο για κάποιον εκτός και υπεράνω, λ.χ., του γιατρού. Ο κοινός άνθρωπος όταν αναφέρει μια εμπειρία αναφέρει ότι κάτι συντελείται, αλλά αφήνει ανοιχτό το τι είδους είναι ο,τι συντελείται, σε ένα στερεό υλικό μέσο ή ίσως σε κάποιου είδους αέριο μέσο ή ακόμη και σε κάποιου είδους μη χωρικό μέσο (αν έχει νόημα κάτι τέτοιο). Λέω μόνο ότι οι όροι «εμπειρία» και «εγκεφαλική διεργασία» μπορεί πράγματι να αναφέρονται στο ίδιο πράγμα, και στην περίπτωση αυτή μπορούμε εύκολα να δεχτούμε μια σύμβαση (που δεν συνιστά αλλαγή στους υφιστάμενους κανόνες τους σχετικούς με τη χρήση λέξεων που αναφέρονται στην εμπειρία αλλά μια προσθήκη σ'αυτούς). Με βάση αυτή τη σύμβαση θα είχε νόημα να μιλάμε για την εμπειρία με αναφορά σε κατάλληλες φυσικές διεργασίες.

Ένσταση 6.

Τα αισθήματα είναι ιδιωτικά, οι εγκεφαλικές διεργασίες είναι δημόσιες. Αν λέω ειλικρινά «Βλέπω ένα κιτρινωπό-πορτοκαλόχρωμο μετείκασμα», και δεν διαπράττω λεκτικό σφάλμα, τότε δεν μπορεί να σφάλω. Μπορεί όμως να σφάλω αναφορικά με μια εγκεφαλική διεργασία. Ο επιστήμων που εξετάζει τον εγκέφαλο μου μπορεί να έχει μια ψευδαίσθηση. Επιπλέον, έχει νόημα να πούμε ότι δύο ή περισσότεροι άνθρωποι παρατηρούν την ίδια εγκεφαλική διεργασία αλλά δεν έχει νόημα να πούμε ότι δύο ή περισσότεροι άνθρωποι αναφέρουν την ίδια εσωτερική εμπειρία.

Απάντηση.

Αυτό δείχνει ότι η γλώσσα των ενδοσκοπικών αναφορών έχει διαφορετική λογική από τη γλώσσα των υλικών διεργασιών. Είναι προφανές ότι μέχρις ότου βελτιωθεί πολύ η θεωρία περί εγκεφαλικών διεργασιών και γίνει ευρέως αποδεκτή δεν θα υπάρχουν άλλα κριτήρια για να λέμε «Ο Ιωάννου έχει μια εμπειρία του α ή του β είδους» εκτός από τις ενδοσκοπικές αναφορές του Ιωάννου. Θα έχουμε έτσι δεχτεί το γλωσσικό κανόνα ότι (υπό κανονικές συνθήκες) ο,τι λέει ο Ιωάννου ισχύει.

Ένσταση 7.

Μπορώ να φανταστώ τον εαυτό μου να έχει απολιθωθεί και όμως να έχει εικόνες, διαρκείς και παροδικούς πόνους, κλπ.

Απάντηση.

Μπορώ να φανταστώ ότι η ηλεκτρική θεωρία του κεραυνού είναι ψευδής, ότι ο κεραυνός είναι είδος αμιγώς οπτικού φαινομένου. Μπορώ να φανταστώ ότι ο κεραυνός δεν είναι ηλεκτρική εκκένωση. Μπορώ να φανταστώ ότι ο Αποσπερίτης δεν είναι ο Αυγερινός. Και όμως είναι. Η ένσταση δείχνει

Smythies. Βεβαίως, δεν αρνούμαι ότι μπορούμε να μάθουμε μια γλώσσα των κατ'αίσθηση δεδομένων με την έννοια ότι μπορούμε να μάθουμε να αναφέρουμε την εμπειρία μας. Ούτε ο Place θα το αρνείτο αυτό.

μόνο ότι οι λέξεις «εμπειρία» και «εγκεφαλική διεργασία» δεν έχουν το ίδιο νόημα. Δεν δείχνει ότι μια εμπειρία όντως δεν είναι εγκεφαλική διεργασία.

Η ένσταση αυτή εν πολλοίς ίσως είναι η ίδια με αυτήν που μπορεί να συνοψιστεί με το σύνθημα: «Ό,τι δεν μπορεί να συντίθεται από τίποτε δεν μπορεί να συντίθεται από οτιδήποτε».23 Το επιχείρημα είναι το ακόλουθο: σύμφωνα με τη θέση περί εγκεφαλικών διεργασιών, η ταύτιση των εγκεφαλικών διεργασιών και της εμπειρίας είναι κατά συμβεβηκός. Άρα είναι λογικώς δυνατόν να μην υπάρχει εγκεφαλική διεργασία, ούτε διεργασία οιονδήποτε άλλου είδους (καρδιακή, νεφρική ή ηπατική). Θα μπορεί να υπάρχει εμπειρία χωρίς όμως «αντίστοιχη» φυσιολογική διεργασία με την οποίαν θα μπορούσαμε να την ταυτίσουμε εμπειρικά.

Υποψιάζομαι ότι ο ενιστάμενος νοεί την εμπειρία ως μια φασματική οντότητα. Άρα, τελικώς, συντίθεται από κάτι, όχι από τίποτε. Κατά την άποψη του, συντίθεται από ένα φασματικό συστατικό, ενώ κατά τη δική μου συντίθεται από εγκεφαλικό συστατικό. Ίσως τότε μια ανταπάντηση θα είναι24 ότι η εμπειρία είναι απλή και όχι σύνθετη, και άρα, τελικώς, δεν συντίθεται από τίποτε. Αυτό όμως μοιάζει με λεκτική «εξυπνάδα», γιατί αν παίρναμε στα σοβαρά την παρατήρηση πως «Ό,τι δεν μπορεί να συντίθεται από τίποτε δεν μπορεί να συντίθεται από οτιδήποτε», θα μπορούσαμε να την μετατρέψουμε σε επιχείρημα a priori ενάντια στον Δημόκριτο και στην ατομική θεωρία και υπέρ του Καρτέσιου και της επ'άπειρον διαιρετότητας. Και μοιάζει παράξενο ένα ζήτημα σαν κι αυτό να μπορεί να κριθεί a priori. Πρέπει επομένως να εκλάβουμε τη λέξη «συντίθεται» με μια πολύ ασθενή σημασία, που θα μας επέτρεπε να πούμε ότι ακόμη και ένα αδιαίρετο άτομο συντίθεται από κάτι (εν προκειμένου, από τον εαυτό του). Ο διστής δεν μπορεί στην πραγματικότητα να πει ότι μια εμπειρία δεν μπορεί να συντίθεται από τίποτε. Γιατί δέχεται ότι η εμπειρία είναι κάτι εκτός και υπεράνω των υλικών διεργασιών, δηλαδή ότι είναι από ένα είδος φασματικό συστατικό. (Η ίσως από κύματα σε ένα υποκείμενο φασματικό συστατικό.) Λέω ότι η υπόθεση του διστή είναι απολύτως κατανοητή. Λέω όμως ότι οι εμπειρίες δεν πρέπει να ταυτίζονται με κάποιο φασματικό συστατικό αλλά με εγκεφαλικό συστατικό. Πρόκειται για μια άλλη, κατ'εμέ έλλογη, υπόθεση. Το επιχείρημα που εξέτασα εδώ δεν μπορεί να την ανατρέψει a priori.

Ένσταση 8.

Βλ. Wittgenstein, *Φιλ. Έρ.*, τμ. 293: η ένσταση σχετικά με το «σκαθάρι στο κουτί». Πώς θα μπορούσαν οι περιγραφές της εμπειρίας, αν πρόκειται για γνήσιες αναφορές, να αποκτήσουν έρεισμα στη γλώσσα; Γιατί κάθε γλωσσικός κανόνας πρέπει να έχει δημόσια κριτήρια όσον αφορά την ορθή εφαρμογή του.

Απάντηση

Η αλλαγή από την περιγραφή του πώς είναι τα πράγματα στην περιγραφή του πώς αισθανόμαστε συνίσταται ακριβώς στην αλλαγή από την κατάσταση όπου χωρίς αναστολές λέμε «αυτό είναι έτσι» στην κατάσταση όπου λέμε «αυτό μοιάζει έτσι». Δηλαδή, όπου ο απλοϊκός άνθρωπος μπορεί να έχει τον πειρασμό να πει «Υπάρχει μια φωτεινή κηλίδα στον τοίχο, η οποία κινείται όποτε κινώ τα μάτια μου» ή «Μια καρφίτσα καρφώνεται στο σώμα μου», εμείς έχουμε να μάθει να αντιστεκόμαστε στον πειρασμό και αντ'αυτού λέμε «Μοιάζει σαν να υπάρχει μια φωτεινή κηλίδα στην ταπετσαρία» ή «Αισθάνομαι σαν κάποιος να μπήγει στο σώμα μου μια καρφίτσα». Ο ενδοσκοπικός απολογισμός μάς πληροφορεί για τη συνειδησιακή κατάσταση του ατόμου, με τον ίδιο τρόπο που μας πληροφορούν δηλώσεις όπως «Βλέπω μια φωτεινή κηλίδα» ή «Αισθάνομαι μια καρφίτσα να καρφώνεται στο σώμα μου». Ο ενδοσκοπικός απολογισμός διαφέρει από την αντίστοιχη αντιληπτική δήλωση στο βαθμό που αποσύρει οιονδήποτε ισχυρισμό σχετικά με το τι όντως συμβαίνει στον εξωτερικό κόσμο. Από τη

23 Την ένσταση αυτήν την οφείλω στον Δρ. C.B. Martin. Απ'ό,τι καταλαβαίνω δεν την υποστηρίζει πια, τουλάχιστον όχι με την παρούσα μορφή.

24 Την απάντηση αυτή δεν μου την έδωσε ο Martin αλλά ένας φοιτητής του.

σκοπία του ψυχολόγου, η αλλαγή από το λόγο για το περιβάλλον, στο λόγο για την κατ'αίσθηση αντίληψη του εκάστοτε απόμου είναι απλώς θέμα άρσης της αναστολής από ορισμένες αντιδράσεις. Πρόκειται για αντιδράσεις που κανονικά καταστέλλει κανείς επειδή έχει μάθει ότι στις επικρατούσες συνθήκες είναι απίθανο να παρέχουν καλές ενδείξεις όσον αφορά την κατάσταση του περιβάλλοντος.²⁵ Λέγοντας ότι κάτι μου φαίνεται πράσινο απλώς λέω ότι η εμπειρία μου είναι όπως η εμπειρία που έχω όταν βλέπω κάτι όντως πράσινο. Στην απάντησή μου στην Ένσταση 3 επισήμανα πόσο πολύ ανοιχτές ή γενικές είναι οι δηλώσεις όσες αναφέρουν εμπειρίες. Αυτό εξηγεί γιατί δεν υπάρχει γλώσσα των ιδιωτικών ποιοτήτων. (Ακριβώς όπως η λέξη «κάποιος», αντίθετα από τη λέξη «ο γιατρός», είναι μια άχρωμη λέξη.)²⁶

Αν τεθεί το ερώτημα ποιά είναι η διαφορά ανάμεσα σε όσες εγκεφαλικές διεργασίες είναι, κατά την άποψή μου, εμπειρίες και σε όσες δεν είναι, μπορώ να απαντήσω μόνο ότι επί του παρόντος αυτό δεν το γνωρίζουμε. Έχω νιώσει τον πειρασμό να εικάσω ότι ενδέχεται να πρόκειται εν μέρει για τη διαφορά ανάμεσα στην κατ'αίσθηση αντίληψη και στην πρόσληψη (κατά την ορολογία του D.M. MacKay) και ότι ο τύπος εγκεφαλικής διεργασίας που είναι εμπειρία ενδεχομένως να μπορούσε να ταυτιστεί με ο,τι ο MacKay ονομάζει ενεργή «απόκριση αντιστοίχισης».²⁷ Ωστόσο, αυτή δεν μπορεί να είναι ολόκληρη η ιστορία, αφού μπορώ ενίοτε να αντιληφθώ κάτι ασύνειδα, όπως όταν βγάζω το μαντλήλι μου από το συρτάρι χωρίς να έχω επίγνωση ότι εκτελώ αυτήν την πράξη. Κατ'ελάχιστον όμως, μπορούμε να ταξινομήσουμε τις εγκεφαλικές διεργασίες όσες είναι εμπειρίες ως εκείνες τις εγκεφαλικές διεργασίες που είναι, ή θα μπορούσε να είναι, αιτιακές συνθήκες για τις εκδηλώσεις λεκτικής συμπεριφοράς που ονομάζουμε αναφορές της άμεσης εμπειρίας.

Εξέτασα μερικές ενστάσεις κατά της θέσης περί εγκεφαλικών διεργασιών. Θέλω τώρα να τελειώσω με μερικές επισημάνσεις αναφορικά με τη λογική υπόσταση της θέσης αυτής καθαυτήν. Ο U.T. Place μοιάζει να θεωρεί ότι είναι μια καθαρά επιστημονική υπόθεση.²⁸ Στην περίπτωση αυτήν, έχει εν μέρει δίκιο και εν μέρει άδικο. Αν το ζήτημα είναι η αντιπαράθεση, ας πούμε, ανάμεσα σε μια θέση περί εγκεφαλικών διεργασιών και σε μια θέση περί καρδιάς ή περί ήπατος ή περί νεφρών, τότε πρόκειται για αμιγώς εμπειρικό ζήτημα και η ετυμηγορία είναι συντριπτικά υπέρ του εγκεφάλου. Οι «σωστές» διεργασίες δεν συντελούνται στην καρδιά, στο ήπαρ ή στους νεφρούς, ούτε τα όργανα αυτά έχουν το «σωστό» είδος δομικής πολυπλοκότητας. Από την άλλη, αν η κρίση αφορά αφενός μια θέση περί εγκεφάλου-ή-ήπατος-ή-νεφρών (δηλαδή μια μορφή υλισμού), αφετέρου την επιφανομενοκρατική θέση, τότε το ζήτημα δεν είναι εμπειρικό. Γιατί δεν είναι δυνατόν να επινοηθεί πείραμα ικανό να κρίνει τη διένεξη υλισμού-επιφανομενοκρατίας. Το τελευταίο αυτό ζήτημα δεν μοιάζει με ο,τι θα ονομάζαμε «μέσο, αμιγώς εμπειρικό ζήτημα» στην επιστήμη, αλλά μοιάζει με τη διαφωνία ανάμεσα στον Philip Gosse,²⁹ άγγλο φυσιοδίφη του δέκατου ένατου αιώνα, και στους ορθόδοξους γεωλόγους και παλαιοντολόγους της εποχής. Κατά τον Gosse, η γη δημιουργήθηκε περίπου το 4000 π.Χ. ακριβώς όπως περιγράφεται στη Γένεση, με παραμορφωμένα στρώματα πετρωμάτων, «τεκμήρια» διάβρωσης, κλπ., και κάθε είδους απολιθώματα, όλα στα ενδεδειγμένα στρώματα, ακριβώς σαν να ήταν αληθής η συνήθης εξελικτική ιστορία. Σαφώς, μια τέτοια θεωρία είναι, κατά μίαν έννοια, αδύνατον να

²⁵ Αυτήν την ιδέα μου την επισήμανε ο Place σε επιστολή του.

²⁶ Η ένσταση αναφορικά με το «σκαθάρι στο κουτί», αν είναι ορθή, συνιστά ένσταση προς κάθε άποψη, και ιδιαιτέρως την καρτεσιανή, ότι οι ενδοσκοπικές αναφορές είναι γνήσιες αναφορές. Ως εκ τούτου δεν συνιστά ένσταση προς μίαν ασθενέστερη θέση που προσπαθώς να υποστηρίξω, εν προκειμένω ότι αν οι ενδοσκοπικές αναφορές «εμπειριών» είναι γνήσιες αναφορές, τότε τα αναφερόμενα πράγματα είναι στην πραγματικότητα εγκεφαλικές διεργασίες.

²⁷ Βλ. το άρθρο του 'Towards an Information-Flow Model of Human Behaviour' *British Journal of Psychology*, XLVII (1956), 30-43.

²⁸ U.T. Place, *Η συνείδηση ...*

²⁹ Βλ. τη γλαφυρή παρουσίαση του βιβλίου του Gosse, *Omphalos*, στο έργο του Martin Gardner, *Fads and Fallacies in the Name of Science*, 2η εκδ. (N.Y. 1957), 124-7.

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

διαμευστεί, αφού κανενός είδους τεκμήριο δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί ως μαρτυρία εναντίον της. Ας αγνοήσουμε το θεολογικό πλαίσιο της υπόθεσης του Philip Gosse, αποκλείοντας έτσι θεολογικού είδους ενστάσεις, όπως ότι «θα ήταν πολύ παράξενος ένας Θεός που θα πάσχιζε τόσο πολύ να μας εξαπατήσει». Ας υποθέσουμε πως γίνεται δεκτό ότι το σύμπαν άρχισε να υπάρχει μόλις το 4004 π.Χ. και ότι οι αρχικές συνθήκες ήταν παντού όπως το 4004 π.Χ., και ότι ειδικότερα ο πλανήτης μας άρχισε να υπάρχει με ιζήματα στους ποταμούς, διαβρωμένους κρημνούς, απολιθώματα στα πετρώματα, κ.ο.κ. Παρότι η υπόθεση αυτή δεν έρχεται σε αντίφαση με κανένα από όλα τα δυνατά τεκμήρια, κανείς επιστήμων δεν θα την δεχόταν ποτέ ως σοβαρή υπόθεση. Η εν λόγω υπόθεση παραβιάζει τις αρχές της φειδούς και της απλότητας. Θα υπήρχαν πάρα πολλά ακατέργαστα και ανεξήγητα γεγονότα. Γιατί τα οστά των πετροδακτύλων είναι ακριβώς έτσι όπως είναι; Θα ήταν πλέον αδύνατη οιαδήποτε εξήγηση με αναφορά στην εξέλιξη των πετροδακτύλων από προγενέστερες ζωικές μορφές. Θα είχαμε εκατομμύρια γεγονότα για τον κόσμο όπως ήταν το 4004 π.Χ. που πρέπει απλώς να γίνουν δεκτά.

Η διαφωνία ανάμεσα στη θεωρία περί εγκεφαλικών διεργασιών και στην επιφαινομενοκρατία μοιάζει να είναι του ως άνω είδους. (Αν θεωρηθεί ανέφικτη μια συμπεριφοριστική αναγωγή των ενδοσκοπικών αναφορών.) Αν συμφωνήσουμε ότι δεν υπάρχουν πειστικά φιλοσοφικά επιχειρήματα που να μας αναγκάζουν να δεχτούμε τον δυϊσμό, και αν η θεωρία περί εγκεφαλικών διεργασιών και ο δυϊσμός είναι εξίσου συνεπείς με τα γεγονότα, τότε οι αρχές της φειδούς και της απλότητας μου φαίνεται να κρίνουν το ζήτημα σαφέστατα υπέρ της θεωρίας περί εγκεφαλικών διεργασιών. Όπως επεσήμανα πρωτότερα, ο δυϊσμός συνεπάγεται πλήθος από παράξενους μη αναγώγιμους ψυχοφυσικούς νόμους (απ'όπου κρέμονται τα «νομολογικά κρεμαστάρια»). Οι νόμοι αυτοί απλώς πρέπει να γίνουν δεκτοί «επί λόγω τιμής», και θέτουν την ευπιστία μας σε τόσο μεγάλη δοκιμασία όσο και τα μη αναγώγιμα γεγονότα αναφορικά με την παλαιοντολογία της γης όπως τα παρουσίαζε η θεωρία του Philip Gosse.

U.T. Place: Ο υλισμός ως επιστημονική υπόθεση
(Materialism as a scientific hypothesis)
The Philosophical Review, LXIX (1960)

Ο J.J.C. Smart³⁰, εξετάζοντας το λογικό καθεστώς της θέσης ότι τα αισθήματα είναι εγκεφαλικές διεργασίες, ισχυρίζεται ότι είχα εν μέρει δίκιο και εν μέρει άδικο όταν υποστήριξα ότι η θέση μπορεί και πρέπει να ερμηνευτεί ως γνήσια επιστημονική υπόθεση.³¹ Όπως υποστηρίζει, αν αντιπαράθεται η θέση περί εγκεφαλικών διεργασιών στη θέση περί καρδιάς ή ήπατος ή νεφρών, το ζήτημα είναι εμπειρικό και μπορεί να κριθεί δια της πειραματικής οδού. Εφόσον όμως αντιπαράθεται αφενός ο υλισμός, αφετέρου η επιφαινομενοκρατική θεωρία, ή η θεωρία της ψυχο-φυσικής παραλληλίας ή η θεωρία της αλληλεπίδρασης κ.λ.π., το ζήτημα δεν είναι εμπειρικό. Θα υποστηρίξω ότι ο Smart έχει εν μέρει δίκιο και εν μέρει άδικο, όταν δέχεται ότι η αντιπαράθεση ανάμεσα στο είδος υλισμού που και οι δυο θέλουμε να υπερασπίσουμε και στις αντίπαλες θεωρίες της επιφαινομενοκρατίας, της ψυχοφυσικής παραλληλίας, της αλληλεπίδρασης, κλπ., δεν είναι εμπειρικό ζήτημα.

Στο σχετικό άρθρο³² εξέθεσα επιχειρήματα υπέρ του ότι υπάρχουν μερικοί λογικοί όροι που πρέπει να πληρούνται ώστε να μπορούμε να λέμε ότι μια διεργασία ή ένα συμβάν παρατηρούμενα με έναν τρόπο είναι η ίδια διεργασία ή το ίδιο συμβάν όπως εμφανίζονται (ή συνάγονται) βάσει ενός άλλου συνόλου παρατηρήσεων που διεξάγονται με πολύ διαφορετικούς όρους.³³ Στο εν λόγω άρθρο πρότεινα μόνο το εξής λογικό κριτήριο: η διεργασία ή το συμβάν που παρατηρούνται στο δεύτερο σύνολο παρατηρήσεων (ή συνάγονται από αυτό) θα πρέπει να παρέχουν εξήγηση, όχι της διεργασίας ή του συμβάντος που παρατηρούνται στο πρώτο σύνολο παρατηρήσεων, αλλά αυτού τούτου του γεγονότος ότι γίνονται τέτοιου είδους παρατηρήσεις. Προς διευκρίνιση της ιδέας αυτής συνέκρινα την περίπτωση όπου οι κινήσεις του ήλιου και της σελήνης παρατηρούμενες αστρονομικά χρησιμοποιούνται για να εξηγηθούν οι παλιρροϊκές κινήσεις παρατηρούμενες γεωφυσικά, με την περίπτωση όπου κινήσεις ερμηνευόμενες με αναφορά στην κίνηση ηλεκτρικών φορτίων χρησιμοποιούνται για να εξηγηθεί, όχι ένα χωριστό συμβάν ονομαζόμενο «κεραυνός», αλλά το γεγονός ότι βλέπουμε και ακούμε εκείνο το είδος πραγμάτων που βλέπουμε και ακούμε μια νύχτα με καταιγίδα.³⁴ Θέλω τώρα να προσθέσω σ' αυτό

30 Smart, 'Αισθήματα ...' αναφέρομαι στις επισημάνσεις του στη σ. . Θα πρέπει να πω ότι κατ' ουσίαν συμφωνώ με το υπόλοιπο άρθρο του.

31 Place, 'Η συνείδηση ...'

32 ό.π., σ.

33 Το πρόβλημα αυτό εξετάζεται με γενικότερους όρους σε δύο άρθρα του Feigl. Στο τιτλοφορούμενο 'The Mind-Body Problem', *Révue Internationale de Philosophie*, IV (1950)· αναδημοσιεύτηκε στο H. Feigl και M. Brodbeck (επ.), *Readings in the Philosophy of Science* (N.Y. 1953), 612-26, όπου το σχετικό χωρίο βρίσκεται στις σσ. 621-3. Βλ. επίσης Feigl, 'The "Mental" and the "Physical"', *Minnesot Studies in the Philosophy of Science*, II, 370-497.

34 Ο Feigl, ό.π. (*Readings...*, σ. 623), δίνει ένα άλλο παράδειγμα, τη θερμοκρασία και τη μοριακή κίνηση, που αναδεικνύει την ίδια ιδέα, αν και η ερμηνεία που δίνει ο Feigl διαφέρει από τη δική μου. Ο Feigl διακρίνει την ταύτιση πραγμάτων που παρατηρούνται υπό διαφορετικούς όρους, όπως στην περίπτωση του ίδιου βουνού που παρατηρείται από διαφορετικούς παρατηρητές ευρισκόμενους σε διαφορετικές θέσεις, και την ταύτιση εννοιών, όπως στην περίπτωση των αριθμών 2⁶ και 64 (σ. 622). Η ταύτιση πραγμάτων εδραιώνεται εμπειρικά, ενώ η ταύτιση εννοιών εδραιώνεται είτε με λογική παραγωγή, όπως στην περίπτωση των αριθμών 2⁶ και 64, είτε εμπειρικά, όπως στην περίπτωση της θερμοκρασίας και της μοριακής κίνησης, με την εμπειρική επαλήθευση μιας επιστημονικής θεωρίας εντός της οποίας είναι δυνατόν να οριστεί η μία έννοια με αναφορά στην άλλη. Προτιμώ να θεωρώ τη

το μάλλον προφανές κριτήριο ότι τα δύο σύνολα παρατηρήσεων πρέπει να αναφέρονται στο ίδιο χωρικό και χρονικό σημείο, αφήνοντας όμως περιθώρια, όπως, λ.χ., το χρονικό διάστημα που απαιτείται για τη διάδοση του φωτός και του ήχου, παραμορφώσεις στο εκάστοτε μέσον διάδοσης, την προσωπική εξίσωση του παρατηρητή, και διαφορές στην ακρίβεια με την οποία προσδιορίζεται η θέση των δύο συνόλων παρατηρήσεων.

Για τους σκοπούς του παρόντος επιχειρήματος δεν έχει σημασία κατά πόσον είναι ορθός ή όχι αυτός ο απολογισμός των λογικών κριτηρίων που χρησιμοποιούνται για να εδραιωθεί η ταύτιση συμβάντων περιγραφόμενων με αναφορά σε δύο διαφορετικές διαδικασίες παρατήρησης. Το σημαντικό εν προκειμένω είναι ότι πρέπει να υπάρχουν λογικά κριτήρια τα οποία χρησιμοποιούνται για να κριθεί αν δύο σύνολα συσχετισμένων παρατηρήσεων αναφέρονται στο ίδιο συμβάν ή σε δύο χωριστά αλλά αιτιακά συνδεδεμένα μεταξύ τους συμβάντα. Το πρόβλημα του να αποφασίσουμε ποια είναι αυτά τα κριτήρια είναι λογικό πρόβλημα που δεν μπορεί να κριθεί με πείραμα, με τη συνήθη σημασία του όρου. Και αφού δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι τα κριτήρια πληρούνται στην περίπτωση των αισθημάτων και των εγκεφαλικών διεργασιών, εκτός αν γνωρίζουμε ποια είναι τα κριτήρια, το ζήτημα είναι κατά τούτο φιλοσοφικό. Επιπλέον, ακόμη και αν συμφωνούμε για τη φύση αυτών των λογικών κριτηρίων, ο φιλόσοφος εξακολουθεί να έχει την ευχέρεια να θέτει εν αμφιβόλω τη λογική ορθότητα όσον αφορά την εφαρμογή τους στην περίπτωση των αισθημάτων και των εγκεφαλικών διεργασιών.

Ωστόσο, για χάρη του επιχειρήματος, ας δεχτούμε ότι αυτά τα φιλοσοφικά ζητήματα έχουν διευθετηθεί και μάλιστα υπέρ της υλιστικής υπόθεσης. Έχουμε τώρα να αντιμετωπίσουμε ένα καθαρά εμπειρικό ζήτημα, το αν υπάρχει πράγματι φυσιολογική διεργασία, στον εγκέφαλο, στην καρδιά, στο ήπαρ, στο νεφρό ή ίσως στο μεγάλο δάχτυλο του ποδιού, που να πληροί τα λογικά κριτήρια όσα απαιτούνται για να εδραιωθεί η ταύτιση με την κατ'αίσθηση διεργασία. Συμβαίνει να γνωρίζουμε ήδη αρκετά ώστε να είμαστε πολύ βέβαιοι ότι, αν υπάρχει τέτοια διεργασία, πρέπει να συντελείται στον εγκέφαλο, και εκεί όμως ακόμη υπάρχουν εκτεταμένες περιοχές που μπορούν ασφαλώς να αποκλειστούν ως ενδεχόμενοι τόποι της συνείδησης —π.χ., περιοχές όπου εγκεφαλικές βλάβες προκαλούν κινητικές διαταραχές χωρίς οιαδήποτε αλλαγή στη συνείδηση, εκτός από την επίγνωση της εκάστοτε κινητικής δυσχέρειας και τις συναισθηματικές αντιδράσεις στα συνοδά προβλήματα. Όμως το εμπειρικό πρόβλημα, αντίθετα απ'ο,τι φαίνεται να νομίζει ο Smart, δεν έγκειται απλώς στο να προσδιοριστεί επακριβώς η ανατομική εντόπιση της οικείας φυσιολογικής διεργασίας. Εξακολουθεί να μένει ανοιχτό το ερώτημα αν υπάρχει, ακόμη και σ'αυτήν τη σχετικώς περιορισμένη περιοχή, μια διεργασία που να πληροί τα λογικά κριτήρια όσα απαιτούνται προκειμένου να εδραιωθεί η ταύτιση με την κατ'αίσθηση διεργασία.³⁵

θερμοκρασία, τον κεραυνό και την αίσθηση-εγκεφαλική διεργασία ως παραδειγματικές περιπτώσεις μιας ειδικής κατηγορίας ταύτισης πραγμάτων όπου βεβαιώνεται η ταύτιση ανάμεσα σε καταστάσεις, διεργασίες ή συμβάντα και στις συστατικές τους μικροδιεργασίες. Υποψιάζομαι όμως ότι η διαφορά ανάμεσα στη θέση του Feigl και στη δική μου επί του προκειμένου δεν είναι τόσο θεμελιώδης όσο φαίνεται εκ πρώτης όψεως.

³⁵ Ασφαλώς δεν μπορούμε να πούμε ότι έχει ανακαλυφθεί διεργασία που να πληροί τα προτεινόμενα εδώ κριτήρια, δηλαδή μια διεργασία της οποίας η κατανόηση μας επιτρέπει να εξηγήσουμε τα ιδιαίτερα γνωρίσματα που έχουν τα αισθήματα, οι νοερές εικόνες και τα όνειρα, όπως τα αναφέρουν τα άτομα στα οποία εμφανίζονται. Μπορούμε βεβαίως να εξηγήσουμε πολλά ιδιαίτερα γνωρίσματα των αισθημάτων με αναφορά στο οργανωμένο σχήμα των ερεθισμάτων που προσπίπτουν στους αισθητήριους υποδοχείς, στην ανατομία και στη φυσιολογία των αισθητηρίων, και στις εγκεφαλικές προβολές των προσαγωγών νευρικών ινών. Όμως, αν έχω δίκιο, αυτό που θέλουμε και επί του παρόντος δεν έχουμε ακόμη είναι να ταυτίσουμε σαφώς μιαν εγκεφαλική διεργασία που «να ενσωματώνει» ένα σχετικά μικρό μέρος του ολικού οργανωμένου σχήματος του ερεθίσματος που προσπίπτει στους αισθητήριους

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

Ακόμη και αν δεχτούμε ότι γνωρίζουμε ποια είναι τα εν λόγω κριτήρια, και αν έχουμε πεισθεί ότι είναι εφαρμόσιμα εν προκειμένω, δεν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι το ζήτημα έχει διευθετηθεί οριστικά, έως ότου αναλυθεί διεργασία που να πληροί τα αναγκαία κριτήρια ή έως ότου είμαστε βέβαιοι ότι γνωρίζουμε αρκετά για τον εγκέφαλο ώστε να είμαστε βέβαιοι ότι δεν υπάρχει τέτοιου είδους διεργασία.

Έως ότου διευθετηθεί αυτό το ζήτημα με περαιτέρω ψυχοφυσιολογική έρευνα, ο υλισμός παραμένει εμπειρική υπόθεση —η υπόθεση ότι υπάρχει, κατά πάσα πιθανότητα στον εγκέφαλο, μια φυσιολογική διεργασία που πληροί τα λογικά κριτήρια όσα απαιτούνται για να εδραιωθεί η ταύτιση της με την κατ'αίσθηση διεργασία. Αν η υπόθεση αυτή επιβεβαιωθεί, εκλείπει η ανάγκη για εναλλακτικές θεωρίες σχεδιασμένες για να εξηγηθεί η σχέση ανάμεσα στο αίσθημα, θεωρούμενο ως διεργασία ανεξάρτητη από τη φυσιολογία, και στη φυσιολογική διεργασία με την οποία συσχετίζεται το αίσθημα. Θεωρίες όπως η επιφαινομενοκρατική θα μπορούσαν τότε να καταστούν αποδεκτές μόνο αν αρνηθούμε να δεχτούμε τα λογικά κριτήρια όσα προτείνονται για να εδραιωθεί η ταύτιση μιας διεργασίας που χαρακτηρίζεται με αναφορά σε δύο τελείως διαφορετικές παρατηρησιακές διεργασίες ή αν αρνηθούμε ότι τα κριτήρια είναι εφαρμόσιμα όταν πρόκειται για εγκεφαλικές διεργασίες και αισθήματα. Αν τα λογικά ζητήματα λυθούν υπέρ του υλισμού, οι θεωρίες αυτές μπορούν να αποκλειστούν για εμπειρικούς λόγους, αντίθετα από τη δημιουργιστική θεωρία του Gosse.³⁶

Στην πράξη, βεβαίως, όσοι ενίστανται κατά τις υλιστικής υπόθεσης είναι πολύ πιθανόν, και μάλιστα θα ήταν το καλύτερο γι'αυτούς, να τοποθετηθούν επί των λογικών ζητημάτων που μνημόνευσα, παρά να δέχονται, από τη μια, τα λογικά κριτήρια όσα, όπως υποστήριξα, εδραιώνουν την ταύτιση μιας φυσιολογικής διεργασίας με μια κατ'αίσθηση διεργασία και, από την άλλη, να στηρίζουν τις ελπίδες τους στο ενδεχόμενο να μην κατορθώσει η επιστημονική έρευνα να ανακαλύψει διεργασία που να πληροί τα εν λόγω κριτήρια. Η πραγματική μάχη θα δοθεί ανάμεσα σ'αυτά τα φιλοσοφικά ζητήματα. Στο βαθμό αυτό, ο Smart έχει δίκιο όταν λέει ότι το ζήτημα ανάμεσα στον υλισμό αφενός, και στις θεωρίες της επιφαινομενοκρατίας, της ψυχοφυσικής παραλληλίας, κλπ., αφετέρου, δεν θα το κρίνει ένα πρόγραμμα πειραματικής έρευνας. Αυτό όμως δεν θίγει τον ισχυρισμό μου ότι ο υλισμός μπορεί και πρέπει να θεωρείται ως γνήσια επιστημονική υπόθεση. Ενδεχομένως τα λογικά κριτήρια για να εδραιωθεί η ταύτιση του αντικειμένου δύο τύπων παρατήρησης δεν είναι λογικώς εφαρμόσιμα όταν πρόκειται για αισθήματα και εγκεφαλικές διεργασίες. Στην περίπτωση αυτή, πολύ απλά σφάλω ισχυριζόμενος ότι ο υλισμός μπορεί να θεωρηθεί ως επιστημονική υπόθεση. Αν όμως τα κριτήρια είναι εφαρμόσιμα, τότε έχω δίκιο. Δεν έχω εν μέρει δίκιο και εν μέρει άδικο.

υποδοχείς ανά πάσα στιγμή, έτσι όπως το επιτυγχάνει η κατ'αίσθηση διεργασία η οποία είναι ικανή να λάβει μορφές καθοριζόμενες από ενδογενείς εγκεφαλικούς παράγοντες, όπως στα όνειρα και στη νοητική εξεικόνιση, και η οποία να έχει στις νοητικές διεργασίες του ατόμου και στην προσαρμογή του στο περιβάλλον το είδος λειτουργίας που φαίνεται να έχουν τα αισθήματα και η νοητική εξεικόνιση.

³⁶ Smart, 'Αισθήματα ...', σ. .

J.T. Stevenson: 'Αισθήματα και εγκεφαλικές διεργασίες':

Απάντηση στον J.J.C. Smart

The Philosophical Review, LXIX (1960)

Ο J.J.C. Smart στο άρθρο του 'Αισθήματα και εγκεφαλικές διεργασίες' αποπειράται να δείξει πως δεν υπάρχουν πειστικά φιλοσοφικά επιχειρήματα κατά της θέσης ότι τα αισθήματα ταυτίζονται με εγκεφαλικές διεργασίες, και πως δεν υπάρχει λόγος να πιστεύουμε ότι υπάρχουν «νομολογικά κρεμαστάρια» και άρα μη αναγώγιμοι ψυχοφυσικοί νόμοι.³⁷ Θα προσπαθήσω να δείξω ότι, αν γίνει δεκτή η θέση του Smart όσον αφορά τις σχέσεις ανάμεσα στα αισθήματα και στις εγκεφαλικές διεργασίες, τότε *υπάρχουν* νομολογικά κρεμαστάρια και νόμοι απ' όπου αυτά κρέμονται. Και, όπως θα δείξω, το γεγονός αυτό έχει μερικές μάλλον απροσδόκητες συνέπειες.

Προτού όμως εκθέσω το επιχειρήμα μου, πρέπει να κάνω δυο διευκρινιστικές επισημάνσεις. Πρώτον, ο Smart δεν ισχυρίζεται ότι ο όρος «αίσθημα» σημαίνει «εγκεφαλική διεργασία» ή ότι μπορεί να μεταφραστεί ως «εγκεφαλική διεργασία», ή ότι οι δύο όροι είναι συνώνυμοι. Επιμένει μάλιστα επ' αυτού και πολλές από τις απαντήσεις του στις συνήθεις φιλοσοφικές ενστάσεις κατά της υπό συζήτηση θέσης εξαρτώνται από αυτήν την παραδοχή.

Η δεύτερη επισημάνση αφορά το πώς ο Smart χρησιμοποιεί τη λέξη «είναι» όταν δηλώνει «Τα αισθήματα *είναι* εγκεφαλικές διεργασίες». Η λέξη «είναι» μπορεί να χρησιμοποιηθεί με τη σημασία της κατηγορήσης, όπως, λ.χ., στην πρόταση «Το τραπέζι *είναι* χρώματος καφέ». Αυτήν την ερμηνεία μπορούμε να την παραμερίσουμε χωρίς βλάβη. Δυσκολίες για την ερμηνεία που θα δώσω ενδέχεται να ανακύψουν από τη χρήση της λέξης «είναι» στο ακόλουθο παραδειγματικό χωρίο:

Η σύγχρονη φυσική επιστήμη λέει ότι ο κεραυνός *είναι* ορισμένο είδος ηλεκτρικής εκκένωσης οφειλόμενη σε ιονισμένα νέφη υδρατμών στην ατμόσφαιρα. Αυτή, πιστεύεται τώρα, *είναι* η αληθής φύση του κεραυνού. ... Υπάρχει μόνον ένα [πράγμα], η λάμψη του κεραυνού που περιγράφεται επιστημονικά ως ηλεκτρική εκκένωση προς τη γη από ένα νέφος ιονισμένων μορίων νερού. ... Λέμε τι *πράγματι είναι* ο κεραυνός, ποια *είναι* η αληθής φύση του, όπως την αποκαλύπτει η επιστήμη: μια ηλεκτρική εκκένωση. (σ. [εδώ] 26· η υπογράμμιση δική μου.)

Είλικρινά δεν είμαι βέβαιος πώς πρέπει να εκλάβω φράσεις όπως «*Η αληθής φύση* του x *είναι* ...» ή «Το x *πράγματι είναι* ...» ούτε είμαι βέβαιος ότι τέτοιου είδους δηλώσεις είναι επιστημονικές. Εν πάση περιπτώσει, η λέξη «είναι» ή χρησιμοποιείται στο ως άνω χωρίο με τη σημασία «ταυτίζεται απολύτως με» ή δεν χρησιμοποιείται μ' αυτήν τη σημασία. Αν χρησιμοποιείται μ' αυτήν την έννοια, τότε μπορούμε να προχωρήσουμε και να εξετάσουμε την ιδέα της απόλυτης ταύτισης. Αν δεν χρησιμοποιείται έτσι, τότε είναι εκτός θέματος, γιατί είναι σχεδόν βέβαιο πως η κύρια θέση του Smart είναι ότι τα αισθήματα *ταυτίζονται απολύτως* με εγκεφαλικές διεργασίες. Ο Smart δηλώνει: «Όταν λέω ότι ένα αίσθημα είναι εγκεφαλική διεργασία ή ότι ο κεραυνός είναι ηλεκτρική εκκένωση, χρησιμοποιώ τη λέξη «είναι» με τη σημασία της απόλυτης ταύτισης» (σ. [εδώ] 25). Τι σημαίνει όμως η φράση «το x ταυτίζεται απολύτως με το y»; Σαφές νόημα δίνει στην έκφραση αυτήν η κατά Λάιμπνιτς [Leibniz] αρχή της ταύτισης των μη διακρισίμων, που συνήθως συμβολίζεται στα εγχειρίδια λογικής με τον τύπο:

$$(x = y) =_{df} (F) (Fx \text{ K } Fy)$$

³⁷ Ο Smart δανείζεται την έκφραση «νομολογικό κρεμαστάρι» από τον Feigl, αλλά τη χρησιμοποιεί έτσι ώστε τα αισθήματα να είναι παραδειγματικά νομολογικά κρεμαστάρια. Οι νόμοι απ' όπου «κρέμονται τα νομολογικά κρεμαστάρια» είναι, όπως χρησιμοποιεί την έκφραση ο Smart, ψυχοφυσικοί νόμοι. Χάριν ευκολίας ακολουθώ την ορολογία του Smart.

Δηλαδή, το x ταυτίζεται απολύτως με το y αν και μόνον αν κάθε ιδιότητα του x είναι ιδιότητα του y , και αντιστρόφως. Όπως πιστεύω, αυτό είναι το μόνο σαφές νόημα που μπορεί να δοθεί στον ισχυρισμό του Smart ότι τα αισθήματα ταυτίζονται απολύτως με εγκεφαλικές διεργασίες.³⁸

Ο Smart ισχυρίζεται ότι ο όρος «αίσθημα» δεν είναι συνώνυμος με τον όρο «εγκεφαλική διεργασία», ωστόσο τα αισθήματα ταυτίζονται απολύτως με εγκεφαλικές διεργασίες. Για να διευκρινίσουμε το θέμα αυτό, ας εξετάσουμε το ακόλουθο παράδειγμα που χρησιμοποιεί ο ίδιος ο Smart.

Συμβαίνει να ισχύει ότι ο Αυγερινός ταυτίζεται απολύτως με τον Αποσπερίτη: είναι ένα και το αυτό πράγμα, εν προκειμένω ο πλανήτης Αφροδίτη. Ωστόσο, ο όρος «Αυγερινός» δεν σημαίνει το ίδιο πράγμα με τον όρο «Αποσπερίτης» —οι δύο όροι δεν είναι συνώνυμοι. Ένας παραδοσιακός και πιο σαφής τρόπος για να λεχθεί το ίδιο πράγμα είναι να πούμε ότι ο όρος «Αυγερινός» δεν έχει την ίδια σημασία, ή την ίδια ένταση ή τις ίδιες *συνδηλώσεις* με τον όρο «Αποσπερίτης». Ο όρος «Αυγερινός» συνδηλώνει διάφορες ιδιότητες, συμπεριλαμβανομένης και εκείνης που μπορεί να εκφραστεί περίπου ως «εμφανίζεται το πρωί», ενώ ο όρος «Αποσπερίτης» συνδηλώνει μεταξύ άλλων την ιδιότητα «εμφανίζεται το βράδυ». Όμως πρέπει να επισημανθεί ότι ο Αυγερινός έχει ακριβώς τις ίδιες ιδιότητες με τον Αποσπερίτη: ο Αυγερινός (δηλαδή η Αφροδίτη) εμφανίζεται όχι μόνο το πρωί αλλά και το βράδυ και ο Αποσπερίτης (η Αφροδίτη πάλι) εμφανίζεται όχι μόνο το βράδυ αλλά και το πρωί. Με το παράδειγμα αυτό θέλω να αναδείξω το εξής γεγονός: αν αληθεύει (α) ότι ο όρος «Αυγερινός» όντως συνδηλώνει την ιδιότητα «εμφανίζεται το πρωί» και (β) ότι ο Αυγερινός όντως ταυτίζεται απολύτως με τον Αποσπερίτη, τότε έπεται ότι ο Αποσπερίτης εμφανίζεται το πρωί. Αν ο Αυγερινός ταυτίζεται απολύτως με τον Αποσπερίτη, αυτό συνεπάγεται ότι ο Αποσπερίτης έχει όλες τις ιδιότητες του Αυγερινού, όπου συμπεριλαμβάνονται και όσες συνιστούν τον ορισμό του όρου «Αυγερινός».

Με γενικούς τώρα όρους διατυπωμένη, η επισήμανση μου είναι η ακόλουθη: αν ο όρος «Α» συνδηλώνει τις ιδιότητες R, S, T και ο όρος «B» δεν συνδηλώνει τις ιδιότητες R, S, T, αλλά τις ιδιότητες, λ.χ., X, Y, Z, τότε ο όρος «Α» δεν είναι συνώνυμος του όρου «B». Αν τώρα ο όρος «Α» δεν είναι συνώνυμος του όρου «B», και αν, εντούτοις, το A ταυτίζεται απολύτως με το B, τότε το A και το B έχουν ακριβώς τις ίδιες ιδιότητες, μεταξύ των οποίων και τις ιδιότητες R, S, T, X, Y, και Z που συνιστούν τους οικείους ορισμούς των δύο όρων. Επιπλέον, αν κάθε A ταυτίζεται απολύτως με κάποιο B, λ.χ., με το B', το B'', ..., τότε αν υπάρχουν τα B', B'', ..., υπάρχουν και τα A.

Ας στραφούμε τώρα στη θέση του Smart. Ο Smart βεβαιώνει τρεις τουλάχιστον προτάσεις: (1) ο όρος «αίσθημα» δεν είναι συνώνυμος με τον όρο «εγκεφαλική διεργασία» ή με οιαδήποτε άλλη λέξη από το λεξιλόγιο που προτιμούν οι υλιστές· (2) τα αισθήματα ταυτίζονται απολύτως με εγκεφαλικές διεργασίες· (3) υπάρχουν εγκεφαλικές διεργασίες που ταυτίζονται με αισθήματα.

Στο φως όλων αυτών θα πρέπει να είναι σαφές ότι από τις προτάσεις (1), (2) και (3), έπεται (α) ότι υπάρχουν αισθήματα, και (β) ότι οι ιδιότητες όσες συνδηλώνει ο όρος «εγκεφαλική διεργασία» και όσες συνδηλώνει ο όρος «αίσθημα» είναι ιδιότητες ενός και του αυτού πράγματος, εν προκειμένω του πράγματος στο οποίο αναφέρονται οι όροι «αίσθημα» και «εγκεφαλική διεργασία». Επομένως, *δεν έχουμε απαλλαγή από τα κρεμαστάρια*. Γιατί τα αισθήματα ήταν νομολογικά κρεμαστάρια δυνάμει ορισμένων ιδιοτήτων που είχαν, και *κατά κανένα τρόπο* δεν έχουμε εξαλείψει τις ιδιότητες αυτές. Πράγματι, επιμένοντας (1) ότι ο όρος «αίσθημα» δεν είναι συνώνυμος του όρου «εγκεφαλική διεργασία», (2) ότι τα αισθήματα ταυτίζονται απολύτως με εγκεφαλικές διεργασίες, και (3) ότι υπάρχουν εγκεφαλικές διεργασίες που ταυτίζονται με αισθήματα, έχουμε διασφαλίσει ότι υπάρχουν τόσα κρεμαστάρια όσα υπήρχαν και πριν να δεχτούμε την απόλυτη ταύτιση αισθημάτων και εγκεφαλικών διεργασιών. Μάλιστα, βάσει της θέσης του Smart, αποδεικνύεται ότι οι εγκεφαλικές διεργασίες είναι κρεμαστάρια, γιατί τώρα οι εγκεφαλικές διεργασίες έχουν όλες τις ιδιότητες όσες

³⁸ Την ερμηνεία μου την τεκμηριώνουν πολλά σημεία του άρθρου του Smart, βλ. ιδίως [εδώ] στις σσ. 25, 26, 28.

έκαναν κρεμαστάρια τα αισθήματα. Επιπλέον, εξακολουθούμε να έχουμε νόμους που ως προς όλα τα ουσιώδη γνωρίσματα είναι ακριβώς όπως οι ψυχοφυσικοί νόμοι, όπως δείχνει το ακόλουθο επιχείρημα.

Ας διακρίνουμε δύο είδη ιδιοτήτων, τις ιδιότητες M και τις ιδιότητες P. M είναι όλες και μόνον οι ιδιότητες όσες οι υλιστές δέχονται στο φυσικοκρατικό εννοιολογικό σχήμα τους. Ανάμεσα στις ιδιότητες M θα είναι και όσες συνιστούν τον ορισμό του όρου «εγκεφαλική διεργασία». Ιδιότητες P είναι όσες ιδιότητες συνιστούν τον ορισμό του όρου «αίσθημα» και μας εμποδίζουν να ορίσουμε τον όρο «αίσθημα» με αναφορά στις ιδιότητες M.

Βάσει τώρα της θέσης του Smart, οι ιδιότητες M δεν είναι δυνατόν να αναχθούν σε ιδιότητες M· δηλαδή οι λέξεις που εκφράζουν τις υποτιθέμενες ιδιότητες P δεν είναι δυνατόν να οριστούν με αναφορά στις ιδιότητες M.³⁹ Γιατί αν οι λέξεις που εκφράζουν τις ιδιότητες P είναι δυνατόν να οριστούν χωρίς υπόλοιπο με αναφορά στις ιδιότητες M, τότε ο όρος «αίσθημα» είναι δυνατόν να οριστεί με αναφορά στις ιδιότητες M, επειδή μόνον αυτές οι επίμαχες ιδιότητες P μάς εμποδίζουν να ορίσουμε τον όρο «αίσθημα» με αναφορά στις ιδιότητες M. Όμως, αν ο όρος «αίσθημα» είναι δυνατόν να οριστεί με αναφορά στις ιδιότητες M, τότε ο όρος «αίσθημα» είναι συνώνυμος με μια ή περισσότερες λέξεις από το λεξιλόγιο που προκρίνουν οι υλιστές. Επομένως, οι ιδιότητες P είναι δυνατόν να σχετιστούν με ιδιότητες M με τρόπο που δεν θα είναι αυτός της λογικής· δηλαδή οιαδήποτε σύνδεση ανάμεσα τους θα είναι συνθετική.

Συνέπεια λοιπόν της θεωρίας του Smart είναι ότι, αντί για τους συνήθεις ψυχοφυσικούς νόμους όσους δηλώνουν ότι ορισμένο αίσθημα εμφανίζεται αν και μόνον αν εμφανιστεί ορισμένη εγκεφαλική διεργασία, πρέπει τώρα να λέμε ότι μια εγκεφαλική διεργασία έχει τις ιδιότητες P αν και μόνον αν έχει ορισμένες ιδιότητες M. Εξακουθεί όμως να είναι ένα συμπτωματικό εμπειρικό γεγονός, που πρέπει να ανακαλυφθεί με κάποιου είδους εμπειρική έρευνα, ότι όποτε μια εγκεφαλική διεργασία έχει ορισμένη σύμπλεξη ιδιοτήτων M έχει και ορισμένες ιδιότητες P. Και η δήλωση αυτής της σχέσης είναι δήλωση μιας γενίκευσης που, ως προς όλα τα ουσιώδη γνωρίσματα, είναι ακριβώς όπως ο ψυχοφυσικός νόμος που συνδέει τα αισθήματα με εγκεφαλικές διεργασίες. Η μόνη διαφορά είναι ότι έχουμε να πραγματευθούμε ορισμένες ιδιότητες των αισθημάτων αντί τα αισθήματα αυτά καθαυτά.

Επιπλέον, θα εξακολουθούμε πιθανώς να έχουμε τους συνήθεις ψυχοφυσικούς νόμους, γιατί όπως φαίνεται δεν είναι αισθήματα όλες οι εγκεφαλικές διεργασίες. Πρέπει, άρα, να υπάρχει ένας νόμος σχετικά με το ποιες εγκεφαλικές διεργασίες είναι αισθήματα. Ο νόμος αυτός θα δήλωνε: «Όποτε εμφανίζεται η τάδε εγκεφαλική διεργασία, υπάρχει αίσθημα». Ένας τέτοιος νόμος δεν μοιάζει πάρα πολύ με τους συνήθεις ψυχοφυσικούς νόμους;

Θα μπορούσε κανείς να αποφύγει τα συμπεράσματα μου με δύο τρόπους. Πρώτον, μπορούμε να δεχτούμε την πρόταση (4) «Δεν υπάρχουν ιδιότητες P». Αυτό όμως δεν είναι λυσιτελές, αφού οι προτάσεις (4) και (2) και ο ορισμός του όρου «ιδιότητα P» συνεπάγονται την αντιφατική της πρότασης (3). Το σχετικά επιχείρημα είναι το ακόλουθο. Αν δεν υπάρχουν ιδιότητες P, δεν υπάρχουν αισθήματα. Γιατί ο όρος «ιδιότητα P» είναι ένας τρόπος αναφοράς στις ιδιότητες όσες ορίζουν τον όρο «αίσθημα» και μας εμποδίζουν να ορίσουμε τον όρο αυτόν με αναφορά στις ιδιότητες M· και αν αυτές οι ιδιότητες δεν υπάρχουν, τότε έπεται ότι δεν υπάρχουν αισθήματα. Αν δεν υπάρχουν αισθήματα, τότε δεν υπάρχουν εγκεφαλικές διεργασίες που να ταυτίζονται με αισθήματα. Γιατί, σύμφωνα με την πρόταση (2), τα αισθήματα ταυτίζονται απολύτως με ορισμένες εγκεφαλικές διεργασίες· έπεται, άρα, ότι αν τα μεν δεν υπάρχουν, τότε δεν υπάρχουν και οι δε. Επομένως, το να απαλλαγούμε από τις ιδιότητες P αρνούμενοι ότι υπάρχουν απαιτεί να παραιτηθούμε από τη θέση ότι τα αισθήματα ταυτίζονται απολύτως με εγκεφαλικές διεργασίες ή να παραδεχτούμε ότι δεν υπάρχουν οι εγκεφαλικές διεργασίες

³⁹ Απαντώντας σε ένσταση που του απηύθυνε ο καθηγητής Max Black, ο Smart αποπειράται να ορίσει τις λέξεις που εκφράζουν χρώματα με φυσικοκρατικούς όρους. Δεν χρειάζεται να υπεισέλθουμε εδώ σε λεπτομέρειες, γιατί το επιχείρημα μου δείχνει ποιο είναι το ελάττωμα κάθε τέτοιας απόπειρας του Smart.

όσες ταυτίζονται με αισθήματα. Η αποδοχή του πρώτου εναλλάγματος ισοδυναμεί με καταστροφή της θέσης του Smart, και η αποδοχή του δεύτερου την καθιστά άνευ αντικειμένου. Επομένως, δεν είναι λύση η άρνηση του ότι υπάρχουν ιδιότητες P.

Δεύτερον, θα μπορούσαμε να εξαφανίσουμε ταχυδακτυλουργικά τις ιδιότητες P λέγοντας ότι (5) «Όλες οι ιδιότητες P ταυτίζονται απολύτως με ορισμένες ιδιότητες M, παρότι οι λέξεις όσες εκφράζουν τις ιδιότητες P δεν είναι δυνατόν να οριστούν με αναφορά στις ιδιότητες M». Δεν είμαι βέβαιος αν μια τέτοια υπόθεση είναι καν κατανοητή. Αν όμως είναι, η εκ νέου εφαρμογή του κύριου επιχειρήματος μου δείχνει ότι εν τέλει εξακολουθούν να υπάρχουν ιδιότητες P και ότι αυτές διατηρούν όλες τις ιδιότητες τους. Οπότε τα κρεμαστάρια θα είναι οι ιδιότητες των ιδιοτήτων P. Η ίδια επιχειρηματολογία μπορεί να επεκταθεί όσο έχει νόημα να κάνουμε λόγο για ιδιότητες ιδιοτήτων ιδιοτήτων, κ.ο.κ. Σε όποιο σημείο δεν έχει πια νόημα να μιλάμε για ιδιότητες ιδιοτήτων ιδιοτήτων, η πρόταση (5) δεν μπορεί να διατυπωθεί πλήρως. Γιατί, εξ υποθέσεως, δεν υπάρχουν ιδιότητες P_{n+1} που να μας εμποδίζουν να ορίσουμε τις λέξεις όσες εκφράζουν τις ιδιότητες P_n με αναφορά στις ιδιότητες M_n . Έτσι, η πρόταση (5) θα αντιστοιχεί στη δήλωση ότι οι ιδιότητες P ανάγονται στις ιδιότητες M. Και έχω ήδη απαντήσει στην υπόθεση αυτήν.

Στο άρθρο του, ο Smart ισχυρίζεται ότι:

Αν συμφωνήσουμε ότι δεν υπάρχουν πειστικά φιλοσοφικά επιχειρήματα που να μας αναγκάζουν να δεχτούμε τον δυϊσμό, και αν η θεωρία περί εγκεφαλικών διεργασιών και ο δυϊσμός είναι εξίσου συνεπείς με τα γεγονότα, τότε οι αρχές της φειδωλής και της απλότητας μου φαίνεται να κρίνουν το ζήτημα σαφέστατα υπέρ της θεωρίας περί εγκεφαλικών διεργασιών. (σ. [εδώ] 32.)

Όπως όμως έδειξα, η θεωρία περί εγκεφαλικών διεργασιών δεν είναι φειδωλή όσον αφορά τους νόμους: βάσει της θεωρίας περί εγκεφαλικών διεργασιών θα είχαμε τουλάχιστον τόσους νόμους όσους και βάσει μιας δυϊστικής θεωρίας. Οπότε, εκλείπει ένας λόγος για να προκρίνουμε τη θεωρία περί εγκεφαλικών διεργασιών.

Ωστόσο, μπορεί ακόμη να μοιάζει ότι η θεωρία του Smart είναι φειδωλή όσον αφορά τις υποστάσεις [substances]. Ακόμη όμως κι αυτό είναι αμφίβολο, γιατί βάσει της εν λόγω θεωρίας οι εγκεφαλικές διεργασίες αποδεικνύεται να έχουν ακριβώς τις ιδιότητες εκείνες που έχουν οδηγήσει ορισμένους να δέχονται ότι τα αισθήματα είναι διεργασίες συνυφασμένες με μη υλικές υποστάσεις. Το ελάχιστο λοιπόν που θα έπρεπε να πούμε, αν συζητούσαμε το θέμα των υποστάσεων, είναι ότι υπάρχουν δύο ριζικώς διάφορα μεταξύ τους είδη υλικής υπόστασης —το ένα συνυφαίνεται με τις συνήθεις διεργασίες, και το άλλο με ορισμένες εγκεφαλικές διεργασίες. Κι αυτή η δήλωση διόλου δεν είναι οντολογικώς πιο φειδωλή από τη δήλωση ότι υπάρχουν δύο διαφορετικά είδη υπόστασης. Επιπλέον, η διένεξη ανάμεσα στον υλιστικό μονισμό του Smart και στο συνήθη δυϊσμό αποδεικνύεται πως είναι κυρίως λεκτική: τα κριτήρια όσα χρησιμεύουν για να διακριθεί το ένα είδος υλικής υπόστασης από το άλλο είναι ακριβώς τα κριτήρια όσα χρησιμοποιούνται συνήθως για να διακριθεί η υλική υπόσταση από τη μη υλική.

Συμπεραίνω λοιπόν ότι μια μορφή υλισμού, εν προκειμένω ο υλισμός κατά Smart, δεν έχει κανένα πλεονέκτημα έναντι μιας συνηθισμένης μορφής δυϊσμού, και μάλιστα, ως προς όλες τις σημαντικές πτυχές, είναι ακριβώς ισοδύναμη με αυτήν.⁴⁰

⁴⁰ Θα πρέπει να αναγνωρίσω την ανεκτίμητη βοήθεια του κ. K.E. Lehrer σε πολλά σημεία αυτού εδώ του άρθρου.

**J.J.C. Smart: Περαιτέρω επισημάνσεις για
τα αισθήματα και τις εγκεφαλικές διεργασίες**

The Philosophical Review, LXX (1961)

Συζητώντας το άρθρο μου 'Αισθήματα και εγκεφαλικές διεργασίες', ο J.T. Stevenson διακρίνει δύο είδη ιδιοτήτων.⁴¹ Ιδιότητες M είναι εκείνες οι ιδιότητες, π.χ., εγκεφαλικών διεργασιών, που μπορώ να δεχτώ στο φυσικοκρατικό εννοιολογικό σχήμα μου. Ιδιότητες P είναι εκείνες οι ιδιότητες των αισθημάτων που μας εμποδίζουν να ορίσουμε το όρο «αίσθημα» με αναφορά στις ιδιότητες M. Στη συνέχεια, ο Stevenson επισημαίνει ότι μερικές από τις εν λόγω ιδιότητες P θα είναι νομολογικά κρεμαστάρια, δηλαδή θα συνδέονται με τις ιδιότητες M με έσχατους ψυχοφυσικούς νόμους, και άρα δεν είμαι σε καλύτερη θέση εν προκειμένω απ'ο,τι ο παραδοσιακός δυϊστής. Η απάντησή μου είναι ότι δεν δέχομαι ότι υπάρχουν τέτοιου είδους ιδιότητες P. Η απάντηση στην ένσταση 3, στο αρχικό άρθρο μου [σ. εδώ 28 κ.ε.], δείχνει πώς αποφεύγω να δεχτώ τις ιδιότητες P, όμως δεν ήμουν αρκετά σαφής.

Κατά την άποψή μου, οι αναφορές αισθημάτων είναι ουδέτερες μεταξύ υλισμού και δυϊσμού: είναι περίπου ισοδύναμες με μια φράση της μορφής «Το τι γίνεται εντός μου μοιάζει με ο,τι γίνεται εντός μου όταν ...», όπου τα αποσιωπητικά αντικαθίστανται με μια περιγραφή των συνθηκών ερεθισμού. Οι δηλώσεις αισθημάτων διαφέρουν από την αντίστοιχη δήλωση εγκεφαλικής διεργασίας κατά το ότι είναι πολύ ανοιχτές ή θεματικές ουδέτερες. Ο κύριος λόγος που οι δηλώσεις αισθημάτων δεν μπορούν να μεταφραστούν στις αντίστοιχες δηλώσεις εγκεφαλικών διεργασιών είναι παρόμοιος με το λόγο για τον οποίο η πρόταση «τηλεφώνησε κάποιος» δεν μπορεί να μεταφραστεί με την πρόταση «τηλεφώνησε ο γιατρός», ακόμη κι αν αυτός που τηλεφώνησε ήταν ο γιατρός. Ένας άλλος λόγος, λιγότερο σημαντικός για το παρόν επιχείρημα, είναι ότι έχουμε ως ένα βαθμό δώσει στις αναφορές αισθημάτων μιαν ειδική λογική, π.χ., όσον αφορά το αλάθητο. Όπως συχνά επισήμαινε ο Wittgenstein, η λογική ενός μέρους της γλώσσας μας μπορεί να εξαρτάται από γεγονότα σχετικά με τον κόσμο, και εν προκειμένω ισχύει ακριβώς πως ο,τι λέει κάποιος για τα αισθήματα του είναι για μας πιο πρόδηλο από τις διεργασίες που αναφέρει. Ωστόσο, μια λογική διαφορά δεν συνεπάγεται μιαν οντολογική διάκριση, όπως ίσως δείχνει το παράδειγμα των δηλώσεων περί εθνών και των δηλώσεων περί πολιτών. Τα έθνη δεν είναι κάτι εκτός και υπεράνω των πολιτών. Ας επιστρέψουμε όμως στον σημαντικότερο λόγο για τη μη μεταφρασιμότητα των δηλώσεων αισθημάτων με δηλώσεις εγκεφαλικών διεργασιών. Οι αναφορές αισθημάτων δεν είναι περισσότερο υλιστικές απ'ο,τι είναι ιατρική η αναφορά του ως άνω παραδείγματος ότι «τηλεφώνησε κάποιος». Εν τούτοις, το γεγονός που κάνει και αληθεύει ότι τηλεφώνησε ο γιατρός είναι ιατρικό. Η δήλωση «τηλεφώνησε κάποιος» μπορεί να μην είναι ιατρική, όμως δεν είναι και μια μη ιατρική δήλωση. Παρομοίως, οι δηλώσεις αισθημάτων μπορεί να μην είναι υλιστικές, όμως δεν είναι και αυλιστικές —είναι εντελώς ουδέτερες. Θα με ρωτήσει ο Stevenson πώς λοιπόν διακρίνω την κλάση των αισθημάτων. Απαντώ ότι πρόκειται για τα πράγματα, όποια κι αν είναι αυτά, τα οποία αναφέρει ορισμένη αναγνωρίσιμη κλάση εκφωνημάτων. Επίσης δεν είναι ανάγκη να υπάρχουν έσχατοι νόμοι που δηλώνουν ποιες από τις εγκεφαλικές διεργασίες μας είναι αισθήματα.⁴² Μπορούμε να διακρίνουμε όσες είναι αισθήματα ως τις διεργασίες που, με κατάλληλους όρους, μπορούν να είναι ειδικές αιτιακές συνθήκες των συμπεριφορικών αποκρίσεων που είναι αναφορές αισθημάτων.

Ήμουν, φοβάμαι, παραπλανητικά επιγραμματικός όταν έλεγα ότι τα αισθήματα, ως «ακατέργαστα αισθήματα», είναι άχρωμα με τον ίδιο τρόπο που είναι άχρωμη η λέξη *κάτι*.⁴³ Ας πάρουμε τη δήλωση

⁴¹ Βλ. [εδώ] σ. 36-9.

⁴² [εδώ] σ. 38: «Επιπλέον ... ψυχοφυσικούς νόμους;»

⁴³ [εδώ] σ. 28.

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

«Κάτι είναι μέσα στο κουτί». Το πράγμα μέσα στο κουτί ασφαλώς έχει χαρακτηριστικά, αν και αυτά δεν τα δείχνει η ως άνω δήλωση. Έχει ίσως το χαρακτηριστικά να είναι μπισκότο και να είναι σπασμένο. Παρομοίως, τα αισθήματα έχουν χαρακτηριστικά, εν προκειμένω νευροφυσιολογικά, αλλά τα χαρακτηριστικά αυτά (εκτός ίσως από μερικά θεματικώς ουδέτερα, όπως ότι η ένταση τους αυξάνει και μειώνεται) δεν είναι καταληπτά με τρόπο άμεσο ούτε μνημονεύονται στις αναφορές αισθημάτων. Βρίσκω κάποια στήριξη για την ιδέα μου αυτήν στο ότι τα «ακατέργαστα αισθήματα» είναι εννοιολογικώς φευγαλέα, όπως δείχνει το ότι δεν μπορούμε να περιγράψουμε τα αισθήματα παρά μόνο με αναφορά στις συνθήκες ερεθισμού.

Ο Stevenson μπορεί να έχει δίκιο όταν λέει ότι δεν μπορώ εν τέλει να αποφύγω να δεχτώ τις ιδιότητες P, επί του παρόντος όμως δεν με έχει πείσει. Προσπάθησα εδώ να διευκρινίσω και να ενισχύσω το μέρος του άρθρου μου που είχε ως στόχο να μου επιτρέψει να αρνηθώ την ύπαρξη των ιδιοτήτων P.⁴⁴

⁴⁴ Θα ήθελα να κάνω μερικές πρόσθετες επισημάνσεις. Τις παρέλειψα επειδή τις περιέλαβα σε σημείωμα που δημοσιεύτηκες στο *Australasian Journal of Philosophy*, XXXVIII (1960) ss. 252-4, εις απάντηση συζητήσεων σχετικών με τις απόψεις μου των G. Pitcher και W.D. Joske, *AJP*, XXXVIII (1960) σσ. 150-60.

J.J.C. Smart: Αισθήματα και εγκεφαλικές διεργασίες

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

§ 2

Εκθέστε «με δικά σας λόγια» ποια φιλοσοφική θέση θα προσπαθήσει να αποφύγει ο Smart.

§ 3

- α. Σε ποια φιλοσοφική θέση παραπέμπει η έκφραση «ζυράφι του Όκαμ»;
- β. Πώς νομίζετε ότι θα μπορούσε να ερμηνευτεί —«τι θέλει να πει»— η έκφραση «νομολογικά κρεμαστάρια»;
- γ. Διατυπώστε συνοπτικά ποιους λόγους επικαλείται ο Smart για να αποφύγει να δεχτεί ότι υπάρχουν μη φυσικά, «ψυχικά», πράγματα;

§§ 4, 5

Σε ποια φιλοσοφικο-ψυχολογική θεωρία παραπέμπουν κυρίως οι παράγραφοι αυτές;

§ 6

- α. Ποια κύρια φιλοσοφική θέση προβάλλεται στην παράγραφο αυτή;
- β. Στην παράγραφο αυτή, ο O Smart αναφέρει δύο τύπους δηλώσεων, δηλώσεις αναφερόμενες σε αισθήματα (εφεξής, συντομογραφικά, «δηλώσεις s») και δηλώσεις αναφερόμενες σε εγκεφαλικές διεργασίες (εφεξής, συντομογραφικά, «δηλώσεις br»).

Πώς αλληλοσχετίζει αυτούς τους δύο τύπους δηλώσεων, όσον αφορά το νόημα και τη «λογική» τους; (Δηλαδή, οι δηλώσεις s και οι δηλώσεις br έχουν το ίδιο ή διαφορετικό νόημα, την ίδια ή διαφορετική «λογική»; Με διαφορετική διατύπωση, οι δηλώσεις s και οι δηλώσεις br είναι αλληλομεταφράσιμες (= συνώνυμες = έχουν το ίδιο νόημα); Αν υποθεθεί ότι οι δύο τύποι δηλώσεων διαφέρουν μεταξύ τους ως προς το νόημα και τη «λογική», αυτό θα έδειχνε ότι οι δηλώσεις s και οι δηλώσεις br είναι αδύνατον να παραπέμπουν στα ίδια συμβάντα (εν προκειμένω σε ποια συμβάντα);

§§ 7, 8

- α. Συνοψίστε «με δικά σας λόγια» τις δύο σημασίες του όρου «ταύτιση» που διακρίνει εδώ ο Smart. Σύμφωνα με ποιά σημασία ισχυρίζεται ο Smart ότι αισθήματα και εγκεφαλικές διεργασίες ταυτίζονται;
- β. Ανατρέχοντας στο άρθρο του U.T Place, «Η συνείδηση είναι εγκεφαλική διεργασία;» θα μπορούσαμε να διακρίνουμε και μια τρίτη σημασία του όρου «ταύτιση» και ποιαν ακριβώς;
- γ. Ανατρέχοντας ενδεχομένως σε epistemelinks και από εκεί στην Stanford Encyclopedia of Philosophy), καταγράψτε συνοπτικά τι εκφράζει ο λεγόμενος «νόμος του Leibniz» περί ταυτίσεως — στην αγγλική γλώσσα ο όρος είναι «Leiniz's Law of Indentity».

Σχετικά στοιχεία βρίσκονται και στο άρθρο του J.T. Stevenson, “Αισθήματα και εγκεφαλικές διεργασίες”: Απάντηση στον J.J.C. Smart” (σσ. 39-42 της ύλης του σεμιναρίου).

§§ 9-14

Ένσταση 1

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

Φιλοσοφικό υπόβαθρο: Gottlob Frege: *Über Sinn und Bedeutung*: μετάφραση στην ελληνική γλώσσα: 'Νόημα και Αναφορά', *Δευκαλίων*, 5 (17), 1977, 19-40.

Γράψτε «με δικά σας λόγια» ποια είναι η Ένσταση 1 και τι απαντά ο Smart, δείχνοντας πώς εφαρμόζει τη διάκριση νόημα/αναφορά στην περίπτωση των δηλώσεων s και των δηλώσεων hp.

§§ 15, 16

Ένσταση 2

- α. Γράψτε «με δικά σας λόγια» ποια είναι η Ένσταση 2.
- β. Τι απαντά ο Smart; Σε ποια αρχή βασίζεται η απάντησή του;

§§ 17-23

Φιλοσοφικό υπόβαθρο: 1) Η διάκριση ανάμεσα σε «πρωτεύουσες» και «δευτερεύουσες» ιδιότητες. Πρβλ. John Locke, *Δοκίμιο για την ανθρώπινη νόηση*, (1690), βιβλίο 2, κεφ. 8. Κατά τον Λοκ, τα υλικά αντικείμενα έχουν πέντε «πρωτεύουσες» ποιότητες/ιδιότητες —έκταση (και κατά τον Καρτέσιο τα υλικά πράγματα είναι *res extensa*), σχήμα, κίνηση (ή ακινησία), αριθμό και στερεότητα—, και πολλές «δευτερεύουσες» ποιότητες/ιδιότητες, όπως χρώμα, γεύση, οσμή, ήχο, θερμότητα, ψυχρότητα. Κατά τον Λοκ, οι πρωτεύουσες ποιότητες/ιδιότητες είναι αχώριστες από τα υλικά αντικείμενα και ανευρίσκονται και στα ελάχιστα μέρη τους. Αντίθετα, κατά τον Λοκ πάντα, οι δευτερεύουσες ποιότητες/ιδιότητες δεν είναι αληθείς ποιότητες/ιδιότητες των αντικειμένων αλλά απλώς «δυνάμεις» που ενυπάρχουν στα αντικείμενα και παράγουν σ'εμάς ορισμένα κατ'αίσθηση αποτελέσματα —τα αντίστοιχα κάθε φορά αισθήματα, ο,τι αντιλαμβανόμαστε όταν προσλαμβάνουμε τον κόσμο με τις αισθήσεις, όραση, ακοή, αφή, γεύση, όσφρηση. Το κόκκινο, λ.χ., χρώμα μιας ώριμης ντομάτας —δηλαδή το χρώμα που βλέπουμε να έχει η ντομάτα, το οπτικό, χρωματικό αίσθημα μας όταν βλέπουμε τη ντομάτα, υπό κανονικές συνθήκες— είναι το αποτέλεσμα της δευτερεύουσας ιδιότητας κόκκινο που συνίσταται στην πραγματικότητα στη δύναμη που έχει η επιφάνεια της ντομάτας να απορροφά ορισμένες συχνότητες φωτός και να ανακλά άλλες. Το αποτέλεσμα της δράσης αυτών των δυνάμεων, δηλαδή το εκάστοτε αίσθημα μας (χρώμα, ήχος, γεύση, κλπ.) εξαρτάται από τη δομή και τη λειτουργία των αισθήσεων μας. Στα αισθήματα, εκτός από όσα συνδέονται με την «εξωτερική» αίσθηση, συγκαταλέγονται και όσα συνδέονται με την «εσωτερική» αίσθηση, λ.χ., ο πόνος, τα μεταισθήματα κλπ.

2. «Νόμος του Leibniz» περί ταυτίσεως.

- α. Μπορείτε να διακρίνετε γιατί τον Smart τον απασχολούν τόσο πολύ οι δευτερεύουσες ποιότητες/ιδιότητες; (Με την ίδια σημασία χρησιμοποιεί και τον όρο «φαινόμενες ιδιότητες» (§21))
- β. Πώς ερμηνεύετε τον όρο «θεματικώς ουδέτερη (λέξη)»; Τι σημαίνει ότι οι εκφράσεις που δηλώνουν το τάδε ή το δείνα μετείκασμα είναι «θεματικώς ουδέτερες»; Ως προς τι ακριβώς είναι «ουδέτερες», οι ενλόγω εκφράσεις;

§§ 24, 25

Ένσταση 4

- α. Τι σημαίνει ο όρος «*ignoratio elenchi*»; (Πρόκειται για το όνομα λογικού σφάλματος: σε τι ακριβώς συνίσταται το σφάλμα;)
- β. Γράψτε «με δικά σας λόγια» την Ένσταση 4 και το τι απαντά ο Smart. (Η ένσταση βασίζεται και αυτή στο «νόμο του Leibniz»: δείξτε πώς ακριβώς γίνεται αυτό).

§§ 26, 27

Ένσταση 5

- α. Η Ένσταση 5 σχετίζεται με το «νόμο του Leibniz»;
(Υπόμνηση: ο «νόμος του Leibniz» περί ταυτίσεως, εφαρμοζόμενος στην περίπτωση των πραγμάτων στα οποία παραπέμπουν οι δηλώσεις *s* και οι δηλώσεις *hp*.
Και άλλη υπόμνηση: οι δηλώσεις *s* παραπέμπουν σε αισθήματα, και οι δηλώσεις *hp* σε εγκεφαλικές διεργασίες).
- β. Τι απαντά ο Smart; (Ναι, «με δικά σας λόγια»).

§§ 28, 29

Ένσταση 6

Συνοψίστε την Ένσταση 6 «με δικά σας λόγια»: δείξτε αν και πώς σχετίζεται με το «νόμο του Leibniz».

Συνοψίστε επίσης «...» τι απαντά ο Smart.

§§ 30-33

Ένσταση 7

- α. Μπορείτε να φανταστείτε ότι έχετε «απολιθωθεί» και ότι εξακολουθείτε να έχετε εικόνες κλπ., ότι έχετε δηλαδή ψυχικό βίο; Πώς θα πρέπει να νοηθεί η έκφραση «απολιθώνομαι» εδώ, ώστε να έχει νόημα η ένσταση; (Δοκιμάστε, να πείτε «με δικά σας λόγια» αν και τι φαντάζεστε).
- β. Πού βασίζει ο Smart την απάντησή του; Τι απαντά;

§§ 34-36

Ένσταση 8

Φιλοσοφικό υπόβαθρο: L. Wittgenstein: *Φιλοσοφικές Έρευνες*, τμ. 293: το «σκαθάρι μέσα στο κουτί».

Αν πω για τον εαυτό μου ότι μόνο εξ ιδίων γνωρίζω τι σημαίνει η λέξη «πόνος» —δεν θα πρέπει να πω το ίδιο και για τους άλλους; Και πώς μπορώ να γενικεύω τόσο ανεύθυνα από μία περίπτωση;

Έστω ότι κάποιος μου λέει ότι γνωρίζει τι είναι ο πόνος μόνο από τη δική του περίπτωση! —Αν καθένας είχε ένα κουτί με κάτι μέσα: αυτό το κάτι ας το πούμε «σκαθάρι». Κανείς δεν μπορεί να δει το κουτί οιοδήποτε άλλου και καθένας γνωρίζει τι είναι σκαθάρι κοιτάζοντας το δικό του το σκαθάρι.—Στην περίπτωση αυτή, θα ήταν δυνατόν να έχει καθένας κάτι διαφορετικό μέσα στο κουτί του. Θα μπορούσε μάλιστα να φανταστεί κανείς ότι το πράγμα συνεχώς αλλάζει —Αν όμως υποθεθεί ότι η λέξη «σκαθάρι» είναι εν χρήσει στη γλώσσα των ανθρώπων αυτών; Τότε η λέξη αυτή δεν θα χρησιμοποιείτο ως όνομα ενός πράγματος ... Δηλαδή: αν εκλάβουμε τη γραμματική της έκφρασης που δηλώνει αισθήματα κατά το υπόδειγμα «αντικείμενο και υποσήμανση», το αντικείμενο εκπίπτει από τη θεώρηση ως κάτι άσχετο.

Το επιχείρημα του W. μπορεί να ανασυσταθεί ως εξής:

- Π1 Η γλώσσα είναι μια δομή που τη διέπουν κανόνες.
Π2 Αν η γλώσσα είναι τελείως ιδιωτική, δηλαδή τετοια ώστε τους κανόνες της να τους γνωρίζει ένα μόνο άτομο, τότε δεν θα μπορούσε να υπάρξει διάκριση ανάμεσα

Φιλοσοφία του νου: Κείμενα
Μέρος δεύτερο

- στην τήρηση και στη μη τήρηση των κανόνων, αφού δεν θα υπήρχε τρόπος για να ελεγχθεί το αν τηρούνται οι κανόνες.
- Π3 Γλώσσα χωρίς ελέγξιμους ως προς την τήρηση κανόνες δεν είναι γλώσσα.
- Σ. Άρα, δεν μπορεί να υπάρχει ιδιωτική γλώσσα.
- α. Πώς χρησιμοποιεί ο Smart το επιχειρήμα περί του ότι είναι αδύνατον να υπάρχει «ιδιωτική γλώσσα»;
- β. Τι θέλει να επιτύχει χρησιμοποιώντας το;

§§ 37, 38

Κατά τον Smart, ποιός είναι ο «λογικός-γνωσιολογικός» χαρακτήρας της θεωρίας της ταύτισης, δηλαδή πρόκειται για θεωρία εμπειρικού ή για θεωρία άλλου τύπου;

Εν κατακλείδι και εν συνόψει

Θεωρώντας το κείμενο συνολικά,

- α. Για ποιο κυρίως λόγο θα λέγατε ότι ο συγγραφέας προκρίνει τη θεωρία ότι τα αισθήματα ταυτίζονται με εγκεφαλικές διεργασίες;
- β. Σε ποια «τεχνικά φιλοσοφικά εργαλεία» βασίζονται κυρίως οι ενστάσεις και οι απαντήσεις του Smart;
- γ. Κατά την κρίση σας, ποια σημεία των επιχειρημάτων του Smart είναι πειστικά;
- δ. Ποια σημεία των ενστάσεων, κατά την κρίση σας πάντα, δεν ανασκευάζονται με τα επιχειρήματα του Smart, και συνιστούν σοβαρά προβλήματα για τη θεωρία της ταύτισης;